

Magnus Mörk, Bo Gustafsson, Klas Eklund

Maoisterna och Sovjet – debatt

I samband med kulturrevolutionen (från 1965) skärptes den kinesiska kritiken mot Sovjet och från våren 1967 hävdade kineserna att ”kapitalismen återupprättats” i Sovjet. Från 1968 – efter det sovjetiska undertryckandet av reformkommunismen Tjeckoslovakien – skärptes tonfallet ytterligare och man utbasunerade att Sovjet blivit ”socialimperialistiskt”.

Några försök att teoretiskt utreda och motivera hur återupprättandet av kapitalismen skulle ha gått till, vilka ekonomiska, sociala och politiska processer som lett fram till detta osv., det gjorde aldrig kineserna själva – de verkade främst vara intresserade av producera invektiv som de kunde kasta i ansiktet på de ”nya tsarerna” i Moskva. För maoisterna utanför Kina var det dock inte tillfredsställande att sakna en teori om Sovjets ”socialkapitalism”: Utan en sådan teori skulle de få mycket svårt att hävda sina uppfattningar mot andra ”marxistiska” strömningar inom vänstern. De måste därför försöka råda bot på denna brist och det fanns flera som tog itu med detta problem. Den mest inflytelserika av dessa teoretiker var fransmannen Charles Bettelheim, men det fanns många andra.¹

Den främste ”socialimperialism”-teoretikern i Sverige var Bo Gustafsson i Uppsala, men flera andra drog lansar till försvar för den maoistiska uppfattningen, inklusive den gamle stalinisten Nils Holmberg. Frågan var dock inte oproblematiserad ens inom KFml/SKP – den mest Kina-trogna av de maoistiska organisationerna – vilket debatten i SKP om Holmbergs bok *Fredlig kontrarevolution* visar.² Det var främst KFml/SKP som försökte försvara den maoistiska linjen, men även r-arna gjorde tappra försök.³

Kritik mot de maoistiska uppfattningarna framfördes från flera håll, inte minst från trotskisterna.⁴

Artiklarna nedan är en debatt som startade med en artikel i tidskriften *Fjärde Internationalen* där den maoistiska synen på Sovjet utsattes för hård kritik. Bo Gustafsson gick i svaromål i en tvådelad artikel med rubriken ”Trotskisterna som socialimperialismens försvarare” (i *Marxistiskt Forum*). BG fick i sin tur svar på tal i *Fjärde Internationalen*. Bo G:s artikel om stålverket i Bokaro från *Clarté* nr 45 -74 som kommenteras utförligt i Magnus Mörks artikel ingår som bilaga.

Innehåll

Magnus Mörk: SKP, den ryska profiten och Karl XII:s pekfinger	1
Bo Gustafsson: Trotskisterna som socialimperialismens försvarare.....	36
Bo Gustafsson: Trotskisterna som socialimperialismens försvarare Del II	43
Klas Eklund: Professorn och metafysiken	51
(Bilaga) Bo Gustafsson: Socialimperialismen i aktion: Stålverket i Bokaro	72

¹ Se text [Prolog till ”Klasstriderna i Sovjetunionen”](#) av Bettelheim och artikelsamlingen [Socialkapitalismen](#), med bidrag av Bettelheim, Paul Sweezy m fl. För kritiska synpunkter på Bettelheims uppfattningar, se [Bettelheim och erfarenheterna från Sovjet](#) av Ralph Milliband, samt [Sovjetsamhällets motsättningar och professor Bettelheim](#), av H Ticktin.

² Se [Fredlig kontrarevolution - en debatt](#). Detta är en artikelsamling där de flesta artiklarna är hämtade från den maoistiska SKP:s teoretiska tidskrift *Marxistiskt Forum*. Det som startade debatten var en recension av boken *Fredlig kontrarevolution* där Nils Holmberg hävdade att det mesta var ganska OK under Stalins tid och att Chrusjtjov & Co i mitten av 1950-talet hade genomfört en statskupp och återupprättat kapitalismen.

³ Se artikeln ”(r) som i revisionist” i artikelsamlingen [Tidskriften Fjärde internationalen om Kfml\(r\)](#)

⁴ De svenska trotskisterna gav bl a ut 2 böcker om detta: [Är Sovjetunionen kapitalistiskt?](#) av Fernand Charlier och [Är Sovjetunionen kapitalistiskt?](#) av Klas Eklund och Per Reichard.

Magnus Mörk: SKP, den ryska profiten och Karl XII:s pekfinger

Den följande artikeln riktar sig mot teorier om Sovjetunionen, som gjort sig breda inom den svenska maoistvänstern under den senaste tiden (supermaktsteorier, socialimperialism etc). Artikeln är en svidande vidräkning med den vulgarisering och kastrering av marxismen som maoisterna vältrat sig i under de senaste åren. Men artikeln är inte bara det. I samband med kritiken av de maoistiska myterna går författaren längre. Han behandlar också en del av frågeställningarna på ett sätt som är kontroversiellt även inom den trotskistiska rörelsen. Artikeln bör därför ses som ett diskussionsinlägg, som inspirerar kamrater även inom var rörelse till eftertanke och reaktioner. Vässa pennorna!

FI-redaktionen

Syftet med den strida ström av artiklar broschyrer och böcker om Sovjet som spottats fram av SKP:s tryckpressar sedan i somras har inte varit att prestera någon förutsättningslös konkret analys av kon kreta förhållanden. Det har varit att fullfölja de självpåtagna förpliktelseerna gentemot den kinesiska byråkratin, att tillverka ett nödtorftigt fikonlöv åt de ihåliga flosklerna i *Peking Review*. SKP:s ansträngningar visar på ett utmärkt sätt hur omöjligt det är att rättfärdiga den kinesiska utrikespolitiken i marxistiska termer. Det avgörande beviset man ger för att sovjetekonomin är kapitalistisk är den s.k profitreformen. Exakt samma reform har genomförts i Rumänien. Men i *Peking Review* kan man ändå läsa att Rumänien är socialistiskt. Politiken bestämmer allt, som *Clarté* skriver. Eller mer exakt: en stats inställning till Kina bestämmer vilken etikett Pekingbyråkraterna klistrar på den.

SKP:s teori är enkel och lättfattlig. Det är alltid en fördel. Vår analys kräver mer, men tål i gengäld att synas i sömmarna.

Det gör inte SKPs! När man har plockat sin första poäng på att byråkratin är en borgarklass därför att den bestämmer i samhället, så har man också sagt allt.

Ty vad tjänar det till att ge ut böcker och broschyrer och tråkiga *Clarté*-artiklar om att sovjetekonomin är kapitalistisk p.g.a profitreformen, när alltsammans redan är vederlagt av Kinas Rumänienpolitik? Det är tragiskt och löjligt! Men man måste beundra den enorma energi och förslagenhet, med vilken man lyckas snoka reda på citat som skenbart stöder ”analysen”. SKP-teoretikerna kan läsa hela böcker som går stick i stäv med deras teorier och sedan plocka ut ett enda tvetydigt citat, som i ett fall, där bokförfattaren senare sju sidor längre bort tar klar ställning mot SKPs tolkning av citatet. Och inte nog med det, tre sidor efter *Clartés* handplockade citat hittar vi ett trivialt konstaterande, som välter hela SKP:s analys av sovjetekonomin över ända (det gäller profiten i Rumänien. Man kan alltså inte skylla på att man inte känner till saken). Vi skall strax plocka sönder detta exempel i detalj. Det gäller *Clarté*-ordföranden Anders Berges artikel om profiten i Sovjet i *Clarté* nr 5-6/74. Tomrummet i SKP:s huvuden gäller inte brist på intelligens eller energi, det gäller det politiska samvetet. Det är svårt att analysera Sovjet. Det är lätt att gå vilse. Men inga sådana ursäkter finns för SKP:s ideologer. Det behövs bara en hastig blick på deras litteraturhänvisningar för att se att de borde ha läst tillräckligt för att veta förbaskat väl hur Sovjetekonomin fungerar i verkligheten. De för alltså avsiktligt sina anhängare och sig själva bakom ljustet.

Den här artikeln polemiserar mot SKP:s analys på tre punkter: den sovjetiska profitens innebörd, frågan om värdelagen styr investeringarna och den s.k socialimperialismen. Vi skall också försöka visa att byråkratin som helhet inte har några intressen av att återupprätta

kapitalismen. Hotet om införande av kapitalismen kan bara komma från en av dess fraktioner – företagsledarna. Men inte ens dessas inställning är otvetydig.

Del 1 – Ekonomi

Det industriella genombrottet i dagens imperialistiska länder ägde rum för ungefär hundra år sedan (ifråga om England något tidigare, Japan något senare). Uppkomsten av en världsmarknad dominerad av ett fåtal industriländer blockerade effektivt industrialiseringen av övriga delar av världen. Efter denna första våg har inte ett enda land lyckats industrialisera – inom kapitalismens ramar! Det är mot denna bakgrund det är möjligt att se den enorma betydelsen av den sovjetiska planhushållningen. Utan den hade vi haft ett Ryssland som inte på något avgörande sätt skilt sig från dagens s.k U-länder. Esso hade pumpat olja i Kaukasus, Gränges hade brutit malm i Ural. Industrierna hade begränsat sig till en och annan exportinriktad enklav. Folket skulle levt på svältgränsen.

Den sovjetiska planekonomin är ett av de största framgångarna i mänsklighetens historia. Därför måste den försvaras. Den består fortfarande, trots maoisternas påstående om motsatsen.

Planhushållningen infördes av den stalinistiska byråkratin. Det finns inget skäl att tacka den för det. Den gjorde det för att behålla makten. Av samma skäl mördades miljontals politiska motståndare. Men införandet av planen visar att Stalin inte var en despot vilken som helst. Det visar att byråkratin, trots att den trängt bort arbetarklassen från den politiska makten, ändå på ett mycket speciellt sätt var en del av denna. Den mest expansiva sociala kraften i Sovjet i slutet av 20-talet var kulakerna – de rika bönderna. 1929 försatte de hela systemet i kris och utlöste svält i städerna genom att vägra sälja spannmål (det var inte av illvilja, det fanns inga industrivaror att köpa för pengarna). Arbetarklassen var samtidigt totalt passiviserad. Genom att i detta läge inte kapitulera för kulakerna (inget hade varit enklare) utan kollektivisera jordbruket och upprätta planekonomi visade byråkratin att den trots allt hade sina rötter i arbetarklassen.

Hur skiljer sig då en socialistisk planhushållning från det system byråkratin införde? I svaret ligger lösningen på det stora mysteriet med profiten och f.ö de flesta problem sovjetekonomin brottades med.

En planhushållning med byråkratiska deformationer

I en demokratiskt kontrollerad planekonomi kommer alla att vara intresserade av att ekonomin fungerar så bra som möjligt av det enkla skälet att de är med och bestämmer. När arbetardemokratin saknas, upplöses samhället i individer, som var och en är intresserad av att tjäna så mycket som möjligt. Hur kan en planering då fås att fungera? Bara på ett villkor: att individernas konsumtionsintressen kan sammanbindas med planen. Därför infördes lön efter prestation på alla nivåer. Beträffande arbetarklassen var inte detta något problem. Stalin lät helt enkelt införa det mest djävulska ackordsystem som sett dagens ljus. I verkstadsindustrin i slutet av 40-talet såg det exempelvis ut så här:

Arbete utöver normen	Betalning utöver normen
10%	30%
25%	50%
40%	75%
50%	200%

(Tony Cliff: *Russia*, sid 24)

Detta var, förutom att det fick arbetarna att jobba, exakt vad byråkratin behövde för att slå ut klassen politiskt. Konkurrensen splittrade arbetarna och söndrade klassmedvetandet.

Det var högre upp i samhällspyramiden som problemen dök upp. Hur skulle de lokala industriledarna betalas för att på bästa sätt uppfylla planen? Det har funktits två svar på frågan. Belöning efter tillverkad kvantitet och efter produktivitet, dvs "vinst". Att det första systemet förkastades en tid efter Stalins död och efterhand ersattes av det andra berodde inte på någon kontrarevolution, utan på sovjetekonomins utveckling. Industrialiseringen har nämligen även den genomlöpt två stadier. I det första låg tonvikten på kvantitativ, s.k. extensiv tillväxt. Det gällde att lägga grunden till en tung industri. Den kvalitativa sidan, produktiviteten måste till stor del lämnas därhän. Ledningen var oerfaren och arbetskraften oskolad. Det självklara svaret på frågan hur företagsledarna skulle avlönas följer logiskt ur detta. De fick mer betalt ju mer de tillverkade. Ett exempel från 1948:

Produktion utöver planen	Procentuell höjning av lönen
10%	70%
30%	150%
50%	230%

(Tony Cliff, sid 57)

Men metoden fick automatiskt en massa negativa effekter. Belönades direktören efter producerad kvantitet, fanns det inget skäl att vara sparsam med råvaror och arbetskraft. För honom spelade det ingen roll om en maskin stod stilla 99% av tiden, om den bara kunde hjälpa honom att klara planmålen om del plötsligt kärvade till sig någonstans. Planernas brevlådor blev därför igenkorkade med beställningar på nya maskiner. Stalin var medveten om problemet. I en artikel i "Leninismens problem" om räntabilitets-beräkningarna beskyller han direktörerna för att förskingra hundratals miljoner rubler årligen genom att strunta i produktionskostnaderna. Men vad hjälpte det att spy galla i artiklar och skjuta de värsta syndarna när hela belöningsystemets logik obönhörligen drog åt motsatt håll?

Systemet hade ytterligare några defekter som var minst lika allvarliga. Eftersom direktörerna belönades i proportion till överskridandet av planmålet låg det i deras intresse att redovisa så liten produktionskapacitet som möjligt när planerna skulle fastställa målet. (Enligt officiella källor var 30% av verkstadsindustrins kapacitet i början på 50-talet oredovisad) Dessutom måste planmålen uttryckas i en kvantitativ måttenhet, vikt eller antal eller värde i pengar. Därför var det "lönsamt" att slösa med material och tillverka tunga prylar om det gällde vikt, eller om det gällde antal (t.ex. skor) så många barnskor som möjligt. Gällde det värde i pengar, som för restaurangerna, koncentrerade man sig på dyra maträtter.

Produktivitetens krisen

Allteftersom industrialiseringen fortskred blev belöningsystemet mer och mer orationellt. Till en början hade man haft en obegränsad reserv av arbetskraft genom rationalisering av jordbruket. Denna sinade nu efterhand. Till en början betalades industriinvesteringarna genom att man helt enkelt ruinerade bönderna. Någon gång vid tiden för Stalins död var gränsen för detta nådd. Kolchosjorden hade upphört att ge bönderna något överskott. Man levde helt enkelt av de små privata lotterna. Resten var obetalt arbete, eller åtminstone nästan: 60 dagars arbete på kolchosjorden gav ett kilo smör (Alec Nove: *An Economic History of the USSR*, s. 300).

Det började bli nödvändigt att skjuta tonvikten i det industriella uppbygget från den kvantitativa sidan till den kvalitativa. Det gick inte att fortsätta att öka produktionen genom att bara bygga nya fabriker. Man blev så illa tvungen att försöka effektivisera det man redan hade.

Sänka kostnaderna och höja produktiviteten (den var enligt den uppsminkade officiella statistiken en tredjedel av USAs 1950). Ett belöningsystem som motsvarade de nya behoven började införas först efter 1965. Detta var den s.k profitreformen. Den kom som ett brev på posten för maoisterna, lagom till att i efterhand rättfärdiga den slutgiltiga brytningen med Sovjet. Men eftersom den bara var en logisk följd av ekonomins utveckling, törs vi påstå att liknande reformer också kom mer att införas i Kina, när landet når motsvarande nivå. Om inte byråkratin har störtats av proletariatet innan dess förstås, för då kommer den att vara överflödig!!!

Vad den sovjetiska profiten egentligen är.

Det planerarna behövde var ett mått på produktiviteten. Detta av två skäl. För det första behövdes en måttenhet att basera det nya belöningsystemet på. För det andra behövde man kunna mäta det överskott som kunde pressas ur industrin, annars går det ju inte att planera investeringarna.

På Stalin-tiden hade bönderna stått för större delen av överskottet. Detta i form av omsättningsskatt (den utgjorde 90% av spannmålspriset på 30-talet men det skall inte tolkas som att bröd var dyrt, utan att bönderna var ohyggligt underbetalda) (*Det ekonomiska systemet i Sovjetunionen*, Nove sid. 146).

Överskottet i industrin kallades vinst (profit). Vad annars? 1932 exempelvis, utgjorde profiten blott två miljarder av de totala 24 miljarder rubler som staten investerade i industrin. Resten var omsättningsskatt. Den successiva förändringen av Sovjet från industrialism finansierad av bönderna till industrialism finansierad av industrin själv kan avläsas direkt i statskassans inkomstabeller:

Inkomster i miljarder rubler

	1940	1950	1960	1966	1969
Profit	3,3	5,2	25,2	44,1	72,7
Oms	10,6	23,6	31,3	39,3	44,5

(Pereslegin: *Finance and Credit in the USSR*, sid 97).

Det är här som maoisterna börjar se spöken.

I somras pågick en ganska komisk debatt i *Svenska Dagbladet*. En SKP:are försökte övertyga en borgare att profiten i Sovjet har samma funktion som under kapitalismen. För att bevisa detta anförde han ett citat från en ekonom, som sa att profiten är den viktigaste planindikatorn i Sovjet. Alldeles riktigt! Under kapitalismen då? Ja, som alla vet är profiten den viktigaste indikatorn på effektiviteten även där. Att därav dra slutsatsen att Sovjet är kapitalistiskt är på sitt sätt naturligtvis ”logiskt”. Lika logiskt som att sätta likhetstecken mellan Lenin och Hitler därför att bägge hade mustasch! Det är inte logiken det är fel på. För att uttrycka det snällt beror den felaktiga slutsatsen på att väsentliga fakta har utelämnats. Det råkar nämligen vara så att profiten under kapitalismen inte rätt och slätt bara är en måttenhet.

Kapitalisten tillverkar inte en vara därför att den är nyttig. Han tillverkar den för att göra profit. För att kunna ackumulera kapital. Ur detta följer den s.k värdelagen som ger den kapitalistiska utvecklingen dess karakteristiska utseende. Förväntningarna om profit styr investeringarna oberoende av vad som bäst tillfredsställer samhällets behov. Om ett företag som i och för sig tillverkar nyttiga produkter går med låg vinst kommer kapitalisten att istället satsa sina pengar på vad som helst som lönar sig bättre, totemasker eller julgranar av plast om så skulle vara. Det finns ingen centraliserad avvägning av investeringar och löner, dvs köpkraft. Eftersom systemet domineras av kapitalisterna och dessa p g a konkurrensen alltid måste försöka karva åt sig större profiter på konkurrenternas bekostnad blir resultatet periodiska kriser, arbetslöshet, miljöförstöring osv. För att göra en lång historia kort: profiten är

under kapitalismen inte bara en måttenhet, den är hela målsättningen och bestämmer därför inriktningen av produktionen!

Clartés citat om profiten som indikator i Sovjet är inget bevis. När hörde *Clarté* t.ex. talas om en överproduktionskris i Sovjet senast? När sa Kosygin att ”vi måste sälja våra olönsamma stålverk” (till vem?) och satsa kapitalet på att tillverka de konsumtionsvaror befolkningen ropar på, cigarettändare och nylonstrumpor? Ingen lär kunna ifrågasätta att detta i teorin vore en profitabel affär, men Kosygin skulle aldrig komma på tanken. Jakten på profit är nämligen inte systemets drivkraft!!

Låt oss nu se konkret hur denna deformerade och förkrympta profit fungerar.

Det är inte som *Clarté* tror, att profiten bestämmer hur planen skall se ut. I själva verket är det planen som bestämmer vad som blir lönsamt. Inte ens den tunnaste handbok i sovjetisk ekonomi lär ha undgått att nämna detta för SKP så fullständigt förödande faktum. Först bestämmer man planen, sedan bestämmer man alltså profiten. Konstigare är det inte. Planen bestämmer priset på råvarorna, arbetskraften och de övriga produktionskostnaderna. Den bestämmer också antingen direkt eller också inom vissa ramar priset på den färdiga produkten. Skillnaden mellan priset och tillverkningskostnaderna är vinsten. Till denna kopplas direktörernas löner. Ju högre vinst, ju högre lön.

Nu är det möjligt att se syftet med att länka företagsledningens löner till profiten. Direktörerna kommer att få intresse av att minska tillverkningskostnaderna. Detta är hans enda möjlighet att öka sin inkomst, eftersom han inte kan höja priset. Det finns många exempel på direktörer som har försökt det senare. Men eftersom det skapar kaos i planeringen, bekämpas det energiskt uppifrån.⁵

Vi skrev ovan att direktören tidigare hade intresse av att beställa så många maskiner som möjligt (inte bara för att det inte kostade honom något, utan för att det i en situation av knapphet var bäst att hugga till beställningarna enormt i överkant för att få något överhuvudtaget). Vad detta betydde för planens effektivitet säger sig självt. Detta ändrades till det bättre genom reformerna 1965. Vinstens summa var som sagt skillnaden mellan pris och tillverkningskostnaderna. Men för att bestämma storleken på direktörernas löner räknades summan om i procent på fabriksanläggningarnas totala värde. Därmed bortföll direktörernas likgiltighet för hur många maskiner som tillfördes fabriken. Ju fler överflödiga maskiner, ju mindre blir deras bonus eftersom fabriken totala värde ökar.

Kamrat Mandel har eventuellt en annan syn på profitreformen. I *Critique* nr 3 (s. 17) skriver han att profitreformen bara ersätter ett slöseri med ett annat. I denna kategoriska form är påståendet tvivelaktigt. Vilken skulle den nya formen av slöseri vara? Ett slöseri som inte existerade tidigare.

I ett annat sammanhang (*FI* 1-73, s 26) påstår kamrat Mandel att beräkandet av företagens individuella lönsamhet verkar upplösande på planen. Detta påstående är också det tvivelaktigt. Det är riktigt enbart om investeringarna styrs till de företag som går bäst, oavsett om det sammanfaller med de långsiktiga prioriteringarna i planen. Men så är det inte idag i Sovjet. I praktiken verkar lönsamhetsberäkningarna stärkande på planen. Som vi redan sett utgör de grundvalen för ett nytt bonussystem som tvingar direktörerna att följa planen i högre grad än tidigare. Dessutom betyder lönsamhetsberäkningarna att planerna får bättre grepp om stor-

⁵ I sitt direktiv för femårsplanen 1971-75 sa Kosygin så här:

”Alla försök att skapa vinster genom att kringgå de statliga priserna eller höja dem genom att bryta mot fastställd sortering och standardkrav är att handla mot staten. Ministeriernas, ämbetsverkens, produktions-sammanslutningarnas, företagsledningarnas och prissättningsorganisationens ansvar för den statliga prisdisciplinen strikt följ och planen för tillverkningsprogram uppfylls måste ökas”.

leken av det överskott produktionen ger som kan användas till investeringar etc. Slutligen ger lönsamheten i de individuella företagen en vink om vilka företag som behöver investeringar. Men då menar vi inte efter kapitalistiskt mönster: mest pengar till de lönsammaste, utan precis tvärtom! Eftersom staten äger alla fabriker finns det inget intresse av att vissa företag skall gå bra och andra sämre. Statens intresse måste självklart ligga i att utvecklingen är så jämn som möjligt. Alltså: investera i dem som går sämre eftersom dålig lönsamhet är uttryck för föråldrad utrustning, försåvitt det nu inte beror på att ledningen är inkompetent eller något liknande. Detta är nu inte den enda lagen som reglerar investeringarna. Vi kommer strax till fler.

Den enda rimliga tolkningen av 1965 års reform är alltså att den förbättrade effektiviteten hos den byråkratiserade planhushållningen. Den skapade ett materiellt intresse hos direktörerna att hålla produktionskostnaderna nere, ett intresse som inte fanns tidigare.

Kan då effektiviseringen ske hur som helst? Nej! Förutom att företagsledarna inte kan höja priset finns det ytterligare en viktig inskränkning. Han kan inte avskeda arbetare. Att så ändå i vissa fall sker har SKP-pressen gett exempel på. Men det är inte systemets huvudsida, som maoisterna brukar säga.

Som sovjetexperten Ticktin säger i ett nummer av *Fjärde* i våras, finns det i Sovjet en enorm latent arbetslöshet p g a dålig planering. Dessa människor sysselsätts så gott som det nu går på de fabriker där de är anställda. De kan inte sparkas ut på gatan. Det finns t o m en lag i Sovjet som förbjuder arbetslösa människor att gå utan arbete. I samband med profitreformen krävde många företagsledare att lagen mot avskedande skulle tas bort. De tystades snabbt. Kommer kravet att gå igenom i framtiden? Det har det ju faktiskt gjort för länge sedan i t.ex. Jugoslavien. Men det landet är tillräckligt litet för att arbetslösheten skall kunna exporteras. Hundratusentals jugoslaviska arbetare tvingades utvandra. Detta är inte möjligt i Sovjet, av det enkla skälet att det inte skulle bli tal om sexsiffriga tal utan om sju-siffriga. En viss uppfattning om storleken kan man få genom att dra den procentuella sysselsättningen i Sovjet (55% av totalbefolkningen) från vad som under marknadsförhållanden brukar betecknas som ”full sysselsättning”, 45%. Med denna, det skall erkännas primitiva metod, skulle vi få antalet sparkade vid en övergång till fri arbetsmarknad till över 20 miljoner människor. I praktiken skulle det röra sig om oerhört mycket mer. Om alla företag skulle drivas på marknadsbasis skulle stora delar av åtminstone den tunga industrin gå i konkurs.

Byråkratin har inga illusioner om att den västeuropeiska arbetsmarknaden skulle kunna svälja dessa miljoner. Därför kan resultatet av en legalisering av avskedanden bara bli en konfrontation med arbetarklassen. Det skulle mycket väl kunna utlösa den värsta sociala krisen i Sovjet sedan kollektiviseringarna.

Man skall inte låta sig luras av arbetarklassens nuvarande passivitet. Det finns naturligtvis ingen organisering. Arbetarna reagerar spontant mot samhällsförhållandena bl.a genom att pressa ner arbetstempot till en absurt låg nivå, som retar byråkratin till vanvett. Många saboterar också produktionen direkt. Det finns i Sovjet trettio gånger så många fabriksvakter som i England.

Att byråkratins majoritet vägrar ge efter för direktörernas krav var just ett uttryck för rädslan att provocera arbetarklassen. I denna begränsning i profitreformen låg inget annat än ett mått på begränsningen i byråkratins herravälde.

Men låt oss nu återgå till *Clartés* teorier. Vi kan ju slå fast att profitreformen inte har ett smack med kapitalism att göra. Den var endast ett effektivare sätt, dvs under bibehållandet av byråkratins makt, att styra direktörerna efter planeringsbehoven.

Som vi redan sagt hade profiten ytterligare en funktion. Sovjet hade lämnat det stadium då investeringarna huvudsakligen betalades med det överskott som pressades ur bönderna.

Vinsten blev därmed den viktigaste källan till investeringar. Ur detta följer en viss inskränkning av vad vi sa om att planen inte styrs av profiten. Planeringen kan inte ske hur som helst. Ekonomin som helhet måste gå med ”vinst”. Man kan inte spendera mer än man har. Skillnaden jämfört med kapitalismens är att inte varenda företag måste gå med vinst. I så fall råder ju värdelagen med alla dess konsekvenser. Vi skall strax se hur Clarté-ordförande i sin artikel utnyttjar detta faktum för att proklamera att värdelagen råder i Sovjet. Läsaren kan förbereda sig på en pinsam striptease. Men först några inledande kommentarer.

Styr värdelagen investeringarna?

Egentligen kan man avfärda maoisterna direkt på denna punkt, genom att hänvisa till hur begreppet värde definierades av Marx. Värde förutsätter byte, vilket i sin tur förutsätter en marknad. Men eftersom 5/6 av industriproduktionen inte säljs på marknaden utan fördelas genom planen, är det omöjligt att påstå att värdelagen råder. Detta lär oss visserligen något mycket viktigt, nämligen att maoisterna är revisionister. Å andra sidan betyder detta förstås också automatiskt att maoisterna inte fattar argumentet ovan. Därför skall vi för tillfället av pedagogiska skäl acceptera deras egen version av värdelagen, dvs rätt och slätt att investeringarna styrs av förväntade profiter och se om den håller konkret. Man kan med siffror för utvecklingen av tung och lätt industri visa att den förstasektorn ökat sin andel i ekonomin trots att den bevisligen har lägre lönsamhet än den senare.

Detta är i och för sig ett tillräckligt skäl för att avfärda maoisternas argument. Hur svarar då maoisterna på detta? I en debatt med skriftliga inlägg som pågick under hösten mellan RMF och SKUml i Västerås gavs följande svar: ”Det är självklart att tungsektorn prioriteras eftersom Sovjet är socialimperialistiskt och kämpar efter världsherravälde”. Så arbetar de förvirrade hjärnornas folk när dom ställs mot väggen. Med det svaret sågar man av den gren man sitter på. Detta är just ingenting annat än ett erkännande av att profiten inte styr investeringarna och i så fall kan landet inte vara socialimperialistiskt. Då kan man inte heller säga att Sovjet strävar efter världsherravälde i denna mening, eftersom de ekonomiska drivkrafterna bakom saknas. Enda utvägen blir nu att påstå att Brezjnev och co drivs av en abstrakt makt-hunger till territoriell expansion oberoende av det rådande ekonomiska systemet. Så lätt skall de inte slippa undan den här gången.

Vi skall försöka visa hur sovjetekonomin uppbyggnad i själva verket utesluter någon allmän ekonomisk lag för hur investeringarna styrs. Ingen lär kunna förklara den tunga sektorns elephantiasis med någon liten behändig nationalekonomisk lag. Orsaken ligger nämligen på det sociologiska planet. Det beror på byråkratins uppbyggnad, historia och nuvarande intressen. Frågan kommer att belysas ur olika vinklar resten av artikeln. Vi ber läsarna om en smula tålamod.

Utöver detta då? Det existerar visserligen i viss mening en förkrympt ”värdelag”. Dessutom skall vi strax se hur investeringsströmmen delvis faktiskt går tvärt emot värdelagen. Vi bortser i fortsättningen från den första ”lagen”, därför att vi redan har berört den: att investeringarna måste dirigeras så att vinsten i ekonomin som helhet kommer att räcka till nyinvesteringar. När *Clarté* konstaterar att vinsten i absoluta tal stiger, säger man att kapitalismen blir värre och värre. Vi påstår däremot att detta är bra. Så mycket mer kan då satsas på improduktiv konsumtion, sociala utgifter och försvaret. Ju större vinsten är, desto bättre!

Människor kommer att kunna frigöras från tråkiga industrijobb och arbetstiden för dem som blir kvar kan förkortas. Här utbrister *Clarté* förstås att vi måste förakta arbetarklassen. Deras ideal är uppenbarligen att vinsten skall hållas så låg som möjligt. Kina är speciellt socialistiskt eftersom vinsten t.o.m är ”negativ”. 80% av arbetsstyrkan går åt till att tillverka mat och betala överskottet som finansierar industriinvesteringarna. Vi vår efterblivenhet tror fort-

farande att Marx och Lenin hade rätt när de sa att den socialistiska revolutionen syftar till att arbetarklassen snabbast möjligt skall avskaffa sig själv.

Den omvända värdelagen

Det mesta av företagens profiter samlas ihop i en pott av staten och distribueras sedan ut till de prioriterade sektorerna i form av subsidier eller lån. Under kapitalismen finns inte denna mekanism (annat än i mycket begränsad omfattning, t.ex. lokaliseringsstödet i Sverige), utan de företag som gör de största profiterna kommer att växa snabbare oberoende av om detta leder till att samhällets behov tillfredsställs. Och vad värre är, tendensen kommer att ytterligare förstärkas av att kapitalisterna drar bort sitt kapital ur låg-vinstföretag, oavsett om de är nyttiga och överför det till branscher där det är möjligt att göra överprofiter. Detta har ingen som helst motsvarighet i Sovjet. Inte nog med att värdelagen inte styr investeringarna, de kommer i själva verket att delvis gå åt motsatt håll.

Hur är det möjligt att påstå något sådant? Jo därför att sovjetekonomin inte regleras av en massa enskilda profitmaximerande kapitalister, utan av staten. Staten äger alla fabriker och ansvarar för ekonomin i dess helhet. Detta är mycket viktigt. Det är nyckeln till varje förståelse av Sovjet. Vad blir slutsatsen om en kapitalist ser att hans för samhället i och för sig nödvändiga traktorfabrik går med låg vinst eller förlust? Antingen lägger han ner och satsar sitt kapital på något lönsammare, eller också höjer han priset, men det väntar vi med en stund. Hur reagerar då planerarna om en traktorfabrik börjar släpa efter med vinsten? Jo eftersom de ansvarar för ekonomins helhet och därmed också för konsumenterna av traktorer, jordbruket, kommer slutsatsen att bli raka motsatsen till värdelagen. Man kan inte lägga ner fabriken eftersom det skulle innebära en kris i jordbruket. Istället kommer man antingen att investera i fabriken så att den går bättre och inkomsterna kommer att täcka utgifterna, eller så kommer man helt enkelt att fortsätta driva fabriken som förut och betala ut understöd. Att många fabriker faktiskt planeras att gå med förlust är något som de maoistiska kritiken av de ryska profithajarna helt har lyckats förbise.

Så till kapitalisternas alternativ till nedläggning. Här ser vi återigen hur totalt annorlunda sovjetekonomin fungerar. Visserligen kan man också i Sovjet komma att höja priset. Men eftersom planen ansvarar för hela ekonomin kan man inte låta priset på traktorer stiga så att de blir allt för svåröverkomliga för kolchoserna. Planen är lika ansvarig för jordbruket som för traktorfabriken, man har alltså inte ett dugg att vinna på att skyffla över krisen i produktionsledet på konsumenterna. Detta är rena rama vardagsmaten i det kapitalistiska systemet. Det är logiskt att bränna kött i USA för att kunna höja priset när folk svälter i Indien. De inflatoriska prishöjningarna som utmärker vårt eget land visar ju just hur krisen i produktionsledet förs över på konsumenterna.

Något klokare vad gäller värdelagens vara eller icke vara i Sovjet skall vi nu se hur Clarté-ordföranden i sin artikel försöker blanda bort korten för sina läsare.

Clartés bevis – en tarvlig citatbluff

Det roliga med artiklarna i SKP-pressen är att de citat man åberopar i de avgörande frågorna inte stöder analysen. (I övrigt håller man sig nog för skratt). Så var fallet med det fatala citatet om profiten som indikator, ovan. När Clartés stackars ordförande skall bevisa att värdelagen styr investeringarna i Sovjet går han obevekligen i fällan (*Clarté* 5-6/74, sid 28).

Så här ser beviset ut:

”Räntabilitetsnivåns trender i olika branscher inom ekonomin ger vägledning till de centrala planerarna i deras strävan att optimera resursallokeringen på makronivå. Profiten kan sålunda utgöra den unika förbindelseleden mellan mikro och makroekonomiska intressen – traditionellt den felande länken i de socialistiska ekonomierna”. (Wilczynski: *The economics of Socialism* sid 50).

Men detta citat belägger ju inte alls att värdelagen styr investeringarna. I själva verket rör det sig om en citatförfalskning av den högre skolan. Vi kan formulera ett typexempel så här: I en artikel om gurkans förträfflighet plockar man in citatet ”Kalle äter en gurka”. Läser man slarvigt drar man förstås slutsatsen att Kalla insett gurkans förträfflighet. Men det är inte säkert. När man i tidskriften *Clarté* som sida upp och sida ner försäkrar oss om att Sovjet är kapitalistiskt, plockar man in citatet ovan drar man vid en hastig genomläsning slutsatsen att den citerade ekonomen menar att investeringarna styrs mellan olika sektorer efter värdelagen. Men så står det inte! Vad som sägs står inte på minsta vis i motsättning till vår analys, att planerarna måste följa vinstutvecklingen för att veta hur mycket som skall investeras. Men inte nog med att *Clarté* utnyttjar ett tvetydigt citat, bläddrar man fram några sidor i boken står det klart att man ljuger medvetet också. På sid 56 och 57 finns nämligen en exemplarisk lista på argument varför profiten i Sovjet inte får förväxlas med den kapitalistiska!!

Apropå värdelagen står det så här:

”Skillnader i profitkvot avgör inte nödvändigtvis fördelningen av investeringarna. Grundläggande investeringar beslutas fortfarande centralt med hänsyn till en mängd faktorer, av vilka lönsamheten i enskilda företag och även i hela branscher i ekonomin bara är en av dem som tas i beräkning”. (Wilczynski, sid 57).

Detta kan inte missförstås. Att författaren stoppar in den lilla reservationen ”inte nödvändigtvis”, betyder bara vad vi redan upprepat till leda: planeringen kan inte ske hur som helst, investeringarna måste fördelas så att ekonomin som helhet har ett överskott. Och detta bevisar att vår egen tolkning av det citat *Clarté* åberopar sig på var riktig. Sedan kan man fråga sig hur en maoist kan skriva en artikel om att profiten i Sovjet bevisar kapitalism, när han läste den citerade boken. Bara två sidor efter *Clartés* citat, står att profiten i det enligt Kina socialistiska Rumänien, har samma funktion som i Sovjet! Så ynkligt! Stackars *Clarté!*⁶

Hur byråkratin försinkar framstegen

Produktionen i Sovjet styrs alltså inte av värdelagen. Men knappast heller av någon lag om största möjliga nytta för arbetarklassen (se bristen på konsumtionsvaror). Man skulle kunna döpa det till något i stil med lagen om minsta möjliga friktion i utvecklingen av det nuvarande systemet. Byråkratin grundläggande egenskap är konservatism. Allt roterar kring byråkratin tre defensiva behov:

- a) att behålla privilegierna,
- b) att försvara sig mot imperialismen
- c) att successivt i jämn takt höja arbetarklassens levnadsstandard, det bästa sättet att hålla den i schack, och att eliminera källan till ekonomisk kamp.

Den nuvarande bristen på konsumtionsvaror har flera orsaker. Låt oss bara nämna ett par exempel: dels själva trögheten i byråkratin. Den har svårt att förmå sig att ändra den väl invanda prioriteringen av tung industri (som förstärks av den upplevda nödvändigheten att stärka försvaret och den repressiva apparaten). Dels för att ett språngartat höjande av levnadsstandard vore ett mycket riskabelt företag för byråkratin självt. Om arbetarklassens ekonomiska behov ställs i centrum för planen skulle det vara svårt att undvika att även dess politiska behov började formuleras ute i stugorna. Ty vem avgör bäst klassens behov? Detta är en livsfarlig fråga för byråkratin. Därför förlägger byråkratin ekonomins centrum så långt bort från arbetarnas behov som möjligt: I den tunga industrin. En arbetarklass som i decennier vant

⁶ Vi har bara behandlat en aspekt av värdelagens roll i sovjetekonomin, dvs när det gäller styrningen av investeringarna. Vi har avstått från att behandla värdelagens roll i andra avseenden. Här inskränker vi oss till att konstatera, att värdelagen inte heller reglerar priser (om vi bortser från den svarta marknaden och vissa jordbruksprodukter) och löner – båda bestäms av planen.

sig vid småsvält och nöd, håller sig lugn om den får en och annan eftertraktad konsumtionsvara (hoppas byråkratin). Och klet blir fler för varje år. Med världens tyngsta industri (som aldrig kommer att skakas av kapitalismens periodiska kriser) som bas är det möjligt att långsamt höja produktionen av åtråvärda konsumtionsvaror så att arbetarklassen står och köar utanför affärerna istället för att gå på möten och diskutera för byråkratin "farliga" frågor.

Trots allt prat om kriser är detta för byråkratin den bästa av alla världar. Kriser inom konsumtionsvaruindustrin är (bortsett från det ständiga problembarnet – jordbruket) åtminstone delvis konstgjord. Krisen inom den tunga industrin är verklig, men knappast särskilt farlig för byråkratin. Den beror delvis på att tungsektorn blivit så komplicerad, att nya mekanismer behövs för att styra den. Detta är delvis tekniska problem som kan lösas. Det är inte en kris i kapitalistisk mening – den leder till stagnation, men de befintliga fabriken fortsätter att tillverka sina produkter som tidigare. Skillnaden är att de nya komplicerade sektorerna inte expanderar med någon större hastighet. Frågan är väl om inte också detta ligger i byråkratin intresse. Om dess behov ligger i endast långsam ökning av den privata konsumtionen finns det ingen anledning att låta tungsektorn växa med raketfart. Det skulle bara leda till att farliga frågor skulle börja ställas. Så att även om den krypande tillväxten står i motsättning till vad byråkratin säger om en snabb utveckling, så står den ändå i fullständig överensstämmelse med dess intressen som ett konservativt, privilegierat skikt.

I det här sammanhanget är det viktigt att understryka det faktum att krisen i sovjetekonomin är av helt annan karaktär än i de kapitalistiska länderna. Den sovjetiska krisen i ekonomin beror på underproduktion och inte överproduktion som är fallet i de kapitalistiska länderna. (Detta är ytterligare ett faktum som visar på sovjetekonomin icke-kapitalistiska karaktär).

Breznev är "bättre" för arbetarklassen än Stalin

Efter denna lilla översikt över ekonomins utveckling, kan vi besvara några centrala frågor. Införandet av profitindikatorn har inte förändrat planens klassinnehåll. Planekonomin tjänar – fast givetvis på ett deformerat sätt – proletariatets intressen, då som nu. Och faktiskt, om det är någon som tycker att det är intressant med sådana jämförelser, så tjänar planen idag klassens intressen "bättre" än tidigare. Därmed inte sagt att den sovjetiska planekonomin idag tjänar arbetarklassens intressen bra. Det är inte möjligt förrän byråkratin störtats och arbetarklassen upprättat sitt direkta välde. Men faktum kvarstår. Planekonomin fungerade, ur arbetarklassens ståndpunkt, sämre under Stalin än den gör idag. Det hänger samman med att industrialiseringen under Stalin var extremt slösaktig. Den stora paradoxen är att den totala tillväxten hade blivit högre om målen satts lägre för den sektor som prioriterades – tungindustrin. En ekonomi utgör nämligen alltid en helhet. Stalin struntade totalt i det och överbetonade den tunga industrin på ett fullständigt huvudlöst sätt. De övriga sektorerna förtvinade. Jordbruket ruinerades totalt, som vi redan konstaterat. Den lätta konsumtionsvaruproducerande industrin fick under Stalin blott en sjättedel så mycket pengar som den tunga sektorn. Medan arbetarklassens majoritet i våldsamt takt byggde upp den tunga industrin, ökade tillgången på konsumtionsvaror mycket långsamt. Per arbetare sjönk den t.o.m. tidvis under tsartidens nivå. Och när levnadsstandarden sjunker, sjunker också motivationen att arbeta. Samma sak för bönderna. Varför odla mer när det inte fanns några industrivaror att köpa för pengarna?

Ryssland var vid sekelskiftet världens största spannmålsexportör (Dobb: *Soviet Economic Development*, sid 39). Under Stalin sjönk jordbruket ned i en permanent kris som än idag inte lösts och som tvingar byråkratin att importera jordbruksprodukter.

Därför är det möjligt att påstå att tillväxttakten skulle ha blivit högre om målen satts lägre för den sektor som verkligen expanderade och investeringarna fördelats på ett mer harmoniskt

sätt. Mao insåg detta. Industrialiseringen i Kina har påbörjats utan att föra krig mot bönderna (om vi bortser från det Stora Språnget).

Här skall vi passa på att ge en känga åt Ticktins artikel där det sägs att slöseriet i Sovjet ökar jämfört med tidigare. Detta är absurt. Där kan man bara hamna om den ekonomiska analysen reduceras till ett torftigt statistiskt rabblande. Ty efter några genomläsningar av hans artikel har vi inte hittat något vettigt argument för att slöseriet verkligen skulle öka. Därav sluter vi oss till att han måste utgå från det banala faktum att industrin växer långsammare än under Stalineran. Men det bevisar inget om ökat slöseri.

Det är klart som korvspad att tungsektorn kunde expandera enormt snabbt när tillväxten bekostades av ruinerade bönder och arbetare som fick sänka sin levnadsstandard. Att den procentuella tillväxten idag är lägre i Sovjet beror bl.a på att man försöker få alla sektorer att expandera samtidigt, utan att det sker på bekostnad av någon av dem. Byråkratin försöker tillämpa optimal planering, som det brukar kallas.

Slöseriet minskar alltså. Men därmed inte sagt att det skulle vara tillräckligt lågt. Det kommer alltid att slösas enormt så länge inte arbetarklassen har den direkta makten.

Den bild Ticktin tycks ha av reformerna är lite konstig. På ett ställe säger han att det finns ett enormt slöseri med metall i den sovjetiska industrin. Detta vilar på den tvivelaktiga premissen att direktörerna skulle vilja tjäna så lite som möjligt. Men själva beviset är ännu underligare. Han ger statistik på att industrin i USA använder en mindre del metall än den sovjetiska. Men varför jämföra med USA? Det är ju ABC till och med bland liberala kritiker av USA-kapitalismen att det används alldeles för lite metall, dels för att det är billigare, dels för att varornas livslängd inte skall bli för lång (se t.ex. Vance Pachards "Skrotmakarna"). Här tycks alltså Ticktin förneka att reformen överhuvudtaget ägt rum. Men i sin artikel om de sovjet-intellektuella som finns i samma nummer av *FI* ges reformerna en helt annan innebörd. De var ett försök att införa marknadsekonomin, dvs inget mindre än en kontrarevolution! Den misslyckades, säger han. Det var väl tur det.

Som sovjetekonomin fungerar idag finns det alltså ett band mellan arbetarklassen och dess arbete i industrin som saknades på Stalintiden. Levnadsstandarden har ökat stadigt. Därför påstår vi att planen idag bättre svarar mot arbetarklassens behov än tidigare. Men bevisar detta något om planens klassinnehåll? Även under kapitalismen kan ju levnadsstandarden stiga. Detta är en skenfråga. Det finns inga ekonomier i allmänhet. De fungerar alla i ett historiskt sammanhang. Utan planekonomi skulle det varken finnas industri eller proletariat i Sovjet. Förmodligen skulle det inte ens finnas något Ryssland på kartan. Imperialisterna skulle ha delat upp det i en massa lagom lätthanterliga nykoloniala småstater.

Det industriella uppbygget på 30-talet hade varit omöjligt i ett Ryssland som hade varit inlemmat i den kapitalistiska världsmarknaden. Förhållandena är desamma idag. Industrin skulle rasa ihop som ett korthus och företagsledarna plötsligt fick möjlighet att välja mellan att köpa maskiner från väst eller från ryska företag. De skulle då alltid välja dem från väst, av det enkla skälet att de både är bättre och billigare. Innebär detta att planekonomin är sämre? Återigen kan frågan bara besvaras genom att den ses i sitt historiska sammanhang. I de imperialistiska staterna har industrialismen pågått i över 100 år, i Sovjet i tre decennier. Minst tio år måste räknas bort för andra världskriget och återuppbyggnadsperioden. Även om planekonomin i princip är ett mer avancerat system än kapitalismen kan man inte kräva att produkterna efter så kort tid skall ligga i nivå med väst. Men det är förstas inte bara fråga om en kortare period av industrialism, en stor del av planens fördelar har också gått förlorade genom byråkratins herravälde. Som vi redan sett gjorde det ursprungliga belöningsystemet att företagsledarna inte var intresserade av kvalitet. Detta ändrades delvis i samband med profitreformen. Man mäter inte längre bara antalet tillverkade produkter. Man mäter antalet

som kan tas i bruk av konsumenterna. Och detta tror SKP är kapitalism! Att effekterna av detta inte slagit igenom beror på att reformen som beslutades 1965 genomfördes ytterst långsamt. Enligt Alec Nove hade inte mycket hänt så sent som 1969. Det är oklart om reformen ännu idag trätt ikraft i alla sektorer.

Ett tredje skäl förutom den korta tid systemet fungerat och den byråkratiska degenereringen är terrorn. Den drabbade inte bara arbetarklassen utan också byråkratin självt. I sin iver att förhindra uppkomsten av sammansvetsade intressegrupper av vilket slag det än vara må, raderade Stalin först ut det gamla bolsjevikpartiet. Själv skapade han sig sedan en ställning som en sorts vågmästare ovanpå de olika grenarna av byråkratin. Utrensningarna riktades mot alla delar av denna, inklusive den ekonomiska ledningen. De tre portalfiguerna för det industriella uppbygget eliminerades en efter en: Ordjonikidze (minister för den tunga industrin), Pjatakov (den förres ställföreträdare) och plankommissionens ordförande i elva år Vosnesenskij.

De ekonomiska ministeriernas chefer sköts på löpande band: Rukhimovitj (försvarsindustrin), Ljubimov (lätta industrin), Lobov (livsmedelsindustrin), Veitser (inrikeshandeln), Khalepskij (kommunikationerna), Khalmanovitj och därefter Demchenko (statsjordbruket), Ukhanov (småindustrin), Pakhomov (vattentransporter), Bruskin (verktygsmaskiner), Lukashin (byggnation), Marjasin (bankväsendet), Popov (jordbruket). Av planeringsexperterna sköts gräddan: Mezhlauk och hans efterträdare Smirnov (ordförande i plankommissionen) samt vice ordförande Kviring (Roy Medvedev: *Let History Judge*, sid 197.)

Observera att detta bara gäller ministeriernas toppar och inte vad som hände längre ned. Vi nöjer oss med ett exempel: 1940 hade av 151 direktörer i större anläggningar för ståltillverkning 62 arbetat mindre än ett år, 55 mellan ett och två år. (Medvedev s. 230).

De som byggt upp planekonomin avslöjades alltså plötsligt i skenrättegångar som kapitalist-agenter. De som samlat erfarenhet av den första tidens planering fick aldrig chansen att omsätta den och korrigera misstagen. De ruttnade i massgravarna istället. Här har vi en del av förklaringen till ekonomins nuvarande efterblivenhet. Utrensningarna av de bästa begåvningarna i ekonomin bidrog till att permanenta den första tidens enorma betoning på tung industri. Denna var nödvändig i början: för att kunna bygga upp någon industri överhuvudtaget måste man lägga en grund av stålverk, kraftverk etc. Men efter inledningsfasen blev som vi redan konstaterat denna avvägning en hämsko. Stalin med sin amatörmässighet permanentade en politik som var riktig bara i en mycket speciell situation. Ännu idag fortsätter byråkratin att in absurdam upprepa denna formel för utveckling som lanserades på 20-talet. Och av vilka, om inte vänsteroppositionen? Stalin lärde sig delar av dess teorier, men inte förrän det nästan var för sent – under kulakernas spannmålsblockad i slutet av 20-talet. Men även då var Stalin en dålig elev.

För det första förstod han och hans gelikar aldrig vänsteroppositionens program i dess helhet. Det enda man förstod var behovet av en snabb industrialisering. Och de metoder man då använde sig av var i många avseenden raka motsatsen till de som vänsteroppositionen förespråkade.

För det andra fortsatte man den i början nödvändiga satsningen på tung industri in absurdam. Det Stalin lärt blev till slut en tragisk parodi av vänsteroppositionens ekonomiska program. Tung industri, mera tung industri, ännu mera tung industri! Detta stalinistiska tänkande har de byråkrater som idag styr den sovjetiska planeringen fortfarande inmonterat i ryggmärgen. Försöken att vrida utvecklingen rätt igen bromsas av hela apparatens struktur. Resultatet har blivit en ekonomi som satt världsrekord i stålproduktion (över 100 milj ton per år), men som tillverkar så lite konsumtionsvaror att arbetarna förödmjukar sig för första bästa turist och betalar nästa vad som helst för en cigarettändare.

Slöseriets ekonomi?

Hur skall man då värdera den väldiga tunga industrin i Sovjet? Ticktin karakteriserar den som slöseri rätt och slätt. Det är fel. En reaktionär svensk ekonom, Silverstolpe, träffar bättre då har säger att den är en form av tvångssparande. Den tunga industrin kan nämligen i framtiden tjäna som bas för upprättandet av en enorm konsumtionsvaruindustri. Om man tänker sig denna i proportion till dagens tungindustri skulle Sovjet ha världens högsta levnadsstandard. De arbetargenerationer som slitit i den tunga industrin sedan 30-talet har inte fått ut vad de förtjänat i konsumtion. Det mesta har istället gått till att betala nya maskiner. Det är i denna mening som den stalinistiska industrialiseringsmetoden varit ett jättelikt tvångssparande: konsumtionsökningarna skall komma i framtiden. Blir det under byråkratin ledning kommer det att ske långsamt. Detta p g a samhällets bräckliga struktur. Blir det under arbetarklassens ledning kommer det att kunna ske språngartat.

Kommande ekonomiska reformer

Det blir naturligtvis flera ekonomiska reformer i Sovjet. Man kan dela in dem i tre grupper:

- a. förbättringar av planeringen
- b. dåliga marknadsreformer, och
- c. goda marknadsreformer (som ”marknadsreformer” betecknar vi för enkelhetens skull varje form av ”lån” av mekanismer ur den kapitalistiska ekonomin. Profitreformen skulle alltså räknas hit även fast den inte har något med marknaden att göra, det är fråga om ett borgerligt fördelningssystem).

En fjärde typ av reformer skulle vara rent ideologiska reformer som inget förändrade i sak. Låt oss utveckla detta mera i detalj:

1. Förbättringar av planeringen

Ansträngningarna att förbättra själva planeringsmetoderna kommer förr eller senare att ge utdelning. Bättre datamaskiner som gör planeringsprocessen rationellare kommer. Säkert lika viktigt är de matematiska ekonomernas arbete på nya sätt att beräkna och reglera sambandet mellan olika produktionsenheter. Om den här typen av förändringar av ekonomin är inte mycket mer att säga än att de är positiva och även kommer att kunna användas av arbetarklassen efter det byråkratin störtats.

2. Dåliga marknadsreformer

Detta är en föga kontroversiell förutsägelse, eftersom den maoistinfluerade vänstern tror att alla marknadsreformer är dåliga. En dålig reform är en reform som försvagar planeringen och ger direktörerna mer makt. Smärre eftergifter av detta slag är troliga. Men några mer grundläggande maktförskjutningar inom byråkratin till direktörernas fördel är inte att vänta. Detta är förstås bara ett påstående. Argumentet – en sociologisk analys av byråkratin – kommer i den tredje delen av denna artikel

3. Goda marknadsreformer

En het potatis! Hur kan några marknadsreformer vara goda? Detta kräver en mer ingående behandling.

I Mandels artikel i *FI* 3/73 finns en skenbar motsägelsefull syn på marknaden i Sovjet. Å ena sidan säger han att planering och marknad är varandras motsatser, att de representerar skilda klassintressen. Det är riktigt. Å andra sidan säger han att det är bra att använda sig av marknad för fördelning av konsumtionsvaror så länge det inte finns ett överflöd. Det är också riktigt. Den enskilde sovjetmedborgaren vet naturligtvis bäst själv om det är ett par vantar eller en ny kastrull han behöver. Försökte man centralplanera den individuella konsumtionen med

ransoneringskort skulle det, precis som kamrat Mandel säger, uppstå en marknad ändå. Den som fick en kastrull men behövde vantar skulle leta rätt på någon som han kunde byta med.

Mandels argument för varför det är bra med en marknad för konsumtionsvaror verkar alltså vattentätt. I så fall måste det vara något galet med påståendet att det råder en kategorisk motsättning mellan plan och marknad. Det är det också, som vi såg i analysen av ”profitreformen”. Motsättningen är alltså högst relativ. Detta är viktigt att inse för att man ska kunna göra en riktig värdering av kommande reformer. Utgår man från att plan och marknad står i ett absolut motsatsförhållande blir varje utvidgande av marknaden en försvagning av planen, och därmed också av proletariats diktatur. Den starkaste planhushållningen i ett övergångssamhälle där det råder knapphet på konsumtionsvaror är alltså den där marknaden används i viss utsträckning. Närmare bestämt till distributionen av konsumtionsvaror, säger Mandel. Vad är det då som säger att det är just den avvägningen mellan plan och marknad som är bäst? Det kanske är riktigt för ett övergångssamhälle som styrs demokratiskt av arbetarklassen. I Sovjet då?⁷

Alla nödvändiga ekonomiska beslut kan inte fattas av planeringsmyndigheterna, de kan bara reglera ekonomin i stora drag. Hur mycket som kan styras direkt beror på hur snabbt man får in information och kan omvandla den till instruktioner. Utöver en viss punkt, som alltså beror på hur snabbt planeringen kan ske, kommer i själva verket alla ansträngningar att göra planen exaktare och bättre att ha rakt motsatt effekt. Medan man planerar förändras verkligheten, och ju längre tid det tar desto sämre kommer planen att stämma. Den perfekta planen är en utopi.

Hur skall man då fylla igen de oundvikliga hålen i planeringen? Det finns två olika svar. Precis som i fråga om löneformerna, ett svar för den demokratiskt styrda arbetarstaten och ett för den byråkratiskt degenererade.

I det första fallet kommer man, med aktivt deltagande av arbetarmassorna, att försöka fatta de beslut som faller utanför planen så att de så bra som möjligt stämmer överens med det som står i själva planen. Detta för att det leder till minsta möjliga slöseri.

I Sovjet då? Direktörerna kommer, som vi redan sett, att fylla ut hålen på sitt eget sätt. På Stalintiden fanns ett enormt slöseri beroende på att det var så få beslut som fördes ut genom planen och därigenom så många som direktörerna fattade till sin egen fördel. Nu kanske någon drar slutsatsen att lösningen är att mångdubbla antalet planindikatorer, dvs måttenheter som mäter planuppfyllandet. Men det hjälper inte. Faktum är att antalet indikatorer var oerhört mycket större på Stalintiden. I början av 50-talet innehöll planen närmare 10.000 indikatorer. 1965 fanns i genomsnitt 500 för varje företag. Idag finns i allmänhet bara 8 st. Ändå fungerar systemet bättre idag. Haken är att det kvittar hur många instruktioner man skickar ut om man inte ser till att direktörerna tjänar ekonomiskt på att följa dem. Stalin hade egentligen kunnat skrota alla 9.999 indikatorerna, utom den enda som bonussystemet baserades på, tillverkad kvantitet av en viss produkt.

⁷ För att undvika missförstånd är det kanske nödvändigt att understryka det faktum att det är övergångssamhällen vi diskuterar. I dessa samhällen är en marknad för konsumtionsvaror nödvändig, så länge det råder en brist på sådana. Däremot existerar inte längre någon marknad i det fullt utvecklade socialistiska samhället och under kommunismen. Då är varuproduktionen avskaffad och den individuella konsumtionen bestäms av behoven. Detta förutsätter att den rådande relativa eller absoluta bristen på alla nödvändighetsartiklar avskaffas. Innan dess är varje försök att på administrativ väg avskaffa marknaden (och t.ex. införa ransoneringskort) dömt att misslyckas, eftersom marknaden då bara kommer att uppstå i annan form. Detta betyder å andra sidan inte att det i övergångssamhället bör vara fritt fram för en ohejdad marknad på konsumtionsvaror. I ett sunt övergångssamhälle måste arbetarstaten vidta åtgärder för att alltmer begränsa varuproduktionen, genom att styra produktionen så att allt fler produkter i allt större utsträckning kan fördelas enligt socialistiska principer. Men detta problem faller utanför målsättningen med denna artikel, varför vi inte närmare diskuterar det här.

Här ser vi hur galet man kan komma med en mekanisk tillämpning av motsatsförhållandet plan–marknad. Ju intensivare det borgerliga prestationslönesystemet tillämpas på direktörerna, dess bättre fungerar den byråkratiserade planhushållningen, och inte tvärtom. ”Profitreformen” var ett exempel.

Ett annat exempel på mekanismer lånade från marknadsekonomin är införandet av lån med ränta till investeringarna, istället som tidigare gratis utdelning av maskiner. ”Profitreformen” skapade ett intresse hos direktörerna att använda fabrikerna så effektivt som möjligt. Nu dras planens skruvar åt igen, fast från andra hållet. Kommer inte en maskin till produktiv användning, kommer räntan på lånet från statsbanken att dras av från fabriken vinst. Därmed minskar också direktörernas bonus. Felet på reformen är att räntan satts för lågt, bara några procent. Den hör höjas så långt det är möjligt utan att man avskräcker från investeringar. För SKP är detta naturligtvis bara ett nytt bevis på hur kapitalistiskt Sovjet är.

En annan reform i ”kapitalistisk” riktning brukar av byråkratin sammanfattas som ”ökad självständighet” åt företagen. Därav drar SKP naturligtvis slutsatsen att målet är att företagen ska bli helt självständiga.

Vad byråkraterna avser är att reducera antalet planindikatorer. Tidigare vräkte man ut massor av detaljerade instruktioner över hur en viss produkt skulle se ut. Efter 1965 skars antalet drastiskt ner. Planen preciserar endast hur en produkt ska se ut i stora drag. Detta kompletteras med ett krav: är den fabrik som skall använda en viss maskin missnöjd kommer inte planen för tillverkaren att räknas som uppfylld. I så fall kan direktören säga adjö till sin bonus. Resultatet blir att tillverkaren tvingas hålla intim kontakt med den som ska använda produkten. De får lösa de konkreta tekniska problemen tillsammans. Av detta drar SKP slutsatsen att marknadsrelationerna håller på att upprättas. Fel igen! Faktum är att som vid första påseendet kan verka som en reform som leder till minskat inflytande för planen, i praktiken har motsatt effekt: Centraliseringen ökar. Förutsättningen för en effektivt fungerande centralism är ju att centrum avlastas från rutinuppgifter som kan lösas bättre lokalt. Skräckskildringar om slöseriet under Stalins tid brukar ofta peka på att alltför avancerad utrustning användes för enkla arbeten. Det berodde bl.a. just på att planerarna inte hade tid att kontrollera exakt vilken modell av en viss maskin som behövdes. Detta bortfaller genom denna reform i kombination med ”profitreformen” som har samma effekt. Används en dyrare maskin höjer det fabriksanläggningens värde och minskar därmed vinsten omräknad i procent.

Denna decentralisering av beslut kommer att fortsätta ganska länge utan att planeringen skadas. Ett av de största felen med den stalinistiska planeringen var just övercentraliseringen. Eftersom Stalin, med all rätt, misstrodde direktörerna drog han slutsatsen att centrum borde försöka fatta så många beslut som möjligt. Detta är vad en del sovjetekonomiker brukar kalla ”armémodellen”. Centrum kunde inte lösa alla problem på en gång. Därför koncentrerade man sig på att driva olika ”kampanjer” mot de flaskhalsar som uppstod. Vissa sektorer blev tidvis utsatta för en enorm uppmärksamhet och hjälptes upp på de övrigas bekostnad. Enda orsaken till att detta kunde fungera var att Sovjet var så stort. Det fanns många stötdämpare. I sista hand fanns 100.000.000 bönder som fick betala förlusterna.

Det finns fortfarande massor av beslut som med fördel skulle kunna decentraliseras. De investeringar som alltid måste göras för att hålla den planerade produktionen igång regleras bäst på det lokala planet. Det räcker om centrum styr de stora och långsiktiga investeringarna.

De tre exempel vi tagit upp på reformer som bedömda utifrån den klassiska motsättningen plan–marknad leder till slutsatsen att planeringen försämras, utgör inte någon fullständig lista. Det finns fler. Det som mest strider mot den ortodoxa synen på hur en planekonomi ska fungera är utvidgandet av marknaden till delar av produktionsmedelsindustrin. Den omfattar

visserligen inte mer än någon procent av den totala tillverkningen. Men det är en mycket strategiskt belägen procent.

En plan kan aldrig, hur exakt den än är, förutse när en maskin går sönder. Dyrbar tid går förlorad om man skall behöva ta kontakt med Moskva för att få den ersatt. Moskva får sedan i sin tur skicka en order till tillverkaren, som naturligtvis kommer att ge den låg prioritet, beroende på att själva planen måste uppfyllas i första hand. För att lösa problemet upprättades det efter 1965 ett antal försäljningsställen för produktionsmedel. Dit kan fabriken vända sig direkt för att få en enskild maskin som behövs för att uppfylla planen. Bra eller dåligt? Bra så länge handeln är av begränsad omfattning. Då verkar den stärkande på planhushållningen, eftersom centrum avlastas rutinbeslut och kan ägna sig åt sina egentliga uppgifter.

Exemplen ovan på ”marknadsreformer” visar hur dialektiskt förhållandet är mellan decentralisering och centralisering. Vissa typer av decentralisering leder till ökad centralisering och bättre planering. Vissa, men inte alla. För oss gäller det att avgöra av vilken typ de kommande reformerna är. Vi kan inte mekaniskt dra slutsatser utifrån förhållandet plan-marknad. Slutligen kan man bara varna för den fjärde typen av reformer. Det gäller inte bara att se vad en reform gäller på papperet. Det gäller att se vad som ändras i praktiken. Man kan t.ex. genomföra reformer som inte ändrar i sak och vars ända syfte är ideologiskt. Under Stalintiden sattes t.ex. industripriserna långt under de verkliga kostnaderna för att den ohyggligt dyrbara industrialiseringen skulle framstå som billigare än den var. Förlusterna betalades som vi nämnt tidigare av bönderna och arbetarna. Dessa pengar är vad som i marxistisk ekonomi kallas överskottsprodukt. Stalin slöt cirkeln som började med den undervärderade industrin genom att proklamera att någon överskottsprodukt inte existerade i Sovjet. Därigenom kunde industrialismen i de lärda ekonomernas verk framställas som en harmonisk produkt av sovjetekonomin, när dem i själva verket var resultatet av de mest ohyggliga uppoffringar, en nedpressning av arbetarnas levnadsstandard tidvis under tsartidens nivå och en total ruinerings av bönderna. Vilka typer av rent ideologiskt motiverade reformer som kommer (om det nu blir några) är inte så lätt att säga. Det är väl bara att försöka hålla korppluggarna öppna och vänta.

Det finns naturligtvis en oändlig mängd synpunkter på sovjetekonomin som borde dras fram. Men det får räcka så här. Vi skall ta och skölja ner detta kruttorra ämne med lite utrikespolitik. Frågan som ställdes i inledningen var alltså om Sovjets utrikespolitik genomgått någon grundläggande förändring sedan Stalin.

Del 2 – Utrikespolitik

Våra kollegor inom SKP är inte bara sysselsatta med att gnugga de marxistiska analysverktygens egg med sandpapper. De tillverkar bumeranger också. Ty det är just vad supermakts-teorin är, förutom att den självklart är en ruttan vägvisare i nuet. Projicerar man den på det förflutna hamnar man raskt upp till slipsknuten i självmotsägelser. Idag finns två ”supermakter”. Måttet på dessa busars djävlighet är uppenbarligen storleken. Ändå får man leta förgäves i Lenins skrifter efter någon sådan supermaktsteori under perioden före första världskriget, då England kontrollerade en fjärdedel av jordens yta. Mycket mer alltså än Sovjet kontrollerar idag. Dessutom hade England nästan total hegemoni på världshaven, något som varken USA eller Sovjet har idag. Om Kina stöder EG mot Sovjet, borde då inte Lenin ha stött Tyskland mot England i första världskriget?

Ännu märkligare blir det hela om man går tillbaka till mongolväldets dagar. Här har vi det första exemplet på en stormakt som gjorde anspråk på herravälde i den större delen av den asiatiska landmassan och trängde långt in i Europa. Beträktat med supermaktsteorins brillor borde Kina fördöma mongolerna och hylla slavernas heroiska självständighetskamp. Nu råkar det vara precis tvärtom. Kina hyllar Djingis Khan och ”supermakten” Sovjet hyllar slaverna. (Harrison Salisbury: *The Coming War between Russia and China*).

Men låt oss återvända till vårt egentliga ämne, Sovjet. Det går nämligen alldeles utmärkt att bevisa att Stalins Sovjet var en "supermakt" med de definitioner som SKP ger. De stalinister som med all rätt fördömer ockupationen av Tjeckoslovakien 1968 kan bara göra det genom att totalt förtränga Sovjets utrikespolitik under Stalintiden. Vad som hände i Tjeckoslovakien var ju trots allt inte en offensiv operation, det var ett försök att hålla ihop ett sönderfallande välde. Att Brezjnev i motsats till Stalin inte lyckats lägga en kvadrattum till Sovjets territorium beror inte på att han är snällare än sin farfar på tronen, utan på att dagens styrkeförhållande inte tillåter det. Det gjorde däremot Stalintidens. Och Stalin sumpade inte tillfällena. Med "anfalls-krig" lade han under sig främmande territorier i fem fall (delar av Kina 1929, delar av Finland 1940, Öst-Polen och Bessarabien 1939 och de baltiska staterna 1940) och i ett fall genom diplomatiskt köpsläende med de imperialistiska stormakterna (delar av Kina genom Jaltaavtalet 1945).

Innan vi går in på dessa exempel i detalj måste en sak sägas för att förebygga missförstånd. Vi är inte i princip emot att en arbetarstat med sin armé tränger in i ett annat land. Det avgörande kriteriet är vad arbetarklassen i det anfallna landet tycker. Är den positiv till militär hjälp utifrån, t.ex. om den lever under eller hotas av fascistisk repression är det fritt fram. Men finns det inget brett stöd hos arbetarklassen kommer ett anfall bara att bli vatten på borgarnas kvarn. Mer idealiska tillfällen att sprida nationalism och antikommunism inom arbetarklassen än de fem uppräknade fallen ovan lär vara svårt att hitta. Ytterligare en precisering av vår ståndpunkt i frågan är nödvändig. Det gäller revolutionen från ovan i Östeuropa efter kriget. Att dessa måste ockuperas för att de fascistiska angriparna skulle kunna krossas är självklart. Arbetarklassens inställning i dessa länder var av mindre betydelse. Det hade ju varit absurt att hjälpa till att återupprätta den borgerliga diktaturen när den väl en gång hade krossats av Röda Armén. Däremot finns det all anledning att kritisera det konkreta genomförandet av de byråkratiske revolutionerna i Östeuropa. Inga försök gjordes för att initiera och uppmuntra arbetarråd. Tvärtom, rådsmakten fördömdes öppet. I en proklamation från KPD i juni 1945 lät det så här:

"Vi är av den uppfattningen att det är fel att påtvinga Tyskland sovjetsystemet eftersom detta inte motsvarar de nuvarande utvecklingsbetingelserna (hur visste de det när de inte ens hade försökt/vår anm).... Vi är mera av uppfattningen att de skilda intressena hos det tyska folket (ha!) i dagens Tyskland föreskriver en annan väg och i stället upprättandet av en anti-fascistisk demokratisk regim, en parlamentarisk demokratisk republik med alla demokratiska fri- och rättigheter för folket." (Revolutionäre Deutscher Partei Programme, Berlin DDR 1967, sid 196).

Denna klassarbetssmörja kröntes med kommunistpartiets sammanslagning med ett borgerligt arbetarparti, socialdemokraterna. KPD plus SPD = SED (Tyska Socialistiska enhetspartiet); det var formen för stalinisternas ruttna Tysklandspolitik. Att sen kapitalismen krossades och en planekonomi upprättades berodde inte så mycket på omsorg om arbetarklassen utan på att det var det enda sättet att integrera Östeuropa med Sovjet.

Timningen av de byråkratiske revolutionerna är intressant, de kom först efter det stalinisterna kastats ut ur folkfrontsregeringarna i Frankrike och Italien (Horowitz: *Kontrarevolution* sid 21). När man nu ändå var tvungen att störta kapitalismen rent byråkratiskt, kunde man väl ha gjort det med en gång utan att först ha en period med folkfronteri och klassarbete där Röda Armén och de två stora arbetarpartierna tog ansvar för kapitalismen! Stalinisterna valde som vanligt den för arbetarklassen mest demoraliserande vägen.

Varför höll man kapitalismen vid liv så länge? Det var inte enbart av rent tekniska skäl, som i Sovjet självt under NEP-perioden. Ända fram till sin död arbetade Stalin på att återföra Tyskland under en, som det hette, neutral regering (dvs kapitalistisk) utan armé och med ett minimum av industri. Detta var inte bara en good-will-gest gentemot imperialistvännerna USA och England. Europas största industriella centra låg ju i Tysklands västra del. Om dessa

områden förblev under imperialisternas kontroll (som de gjorde genom den militära ockupationen direkt efter kriget) rådde inget tvivel om att industrierna skulle byggas upp igen och åter bli en vapensmedja för nya krig.

Det Sovjet skulle betala för att få imperialisterna att avstå var åtskilligt lägre. Östtyskland hade en betydligt blygsammare, om ens hälften så stor, industri.

Rent militärstrategiskt var priset för Stalin inte heller speciellt högt. Han skulle ju fortfarande ha Polen som en buffertzona mot väster. Stalins upprepade inviter fortsatte på våren 1953 av kronprinsarna Malenkov och Molotov. Imperialisterna visade inget större intresse för förslaget. De förstod att värdera Ruhr-distriktets betydelse för återuppbyggnaden av Västeuropa. Efter det stora arbetarupproret i DDR den 16 juni 1953 utmanövrerade Chrusjtjov och militärerna Malenkov. (Se förra numret av *FI*). Redan den 17 juni avsattes Berija med hänvisning till att han velat återlämna Östtyskland till kapitalismen, vilket stämde bra med sanningen. Samma anklagelse kunde lika gärna riktats mot Malenkov eller Stalin för den delen. Därmed var den märkliga teorin om en ”neutral regering” som bas för återföreandet av Tyskland öppet misskrediterad. Ett typiskt uttryck för Chrusjtjovs revisionism, eller vad tycker SKP? (Eckhoff: ”Die Nationale Frage in Deutschland”, *die Internationale* nummer 5, sid 49). I de följande avsnitten skall vi närmare titta på Stalins utrikespolitik under och efter andra världskriget. Vi lämnar alltså kriget mellan Sovjet och Kina 1929 åt sitt öde – den som är specialintresserad av ämnet kan ju själv studera frågan. Orsaken till att vi koncentrerar oss på perioden f o m 1939 är att det var under denna period som de nuvarande gränserna och relationerna mellan ”östblocket” och den övriga världen växte fram.

Stalin och Hitler delar upp Europa och Asien 1939

Den 23 augusti 1939 undertecknades en nonaggressionspakt mellan Sovjet och Nazityskland. Denna åtgärd från Stalins och Co:s sida kan inte i och för sig betraktas som klandervärd, eftersom en icke-angreppspakt innebar att Sovjetunionen fick en förlängd tidsfrist för att förbereda sitt försvar. Trotskij och 4:e Internationalen försvarade därför också denna överenskommelse i princip (I praktiken förlorade dock Sovjet på fördraget, eftersom Hitler fram till angreppet 1941 lade under sig hela Västeuropa med vidhängande industriella resurser, samtidigt som den vänstra fronten kunde likvideras och de tyska trupper som legat bundna där kunde förflyttas österut.)

Vad den trotskistiska världsrörelsen dock inte kunde försvara var en lång rad omständigheter kring och följer av detta avtal. Detta gäller exempelvis den 29 september signerade ”tysk-sovjetiska gräns- och vänskapspakten”, liksom alla de hemliga fördrag som samtidigt undertecknades om uppdelningen av Östeuropa och Asien mellan de bägge staterna (Allard: *Stalin och Hitler, en studie i sovjet-rysk utrikespolitik*, sid 188-190).

Finland, Baltikum och halva Polen tillföll Sovjet. På Balkanhalvön lämnades ingen närmare precisering, utom att Bessarabien, en del av dåvarande Rumänien, gick till Sovjet. Även om inga överenskommelser tycks ha gjorts för Balkan i övrigt så är de broderliga relationerna mellan Stalin och Hitler tydliga. Stalin fördömde nämligen inte Hitlers anfall mot Jugoslavien. Han nöjde sig med att publicera en notis om det på sista sidan i Pravda. (Medvedev: *Let History Judge*, sid 499). Längre fram slöts nya fördrag där Tyskland tillerkände Sovjet Bosporen och Dardanellerna, utfarten till Medelhavet. Sovjetiska krigsfartyg skulle nu tillåtas fritt utpassera. Tydligt förberedde Stalin att bygga upp en medelhavsflotta, av den typ som SKP så energiskt fördömer Brezjnev för.

Hitler accepterade Sovjetunionens ”rätt att expandera söderut” mot Indiska Oceanen, dvs erövra Indien och Persien (Allard sid 264). Detta framstod inte då som lika fantastiskt som det

kan göra idag. Helt ovetande om det hemliga avtalet skrev Trotskij ungefär samtidigt en artikel där han säger att en sovjetisk invasion av Indien kunde vara att vänta i framtiden.

De diplomatiska fördragen kompletterades med handelsavtal där Sovjet erbjöd sig för Hitlers räkning att köpa upp militära förnödenheter på världsmarknaden som de övriga imperialist-länderna vägrade sälja till Tyskland. Till detta lades så det vidrigaste av allt, en avveckling av all fiendlig propaganda på båda håll

I ett offentligt tal i slutet av augusti (av Molotov, publicerat i Pravda 1 september) signalerades denna vändning i följande ordalag: ”man måste erkänna att det även i vårt land funnits en del kortsynta människor som dragits med den överförenklade antifascistiska propagandan...”

Följden av detta blev att den anti-fascistiska propagandan avblåstes, både i Sovjet och via Komintern. Det fick t o m sådana resultat att Berija skickade en order till koncentrationslägren, som förbjöd vakterna att använda ordet fascist som skällsord mot fångarna. Den ordern annullerades 1941. (Medvedev, s. 443). I samband med fördragen utlämnades också tusentals tyska kommunister, som flytt från Tyskland vid Hitlers maktillträde. Men det gällde förstås inte för sådana som Walter Ulbricht.

Men inte nog med det. I ett tal som hölls 2 månader senare (31 oktober) sade Molotov bl.a följande:

”I samband med dessa viktiga förändringar i den internationella situationen är det uppenbart att vissa gamla formler, vilka vi ännu för inte så länge sedan använde – och som så många vant sig vid – föråldrats och idag inte kan tillämpas... Det är t.ex. bekant att sådana begrepp som ‘aggression’ och ‘aggressor’ under de sista månaderna erhållit ett nytt konkret innehåll, fått en ny mening. Det är inte svårt att gissa att vi idag inte kan använda dessa begrepp i samma mening, som låt oss säga, för tre- fyra månader sedan. Om man håller sig till Europas stormakter, så befinner sig Tyskland idag i läget av en stat, som strävar till snarast möjliga slut på kriget och till fred. Medan England och Frankrike som ännu igår larmade mot aggressionen, är för krigets fortsättande och mot freds- slut. Som man ser förändras rollerna”. (Molotov: *Om Sovjetunionens utrikespolitik*, sid 4-5).

Genom att på detta sätt demagogiskt utnyttja det faktum att Hitler efter ockupationen av Polen givetvis inte hade något emot att få ett litet andrum för att ta ny sats, försökte således Molotov få det till att Hitler var en fredsälskare. I samband med detta beordrades också Kominternpartierna att angripa England och Frankrike istället för Nazityskland.

Låt oss ta ytterligare ett exempel på Molotovs argumentation mot de blivande ”allierade” och ”fredsälskande” imperialisterna:

”Hitlerismens ideologi kan, liksom varje annat ideologiskt system, erkännas eller förkastas – det är en sak som gäller politiska åsikter. Men varje människa begriper att en ideologi inte kan förintas med våld, att man inte kan göra slut på den genom krig. Därför är det inte bara absurt utan rent av brottsligt att föra ett sådan krig som ett krig för ‘hitlerismens förintande’, maskerat med den falska flaggan av kamp för demokratin” (Samma arbete, s 6)

Är det så underligt att det blev en förvirring hos kommunistpartierna och arbetarklassen världen över? ⁸

Låt oss övergå till de territoriella överenskommelserna mellan Stalin och Hitler. Fanns det några folkrättsliga grunder för uppdelningen som gav Stalin rätt till de nämnda områdena? Svaret är nej. De flesta hade visserligen tillhört Ryssland under tsartiden, men det är ju inget

⁸ Några år senare, då Nazityskland anfallit Sovjet, var hitlerismen inte längre en fråga om ”åsikter”, som det var brottsligt att föra krig mot. Låt oss bara belägga detta med ett exempel, Stalin vid Kominterns upplösning 1943: ”Kommunistiska Internationalens upplösning är en riktig och i rätt tid företagen åtgärd, emedan den underlättar organiserandet av alla frihetsälskande nationers gemensamma anfall mot den gemensamma fienden – hitlerismen” (Stalin: *Sovjetunionens stora fosterländska krig*, sid 105).

argument. I så fall borde man ju stödja Englands rätt att återfå Indien etc. Den halva av Polen som erövrades 1939 hade tillhört Ryssland fram till 1920 års krig. Den befolkades av ukrainare, men denna är ju bara en av många förtryckta nationella minoriteter i Sovjet. Stalin hade ingen rätt att köpslå med dem. (I samma veva skrev Trotskij en artikelserie som försvarade ett fritt och självständigt arbetarnas och böndernas Sovjetukraina).

När de ryska trupperna trängde in i Öst-Polen möttes de av samma motstånd från den ukrainska befolkningen som tidigare visats mot de polska ockupanterna. Väpnade nationalistiska motståndsgrupper opererade i området ända fram till 1961! (Ivan Dzyubas: *Internationalism or Russification?*, sid IX).

För att inte göra polackerna alltför sura gav Stalin dem 1945 en något mindre bit av Öst-tyskland. Polens territorium försköts alltså västerut och krympte med ca 50.000 km² – Gissa i vems ficka de hamnade!) En intressant uppföljning av Stalins gesällarbete från början av seklet, *Marxismen och nationella frågan*.

I fråga om Bessarabien är förhållandena lika klara. Området erövrades av Tsarryssland 1812. Samma sak gäller de baltiska staterna, Stalin hade inte större rätt till dem än Sverige hade.

Om Stalins affärer med Tyskland inte var ”supermaktspolitik” så kan man undra hur Tjecko-slovakienockupationen kan vara det. Finland är ett exempel som det kan vara intressant att dröja lite vid.

1939 krävde den sovjetiska regeringen gränsområdet intill Leningrad, Karelska näset. Syftet var uppenbarligen att skydda Leningrad från blixtrangrepp, något som givetvis stod i överensstämmelse med den sovjetiska arbetarstatens legitima intressen och därför ett krav som alla revolutionärer måste stödja. (Däremot är det hyckleri att som t.ex. Gustav Johansson skriver i sin bok *Det svenska folkets undangömda öden* att försvara de sovjetiska kraven med att Sovjet erbjöd ett dubbelt så stort område längre norrut som utbyte. GJ talar inte om att Karelska näset var tätbefolkat med finnar, medan det område Sovjet erbjöd var nästan rena rama öde-
marken).

Nu vägrade den reaktionära finska regeringen att gå med på de sovjetiska kraven, och därmed sattes den stora cirkusen igång. Stalin beordrade krig och satte samtidigt upp en finsk ”folk-regering”, med det uttalade syftet att störta den sittande regeringen och upprätta ett ”Sovjet-Finland”.

På de rådande klasskampsförhållandena, kunde detta i Finland inte annat än upplevas av den finska befolkningens majoritet och utnyttjas av den finska borgarklassen, som om Sovjetunionen startat ett rent erövringskrig av hela Finland. Den första ”folk-regeringen”, som Stalin tillsatte under ledning av A. Tuominen försvann också hastigt och lustigt då förgrundsfiguren lämnade kommunistpartiet och uppmanade sina ”landsmän” att göra kraftigt motstånd mot den ”sovjetiska imperialismen”. Därför fick Stalin omorganisera denna skuggregering och tillsätta O.W. Kuusinen istället, en lydigare och lättare kontrollerbar figur (han befann sig i Moskva).

Genom denna ”klumpighet” hjälpte Stalin bara till med att ena den finska nationen och uppmuntra nationalism och chauvinism och därmed också stärka de krigsgalna kretsarna i Finland.

Och inte blev det bättre av att då kriget avslutades 1940 (utan den promenadseger som Stalin och den sovjetiska generalstaben väntat sig) Stalin också passade på att karva åt sig några extra bitar, bl a Petsamo uppe vid Norra Ishavet (här håller inte argumenten om Leningrad).

På detta sätt lade man grunden till att de finska ”revanschisterna” lyckades dra med Finland på Nazitysklands sida vid blixtrangreppet på Sovjet året därpå.

Detta har inget att göra med en revolutionär utrikespolitik. En sådan skulle – om vi förutsätter att Karelska näset verkligen var livsnödvändigt för Sovjetunionens säkerhet och att krig om detta var oundvikligt – har sett helt annorlunda ut. Vid krigets början borde man exempelvis klart deklarerat krigsoperationernas begränsade målsättning, uppmanat den finska arbetarklassen att hjälpa Sovjet att uppnå denna begränsade målsättning och vid krigsslutet begränsat sig till att ta de områden man från början krävt. Genom en sådan politik – konsekvent genomförd – skulle den finska reaktionens möjligheter att manövrera kraftigt beskurits och kunnat framställas som de krigshetsare de verkligen var (Se Medvedev s 445-446).

Stalin och de ”allierade” i slutet av världskriget

Med ovanstående borde Stalins ”stormaktschauvinism” i andra världskrigets inledningsskede vara väl belagt. Men det blev inte bättre senare heller. Vid Jalta och Potsdam delades Europa och Asien upp i ”intressesfärer” mellan de tre ”stormakterna” Sovjet, USA och Storbritannien. Här är inte platsen för att i detalj gå igenom hela komplexet av överenskommelser och de konsekvenser de fick – t.ex. offrandet av revolutionen i Grekland, försöken att få Tito att godkänna att den gamla jugoslaviska kungen skulle återfå makten, försöken att få Mao att avbryta kampen mot Chiang Kai-shek för att istället bilda en koalitionsregering osv (i David Horowitz antologi *Kontrarevolution* finns exempel på detta behandlade mer i detalj). Här skall vi inskränka oss till att behandla Stalins överenskommelse med Roosevelt och Churchill i Jalta 1945, om Kina vad gäller de territoriella frågorna.

Som vi redan sätt hade Stalin inte bara en slokande mustasch utan också en näsa med ett utpräglat sinne för affärer. Han gjorde aldrig något gratis. När imperialisterna ville ha ett handtag med att klå japanerna 1945 fick Kina betala – eller sett strikt ur den nationella frågans synvinkel, Kina blev av med delar av sitt gamla imperium, områden som införlivats genom diverse angreppskrig under seklernas lopp. Men detta är en liten distinktion som Mao brukar förbise, vid gränstvisterna med Indien och Sovjet har han uppenbarligen inte utgått från någon karta över de nationella minoriteternas bosättning, utan ifrån gamla hederliga kejserliga kartor.

Genom Jaltaavtalet hämnades Stalin tsarens nederlag i rysk-japanska kriget. Ryssland tog tillbaka de baser och järnvägar i Kina som de förlorat till japanerna genom Portsmouth-freden 1905.⁹

⁹ I detta sammanhang kan det vara lärorikt att höra på Stalin vid tidpunkten för Japans kapitulation 1945. I sin chauvinistiska yra yttrade Stalin bl.a:

”Japan inledde sin aggression mot vårt (! vår anm.) land så långt tillbaka som år 1904 under det rysk-japanska kriget. Som bekant drog Japan i februari 1904 medan underhandlingarna mellan Japan och Ryssland ännu pågick, fördel av tsarens svaghet (2) och anföll oväntat och svekfullt den ryska eskadern i Port Arthurområdet.

Som bekant led Ryssland då nederlag i kriget mot Japan. Men de ryska truppernas nederlag 1904 i det rysk-japanska kriget kvarlämnade bittra minnen hos vårt folk. Det var en mörk fläck på vårt land. Vårt folk väntade med tillförsikt på den dag, då Japan skulle lida nederlag och fläcken avstås. I fyrtio år har vi, den äldre generationen, väntat på denna dag. Och nu har den kommit. Idag har Japan erkänt sitt nederlag och undertecknat en akt om kapitulation utan villkor.” (Stalin: *Sovjetunionens stora fosterländska krig*, sid 197-198).”

Behöver det påpekas att Lenin hade precis motsatt uppfattning om tsarismens nederlag (inte det ryska folkets)? Stalins ”äldre generation” kan inte vara något annat än en generation av storryska chauvinister:

”Proletariatet har skäl att glädja sig. Den katastrof, som har drabbat vår dödlige fiende, betyder endast att friheten i Ryssland kommit närmare....Det avancerade, progressiva Asien har utdelat ett ohjälpligt slag mot de efterblivna och reaktionära Europa”. (Lenin: *Collected Works* vol 8, sid 48).

”Det var den ryska autokratin och inte det ryska folket, som startade detta koloniala krig, som har blivit ett krig mellan de gamla och nya borgerliga världarna. Det är den autokratiska regimen och inte det ryska folket, som har lidit ett vanhedrande nederlag. Port Arthurs kapitulation är prologen till tsarismens kapitulation”. (Samma verk, sid 53)

De strategiska baser som kriget till stor del utspelade sig kring, Dairen och Port Arthur samt vidhängande järnvägsförbindelser med Sovjet, bl.a den tidigare utförligt behandlade ost-kinesiska järnvägen tillföll Sovjetunionen. Dessa baser hade tillhört det kinesiska imperiet intill 1898. Förutom detta fick Sovjet södra delen av Sakhalin som då var en del av Japan. Genom två fördrag, 1689 och 1728, hade kejsaren av Kina och tsaren delat broderligt på detta område. Men Stalin hade till synes inte någon lust att dela med sig något till Mao. Vidare tillföll ögruppen Kurilerna Sovjet. Dessa hade tidigare varit ryska och befolkades också av ryssar (och därmed var det ju ett legitimt krav från Sovjet).

Yttre Mongoliets status skulle bevaras, som det lite kryptiskt heter i Jaltaavtalet (det betyder att det förblev inom den sovjetiska ”inflytelsesfären”). Före 1921 hade det varit kinesiskt. Sedan blev det självständigt. Därefter fixade Stalin det. Som läsaren säkert redan förstått undertecknades Jalta-överenskommelsen utan att kineserna tillfrågades, varken Chiang eller Mao. (Tushman: *Stilwell and the American Experience in China 1911-45*, sid 657).

Mao var diplomatiskt som alltid, han yttrade åtminstone aldrig offentligt någon protest mot Jaltaavtalet (Quarion: *Russen und Chinesen*, sid 100).

För en tid sedan fick denna sorgliga historia ytterligare en knorr. I supermakternas namn började KKP stödja Japans krav på att återfå de förlorade territorierna. Ett hiskeligt klavertramp, ty Kurilerna och södra Sakhalin hade redan på 30-talet en befolkningsmajoritet av storryssar (*Oxford Regional Economic Atlas, The USSR and Eastern Europe*, sid 99). Den stalinistiska utrikespolitikens gräsligaste och mest konsekventa uttryck – ”supermaktsteorin” – riktar så en spark i baken på Stalin själv, ironiskt nog, när han för en gångs skull agerade korrekt i den nationella frågan och återbördade ett område som befolkades av ryssar.

Alldeles efter uppräknigen av de områden Kina skulle avträda kommer i avtalstexten några sällsamma rader.

”Det är underförstått att de överenskommelser angående Yttre Mongoliet och hamnarna och järnvägarna refererade ovan kräver samtycke från generalissimus Chiang Kai-Shek. (Stalinistiska läsare uppmanas att inte skratta åt titeln. Stalin tog sig den också, liksom för övrigt också Franco). Presidenten (dvs Roosevelt) kommer att vidta åtgärder för att erhålla detta samtycke på råd av marskalk Stalin”. (Schwartz’ *Tsars, Mandarins and Commisars*, sid 142, där också texten om de kinesiska landavträdelserna finns med).

”På råd av marskalk Stalin”! Han kunde inte bara konsten att göra lönande affärer, han lyckades få Roosevelt att agera försäljare åt firman också.

Nu kan det kanske invändas att det var Chiang, inte Mao som blev snuvad på kinesiska landområden. Om Stalin hade lämnat tillbaka dem till Mao efter revolutionen hade saken hamnat i annat läge. Men det gjorde han inte, så när som på en järnvägsstump som Kina fick tillbaka 1952. 1950 reste Mao till Moskva för att klara ut gränsfrågan och de för kineserna så förödmande blandade bolagen som Stalin upprättade i Kina. (Som maoisterna idag kritiserar Brezjnev för att upprätta lite här och var bl.a i Indien). Men Stalin vägrade lämna ifrån sig något. (Se Maos tal vid Chengtu-konferensen 1958 i Stuart Schrams antologi: *Mao-tse-Tung Unrehearsed*, sid 101). 1954 återfick Kina Dairen och Port Arthur. Men då var det inte Mao som behövde resa till Moskva, utan Chrusjtjov som kom till Peking. Det var för övrigt då som de blandade bolagen upplöstes på kinesernas begäran.

Innan vi lägger den territoriella frågan till handlingarna vill författaren passa på att förmedla en liten undran. Vad skulle Ivan den förskräcklige och Peter den Store tycka om att *Peking Review* kallar Brezjnev och Kosygin för ”de nya tsarerna”? Förmodligen upplever de det som en personlig förolämpning. Leonid och Alexej har inte lyckats lägga en enda millimeter till moder Ryssland. Däremot skulle de gamla tsarerna tillerkänna Stalin den hederstiteln. Det

fanns vitryska officerare som gjorde det. ”Fattar du inte att det är en ny dynasti som grundats!” sa en gammal tsarofficer till en nyarresterad ungkommunist i ett av koncentrationslägren på 30-talet. (Medvedev, sid 358). I ett mycket märkligt brev till Mussolini den 8 mars 1940 kallade faktiskt Hitler också Stalin för en ny tsar – i motsats till de ”judiska bolsjevikerna” som rensats ut, vilket Hitler naturligtvis applåderade. Efter Stalins seger över sina konkurrenter hade kommunismen genomgått en positiv förändring i riktning mot en ”rysk-nationell statsideologi” som Tyskland intet hade att frukta utav. Genom utrensningen av judarna hade bolsjevismen avklätt sin ”judisk-internationella karaktär”. Bakom den perversa rasistiska rasideologin ligger en mycket skarpsinnig iakttagelse. Trotskij var av judisk börd, liksom för övrigt Kamenev och Zinovjev.

Samma sak uttrycker Joseph E. Davis, USAs ambassadör i Moskva, i en artikel i *Lifes* hyllningsnummer till Stalin (29/3 1943 sid 49): ”Stalins femårsplaner (dvs ‘socialism i ett land’) satte otvetydigt den trotskistiska idén om världsrevolutionen åt sidan”. Så talar borgare som är medvetna om klasskampens realiteter.

Efter detta syndaregister över territoriell aggression och stormaktschauvinism ska vi ägna några rader åt den ekonomiska sidan av saken, dvs försöka se om inte SKP:s slappa stämpling av Brezjnevs handelspolitik som imperialism inte lika gärna kan användas på Stalin.

Stalin som imperialist – i SKP:s mening

Den mest omfattande redogörelsen för Sovjets imperialism som SKP producerat finns i Kurt Lundgrens snurriga broschyr ”Sovjet idag”. Teorier har ibland underliga öden. Det bevis SKP:s teoretiker använder för att bevisa Sovjets imperialistiska karaktär är det samma som titoisterna utvecklade vid tiden för brytningen med Stalin, nämligen det s.k ojämna utbytet, Sovjet dikterade handelsvillkoren, säljer dyrt och köper billigt. SKPs argumentation är pinsam. För att bevisa saken ger man statistik på exportpriset på järnmalm till Östeuropa och några imperialistiska stater. Imperialisterna betalar mindre. Men det bevisar ju ingenting! Det enda sättet att få klarhet i om det förekommer någon prisdiskriminering är att jämföra prisindex för flera års tid som upptar de viktigaste varorna, både exporten och importen! Så skulle vi kunna ta priset på ryskt järn, som SKP gör, fast med den skillnaden att vi tar flera års tid istället för att illustrera hur vanskligt det är att plocka ut ett enda år. Vi tar tre östeuropeiska stater plus ett kapitalistiskt land över en tid på fyra år. För det första året (1955) betalade England minst, året därpå mest. 1957 och 58 var rangordningen densamma. England på tredje plats, Bulgarien minst, Genom att välja ”de rätta” exemplen kan man bevisa vad som helst. Hade vi valt t.ex. Danmark, Grekland och England för 1958 hade vi kunnat konstatera att Ungern och Bulgarien betalade mindre, dvs att det var de kapitalistiska länderna som blev diskriminerade i handelsutbytet med Sovjet. Allt hänger på urvalet. (Statistiken är hämtad ur Mendershausen: *Soviet – Satellite Trade Review of Economics and Statistics*, maj 1960.)

Debatten mellan Mendershausen och en rysk ekonom för en del år sedan fäste uppmärksamheten på ytterligare komplikationer. Mendershausen hade gjort precis som SKP-broschyren, nämligen konstaterat skillnaden i priset på järn som exporteras till väst och till östsatelliterna. Ryssen smulade utan vidare sönder resonemanget genom att peka på att skillnaderna i pris berodde på skillnader i kvalitet, att en del järn såldes orent, annat inte. En annan orsak till prisskillnaderna kan vara att Sovjet inte har just så mycket mer än råvaror att sälja till väst för att få in den valuta som man så desperat behöver för att kunna köpa västerländsk teknologi. För att tränga in på den kapitalistiska marknaden och få något sålt överhuvudtaget kan man mycket väl tvingas att gå lågt med buden.

En ironisk poäng i sammanhanget är att SKP som alltid annars applåderar de skummaste U-landsregimers krav på höjda råvarupriser, kallar det imperialism när Sovjet gör sammalunda.

Sovjets export har ju i princip samma sammansättning som de flesta U-länders. Dvs mest råvaror.

Någon uttömmande statistik över prisutvecklingen på senare år har vi inte lyckats hitta. Den kanske främste borgerlige experten på Sovjets ekonomi, Alec Nove, menar att bevisen för prisdiskrimineringen är otillräckliga (*Det ekonomiska systemet i Sovjetunionen*, sid 212).

Den enda studie i ämnet som kan göra anspråk på någon vetenskaplighet är av rätt gammalt datum: Pryors *The Communist Foreign Trade System* som täcker prisutvecklingen från Stalintiden och större delen av 50-talet. Kurt Lundgren borde ha läst denna innan han skrev sin broschyr. Pryor visar klart att Stalin exploaterade Östeuropa med en omfattande prisdiskriminering. Detta pågick fram till 1965 (just det SKP!) varefter bilden blir mer oklar. En del stater började få bättre priser om de handlade med Sovjet än om de handlade med andra östeuropeiska stater. (Pryor, sid 150-152).

Men saken är krångligare än så. Kunde man visa att DDR och Tjeckoslovakien idag över lag betalar mer än världsmarknadspriser för sin import från Sovjet och omvänt får mindre för exportens så är därmed inget bevisat om prisdiskriminering. Ty DDR och CSR exporterar i huvudsak (ca 80%) industriprodukter, och importen består till motsvarande andel av råvaror. Och hur förhåller det sig med världsmarknadspriserna på dessa produkter? Jo, industriprodukterna är övervärderade i förhållande till råvarorna (även om trenden nu börjar vända på en del punkter). Om alltså DDR och CSR handlade med Sovjet till världsmarknadspriser skulle Sovjet sugas ut. Ett rättvist handelsutbyte där lika mängder arbete byts mot lika förutsätter alltså att Sovjet exporterar dyrare och köper billigare än världsmarknadspriset, vilket ju enligt SKP är själva definitionen på socialimperialismen! Detta intrikata problem ser man inte skuggan av i SKP:s teoretiserande.

Med prisdiskrimineringen idag må det vara hur som helst. Det skulle naturligtvis inte förvåna oss om det förekommer fortfarande. För vår del räcker det med att konstatera att det är klart bevisat genom Pryors studie att exploateringen av Östeuropa på Stalintiden var ett faktum. Stalinisterna i SKP gör alltså bäst att hålla tassarna borta från det här problemet, det slår bara tillbaka på dem själva.

Stalin som simpel stråtrövare

Man kan fråga sig vad SKP skulle säga om Brezjnev plötsligt satte igång och monterade ner östeuropeiska industrier mutter för mutter och sedan flyttade dem till Sovjet. Det var nämligen precis var Stalin gjorde strax efter krigsslutet. Med imperialisterna kom Stalin överens om att Tyskland och dess tidigare allierade Ungern, Bulgarien och Rumänien skulle få betala ett jättelikt krigsskadestånd. ”En rättvis fred är en fred utan annekationer och skadestånd”, skrev Lenin 1917. Stalin var av en annan uppfattning. Den proletära internationalismen var inget för honom. I Potsdamavtalet hittar vi de makabra rättfärdigandena av skadeståndsanspråken. I detta dokument som undertecknades av Stalin 1945 fastslogs det tyska folkets kollektivskuld till fascismen! (Potsdamer Abkommen Berlin DDR 1971, sid 58).

Den tyska arbetarklassen hade alltså sin skuld i Hitlers angreppskrig och enligt den preliminära överenskommelsen skulle Sovjet få hälften av totalt 20 miljarder dollar som skulle drivas in under en 40-årsperiod. Hur stora värden Stalin bortrövade från den Östtyska arbetarstaten är oklart, det finns naturligtvis ingen offentliggjord statistik. Förmodligen var det avsevärt mer än de siffror som Roosevelt kommit överens om. Enligt uppgift var det 25 miljarder dollar, om man också räknar med kostnaderna för de sovjetiska ockupations-trupperna som DDR också tvingades betala (Goldman: *Soviet Foreign Aid*, sid 5)

Fram till 1948 monterades 1372 fabriker helt eller delvis ned och flyttades till Sovjet (Plogstedt: ”Oppositionelle Strömungen in der DDR”, *Die International* nr 5). Men man tog

inte bara fabriker. När Stalin nu ändå hade chansen och hade DDR på knäna passade han på att sno en del av den östtyska järnvägen också, 32 % av rälsen närmare bestämt. (David Child, *East Germany*, sid 138).

I ett andra stadium fortsatte Stalin att utkräva 25% årligen av den Östtyska arbetarstatens bruttonationalprodukt, detta enligt vad den gamle skurken Walter Ulbricht själv sagt. Genom de s.k samägda bolagen (SAG) fick Sovjet direkt kontroll över praktiskt taget hela den tunga industrin i DDR (Cliff: *Russia: Marxist Analysis*, sid 183). Dessa bolag upplöstes inte förrän efter Stalins död.

Rumänien och Ungern slapp billigare undan. Ungern betalade bara en mindre del av de 200 miljoner dollar som utkrävts. Det fanns nämligen inte mer att ta. Rumänien gick i konkurs redan i början av röverikampanjen och Stalin såg sig snart tvungen att låna pengar till sina lusfattiga lakejer.

Stalin lät inte ens bli det hårt prövade Polen, som procentuellt förlorat mest folk i kriget och innehade världsrekord i ödeläggelse. Eftersom Polen inte hade slagits på Tysklands sida måste utplundringen ordnas på ett snyggare sätt än genom öppna konfiskationer. Stalin lät Polen behålla de tyska fabrikerna som under kriget byggdes på dess territorium. Som tack krävde han jätteleveranser av kol till ett pris som var mindre än en tiondel av världsmarknadspriset. Detta avbröts inte förrän 1958. En samtida polsk vits går så här: Både solen och polska kolet är värmekällor. Vad är då skillnaden? Solen försvinner i väster, kolet i öster. (Goldman sid 5).

Förutom att utplundringen av DDR rent ekonomiskt var ett fruktansvärt slag mot arbetarklassen (70% av verkstadsindustrin var redan utslagen av kriget) så var den kanske politiskt ännu mer förödande. Det är inte så konstigt att en stor del (om inte den största) av de 3-4 miljoner människor som flytt till DDR var arbetare. Kan man tänka sig något mer demoraliserande för en vänstersinnad arbetare än att behöva slava under en ockupationsmakt som kallar sig kommunistisk? De som inte röstade mot Stalin med fötterna och flydde röstade med nävarna. 1953 gjorde stora delar av den östtyska arbetarklassen uppror mot ockupanterna och deras lakejer. Då blev det fart på Stalins arvtagare. 99 företag återlämnades omedelbart och det tillkännagavs att alla röverier skulle upphöra från och med den 1/1 1954 (Goldman sid 5). Så går det när arbetarklassen tar till orda. Synd bara att det inte skedde tidigare. Det skulle försatt SKP i en penibel situation. Vad skulle man säga om ett arbetaruppror mot Stalin självt?

”Fred utan annekationer och skadestånd” sa Lenin. Stalin teg och handlade, annekterade och plundrade!

Stråtröveriet begränsade sig för övrigt inte till Östeuropa. Även Kina blev utsatt för en liknande plundring. I Mandsjuriet, som ockuperades av sovjetarmén i världskrigets slutskede, använde Stalin liknande metoder. Mandsjuriets industrialanläggningar monterades systematiskt ner och forslades till Sovjet via den transsibiriska järnvägen. Och här är det viktigt att komma ihåg att inte Chiang Kai-shek, utan de kinesiska kommunisterna hade en mycket stark ställning här. Men, den sovjetiska armén, under ledning av marskalk Malinovsky (blivande regeringsmedlem i Polen) tillät kommunisterna enbart att ta kontrollen över landsbygden.

Denna politik, att behålla kontrollen över städerna och att nedmontera industrialanläggningarna, motiverades med att fabriker byggts upp av de japanska inkräktarna och därför var ett legitimt krigsbyte för Sovjet. Allt detta sedan i sin tur innebar en dolkstöt i ryggen på de kinesiska kommunisterna, som var i trängande behov av att få tillgång till industriresurser, något som skulle ha stärkt den revolutionära sidan oerhört inför den slutgiltiga kraftmätningen med Kuomintang. Det gav Stalin och hans anhang blanka f’an i. Och som kronan på verket överlät ryssarna städerna till Chiang Kai-shek då de nedmonterat fabriker.

Brezjnev "suger ut tredje världen"

SKP:s sovjetbroschyr försöker visa att Brezjnev är en sämre handelspartner än de imperialistiska staterna, inte bara för Öst-Europa utan också för tredje världen. Det är faktiskt så att ryska industriprodukter överlag är dyrare än de som säljs i Västeuropa och USA. Med stor irritation kunde kubanerna konstatera saken i början av 60-talet. Ryssarna svarade med att visa att det högre priset berodde på att deras produktionskostnader var högre. (Karol: *Castros Kuba*, sid 168). SKP skulle naturligtvis säga att detta bara var en lögn för att dölja superprofiterna. Men vi måste ge ryssarna rätt. Produktionskostnaderna är högre i Sovjet än i de imperialistiska staterna, bl.a beroende på den lägre teknologiska nivån. Hur är det SKP, skulle en enda kapitalist investera i moderna maskiner om det inte var för att de sparar arbete och sänker produktionskostnaderna och därmed ger högre profit? Att kritisera Sovjet för att industripriserna är högre än imperialiststaternas, är att kritisera Oktoberrevolutionen för att den inte ägde rum 70 år tidigare så att industrialismen kunnat pågå i hundra år som i väst, istället för 30.

Högre priser på Sovjets export till U-länderna bevisar alltså inget om utsugning. Om man bara ser till denna del av handelsrelationerna mellan Sovjet och tredje världen blir det obegripligt varför något utbyte överhuvudtaget äger rum. Varför köper inte dessa U-länder sina varor från imperialistländerna istället? Det beror på att relationerna med Sovjet tagna som helhet är fördelaktigare (export, lånevillkor, hjälp av olika slag). Om det inte var så kunde naturligtvis inga argument i världen förklara varför en enda ulandsbourgeois gör affärer med Sovjet. Men ingen teori är tillräckligt dålig för att SKP skall rata den. Den statistik som används i "Sovjet idag" går just ut på att visa att de ryska handelsvillkoren som helhet är sämre än imperialisternas. Siffrornas ursprung är skumt. Carters "The Net Cost of Soviet Foreign Aid" är finansierad av Ford-stiftelsen. Hur var det nu igen SKP? Var det inte Sovjet och USA som med alla medel kämpar efter herravälde? Inkluderar inte det också de s.k objektiva samhällvetenskaperna i respektive länder? För övrigt går inte boken ut på att Sovjet tjänar något ekonomiskt på sina relationer med tredje världen, utan att det kostar så lite! I annat fall skulle den väl hetat "The Net Profit of Soviet Foreign Aid". Inte sant SKP?

För att ge läsaren en uppfattning om hur dålig SKP:s argumentering är ska vi ta en titt på en fallstudie av "socialimperialismen" i Indien, nämligen Bo Gustafssons "Stålverket i Bokaro" (*Clarté* nr 45 -74). Artikeln är en enda stor såpbubbla. Det enda i den som håller är att de sovjetiska rådgivarna krävt samma privilegierade behandling som de från väst. Men det är ju inget att förvåna sig över. Sovjetbyråkraterna är naturligtvis inte progressivare när de reser utomlands än de är på hemmaplan.

Gustafsson når inte ens upp till de enklaste kraven på objektivitet. Han utgår bara från en enda bok. Dessvärre en mycket dålig bok. Gustafsson ser Bokarostålverket som ett uttryck för sovjetimperialismen därför att det är dyrt, omodernt och allmänt dåligt. Beviset är en jämförelse i fråga om produktionskostnaderna med ett annat stålverk, Rourkela. Men dessa stålverk är inte jämförbara, som Gustafsson påstår. Rourkela byggdes av Krupp i början av 60-talet med en teknologi som var så avancerad att det dröjde nästan ett decennium efter kontraktets undertecknande innan den introducerades ens i USA. Kritiken av ryssarna för att de byggde ett stålverk som var dyrt och omodernt smälter alltså ihop till en kritik av dem för att de inte använde en teknologi som de själva inte besatt! 1953 fick Krupp ett oroande brev från Nehru. Sovjetunionen erbjöd sig att göra samma jobb (bygga Rourkelaverket) skitbilligt (dirt cheap i originalet). Nehru blev upplyst om att han kunde träffa en överenskommelse med ryssarna om han önskade, han skulle inte behöva betala mycket men å andra sidan skulle han inte heller få så mycket. Kruppstålet skulle bli hög-kvalitativt stål, producerat med den nya metoden. Kvalitet var dyrt (Manchester: *The Arms of Krupp*, sid 814).

En forskare som är direkt knuten till USA-imperialismen har gjort en jämförelse mellan Rourkela och Bhilai, ett stålverk av lamm typ som Bokaro, som Sovjet byggde samtidigt.

”Men under tiden ledde ryssarnas metoder till lägre byggnadskostnader och färre omedelbara problem med produktionen genom att de ägnade sina resurser åt ett enklare projekt. Dessutom begick tyskarna ett osedvanligt antal misstag, vilket ytterligare tjänade till att positivt framhålla det lysande (‘superb’ i originalet) sovjetiska arbetet.” (Goldman, *Soviet Foreign Aid*, sid 86).

Orsaken till att det tyskbyggda stålverket nu producerar billigare är alltså en mer avancerad teknologi. Denna krävde naturligtvis större investeringar. Det ryskbyggda Bhilai-verket som ung. motsvarar Bokaro var på papperet 1/5 billigare än Rourkela. I praktiken var skillnaden ännu större. En fjärdedel av kostnaderna för Bhilai utgjordes av investeringar i gruvor, tyskarna behövde p g a fördelaktigare geografiska förhållanden blott betala hälften så mycket.

I slutet av Gustafssons artikel noteras att Bokaro fullt utbyggt kommer att producera billigare än det tyskbyggda stålverket. Detta är i och för sig inget märkligt, det beror på storlekens fördelar. Det som är förödande för Gustafssons argumentation är att det är Bokaro som utvidgas, inte Rourkela.

Varför utvidgas det ryska stålverket och inte det tyska? Är det kanske beroende på att den ryska metoden kräver mindre investeringar och är tillförlitligare i drift? Svaret borde vara självklart – om man nu inte är så förblindad av anti-sovjetism som Gustafsson förstås.

Gustafssons artikel innehåller en del uppgifter om att Sovjet exploaterar Indien genom handeln också. Det är lite svårt att kontrollera påståendena, eftersom han inte talar om var han har fått dem ifrån. Hos Goldman, den USA-imperialistiske forskaren vi nyss hänvisade till står inget att finna i den här vägen (utom ett visst valutafiffel i fråga om den Indiska exporten av Cashew-nötter).

Sovjet har lånat Indien stora pengar till industriinvesteringar. Återbetalningen av lån är ett stort problem för U-länderna p g a de dåliga ekonomiska resultaten av de investeringar lånen används till. Resultatet är välkänt – av den totala s.k U-hjälpen från imperialistländerna 1951-61 gick 2/3 direkt tillbaka som ränta och amorteringar på tidigare lån. Det är inte U-ländernas fel att det blir så här. Det beror på att imperialisterna upprätthåller parasitära och slösaktiga borgarregimer i U-länderna. Någon industri som kan bära upp återbetalningarna av gamla lån uppstår inte p g a världsmarknadens tryck.

Vad skall man då säga om de ryska lånen till Indien när återbetalningarna leder till svårigheter. Utsugning i nivå med USA-imperialismens? Knappast – räntan är 2,5%. Om Indien inte klarar återbetalningarna beror det på den ruttna borgerliga regimen. Och den har britten skapat. Sovjet har naturligtvis gjort en del för att stödja regimen. Men om SKP tycker att det ligger någon poäng i att konstatera det, så borde väl de också fördöma Kinas hjälp åt exempelvis Pakistan eller Etiopien. Vi kan inte se någon skillnad.

Gustafssons artikel mynnar ut i ett fånigt citat om att Indien måste söka sig en självständig väg, landet skall inte utnyttjas av vare sig imperialistisk eller rysk teknologi. Det är ju ganska sensationellt, eftersom Gustafsson inget säger om nödvändigheten av en socialistisk revolution. Det är minst sagt förvånande att en person som kallar sig kommunist menar att ett undertryckt land kan göra sig fritt och oberoende och industrialisera utan att bryta med kapitalismen. Det är ju att fullständigt nonchalera världsmarknadens realiteter. Inte ett enda land utanför Europa och Nordamerika har lyckats industrialisera inom kapitalismens ram, utom Japan som kunde det endast tack vare att det aldrig tidigare varit indragit i den imperialistiska världsmarknaden och under själva uppbygget isolerade sig med militärmakt. Denna nya utvecklingsstrategi styrks inte med ett enda ord, Gustafsson bara konstaterar. Det är inte första gången som revisionismen ingått förbund med tankeslappheten.

Slutligen kan man fråga sig varför Gustafsson valde Indien för att exemplifiera Sovjets relationer med ett U-land. Hade det inte varit intressantare, Gustafsson, att se efter hur det gått för det land som haft de intensivaste relationerna, Kuba? (Nåja, lät oss inte spela dumma: frågan var retorisk).

Till sin broschyr om Sovjet har Kurt Lundgren letat upp ett citat där Castro, säkert med rätta, kritiserar Sovjet. Det finns många negativa drag i de rysk-kubanska relationerna. Ingen lär väl påstå att Sovjet t.ex. har uppmuntrat den proletära demokratin på ön. Å andra sidan är det självklart att den kubanska arbetarstaten inte skulle ha överlevt om den inte fått hjälp från Sovjet. Skulle inte Kina kunnat göra något istället? Något, men inte tillräckligt. Den kinesiska handelsflottan är för liten. Än mindre blir den naturligtvis om man räknar in att rutten Leningrad–Havanna tar 14 dagar, medan resan från Kina runt Kap Horn (Panamakanalen skulle naturligtvis inte ha släppt igenom några hjälptransporter till Kuba) tar minst tre gånger så lång tid.

Vi skall inte brodera mer på den kubanska frågan, ämnet är alltför tacksamt. Ett Castrocitat om relationerna med Kina kan väl dock tilläggas för att ge lite perspektiv på citaten i SKP-broschyren:

”Som ni vet önskar jag ingen polemik med Kina och jag försöker till och med glömma bort den konflikt som uppstod mellan oss om riset 1966. Då tog jag mycket illa vid mig över deras handlande mot oss. Jag hade höga tankar om deras revolutionära moral och väntade mig inte att de skulle försöka öva påtryckningar på oss med sådana medel (Karol: *Castros Kuba*, sid 279).

Kina vägrade nämligen öka exporten av ris i takt med de kubanska behoven, riset gick till Japan istället. Kineserna fick väl bättre betalt av dem!! (Samma bok, sid 218).

”Ryssarna vill erövra hela världen”

Att Brezjnev har världsherravälde i kikaren är supermaktsteorins huvudtes. Beviset är att Sovjets flotta nu seglar på alla hav.

Ända sedan Oktoberrevolutionen har imperialisterna försökt ringa in och isolera Sovjet. Under mellankrigstiden uppmuntrade imperialisterna de Östeuropeiska fascistdiktaturerna och man gjorde vad man kunde för att få Hitler att anfälla. Varför angrep Hitler? Därför att de tyska strategerna bedömde att segerchanserna var goda. Det var de också. Sovjet var mycket svagare än Tyskland militärt i början av kriget. Om Sovjet istället hade varit överlägset, om ryska flottan hade varit stark nog att beskjuta de tyska kuststäderna och ta upp kampen i Medelhavet så hade Hitler aldrig vågat angripa. Därför tycker vi också att det är bra att Sovjet idag har en stark flotta. Detta minskar risken för angrepp från USA. Om man bara hade landbaserade kärnvapen finns alltid risken att imperialisterna kan slå ut dem med ett enda blixtagrepp. Detta hot har uppenbarligen försvunnit nu när Sovjet också har kärnvapenbärande u-båtar osv osv.

Tydligt ansåg också Stalin att det var nödvändigt att bryta den imperialistiska inringningen med en offensiv flotta. Eller tror *Clarté* att han lät bygga oceangående fartyg fyra slagskepp och 32 kryssare, bara för kustförsvaret i Östersjön och Svarta Havet? (Lichtheim: *Europe in the 20th century*, sid 459).

Varför förhandlade han med Hitler om att byta spannmål och olja, som denne var i desperat behov av, mot världens då största slagskepp – Bismarck? (Perrault: *The Red Orchestra*, sid 20).

Naturligtvis kommer vi också att stöda Kina när man skaffar sig moderna vapen. Detta är ett mycket bättre sätt att garantera freden än att fjäska för imperialisterna med fördelaktiga handelsavtal och supermaktsteorier. Lenin försökte en gång köpa fred genom att bl.a erbjuda

fördelaktiga handelsavtal, men han nedlät sig aldrig att sprida någon sorts supermaktsteori för det. Där har vi skillnaden mellan Lenin och Mao i ett nötskal.

Krig mellan Sovjet och Kina?

Att Brezjnev inte är ute efter världsherravälde utesluter förstås inte att han gärna skulle sluka mindre bitar, om det gick (i det avseendet skiljer han sig inte från Stalin, naturligtvis!). Kina, kanske? Ja kanske – om det vore möjligt militärt. Men det är det inte idag. Är då den sovjetiska uppladdningen vid kinesiska gränsen bara tomt vapenskrammel? Nej, ifall ett inbördeskrig skulle utbryta i Kina där ena parten orienterar sig mot Sovjet och har rimliga utsikter att vinna är en rysk intervention inte otrolig. Att Kina intervenerar i Sovjet på motsvarande sätt är förstås inte uteslutet, men mindre sannolikt med tanke på att den ryska byråkratin är jämförelsevis stabil – det var länge sedan den skakades av våldsamma inre motsättningar av den typ som två gånger på kort tid sönderslitit den kinesiska.

I väntan på att någon dylik motsättning uppenbarar sig i endera lägret fyller den militära uppladdningen en annan mycket viktig funktion på bägge sidor av gränsen. Den enorma krigshetsen ger byråkratierna en välkommen möjlighet att stärka sitt grepp om folket med nationalism. Detta är förstås speciellt viktigt för den sovjetiska byråkratin, som har stora svårigheter med att hitta något att mobilisera massorna med till stöd för sitt välde. Mao har som alla vet lyckats bättre med den saken.

Vad legaliteten i de krav på gränsrevision som Kina ställer på Sovjet beträffar, räcker det med att konstatera att man använder det gamla kinesiska imperiets gränser som riktmärke. Dessa omfattade även Indokina, Malackahalvön, Korea, delar av Indien och Yttre Mongoliet. Inget av dessa områden har någon kinesisk ursprungsbefolkning. Detta gäller också gränsområdena man vill ha av Sovjet. Ryssarna å sin sida, åberopar sig på gamla tsaristiska kartor. Lika goda kålsupare med andra ord!

Del 3 – Sovjet mot kapitalism eller socialism?

Det kapitalistiska produktionssättets utveckling fram till dess monopolistiska stadium är förvisso en komplicerad historia. Men det finns i alla fall en relativt enkel motor till grund för processen. En ”central dynamik”, som det brukar heta. Det är konkurrensen mellan individuella kapital. Konkurrensen slår ut de svaga och driver fram en ständigt ökad koncentration och centralisation. Detta är ett opersonligt förhållande, det vill säga för att beskriva utvecklingen i stora drag är det skäligen likgiltigt att försöka klara ut vad de enskilda kapitalisterna tyckte och tänkte i den och den situationen. Vare sig kapitalisten är gammal och trött eller ung och rovgirig så måste han ändå följa systemets spelregler. Gör han ingen profit, går han i konkurs och upphör därmed att vara kapitalist.

Kan man då hitta någon motsvarande ”central dynamik” i sovjetekonomins utveckling sedan 1917? Nej! NEP var ingen vidareutveckling av krigskommunismen, 30-talets kollektiverade jordbruk var ingen vidareutveckling av 20-talets agrarkapitalism, 30-talets planekonomi utvecklade sig inte ur 20-talets decentraliserade industriförvaltning. För att förklara dessa väldiga språng räcker det inte med att använda enbart ekonomiska begrepp. Det krävs en sociologisk analys. Genom att visa hur marknadskrafterna speciellt på landsbygden under 20-talet skapade ett allt starkare skikt av bondekaptalisterna (kulakerna) och hur detta hotade den stalinistiska byråkratins maktmonopol får vi en förklaring till varför kollektiviseringen ägde rum.

En kombination av ekonomiska och sociologiska faktorer är allts det enda som kan avslöja logiken i den ekonomiska utvecklingen. Slår vi in öppna dörrar? Om det vore så väl ändå! Vad som framstår som tämligen självklart i fråga om en händelse som kollektiviseringarna är nämligen helt glömt när maoisternas teoretiker ska redogöra för vad som hänt de sista åren i Sovjet och vad som man kan vänta i framtiden. Att en seger för kapitalismen är fullt möjlig är

t.o.m en spridd uppfattning bland trotskister. (Även om de givetvis inte förfallit till samma kvacksalverimetoder som maoisterna).

Det är en praktisk ståndpunkt eftersom man då står helgarderad. Någon tredje möjlighet förutom socialism och kapitalism finns ju inte. Det är en opportun ståndpunkt också. Den utgör en eftergift för den samlade ”sovjetexpertisen”, från borgarna (som anser att kapitalismen är oundviklig) till maoisterna (som anser att den redan är ett faktum). Svagheten i denna bekväma hypotes ligger i att den inte underkastats någon allvarlig prövning sedan den formulerades på 20-talet av Trotskij och vänsteroppositionen (vad undertecknad vet åtminstone). Men en hel del har ju faktiskt hänt sedan dess.

Mandel anser uppenbarligen att återupprättandet är fullt möjligt. Utvidgas marknaden mer och mer, skriver han i polemiken mot Bettelheim (*FI* 1-73, sid 35) så når man förr eller senare den punkt då den blivande borgarklassen kan utdela det sista dräpande slaget mot Oktoberrevolutionens rester. Företagen blir självständiga enheter, privatkapitalismen återuppstår. Observera att detta framställs som en möjlighet, men att han säger ingenting om hur realistiskt han anser att det är.

Formellt har Mandel förstås rätt. Utvidgas marknaden mer och mer på planens bekostnad kommer kapitalismen att återuppstå för eller senare. Men det är ihåligt på samma sätt som när vänstersossar spekulerar i socialismens genomförande: först plockar vi den rättigheten från kapitalisten, sen tar vi den, och så den osv tills kapitalisterna inte har någon makt kvar.

Vad är då ihåligt med Mandels resonemang? Som vi redan konstaterat måste en analys av förändringarna i ett övergångssamhälle stå på två ben. Kombinerar inte den ekonomiska analysen med en sociologisk blir summan av kardemumman blahablaha. Kamrat Mandel har egentligen bara presenterat ett ben. Låt oss se vart det andra tagit vägen.

Vilken social kraft är motorn i den process Mandel skisserar upp? Det är fabriksdirektörerna som bekämpar planerna och tar den ena rättigheten efter den andra, tills planen löses upp och bara marknaden blir kvar. Det är en motsättning som verkligen existerar. Vad är det då som säger att det blir direktörerna som segrar? ”Låt oss för ett ögonblick anta att direktörerna har framgång med sina krav”, skriver Mandel. Därmed står det ju klart att själva förutsättningen för återupprättandet av kapitalismen är något som ligger utanför hans resonemang. Ty direktörernas seger hänger på styrkeförhållandet inom byråkratin. För att komma någon vart är vi alltså tvungna att försöka bena ut hur de olika fraktionerna inom byråkratin ställer sig till kapitalismen, och naturligtvis deras förhållande till samhällets två huvudklasser – arbetarna och bönderna.

Har man kommit så här långt kan man berömma sig för att ha nått ljusår längre än maoisterna. För dem existerar inte frågeställningen. Det som är byråkratin ena dagen förvandlas hokus pokus genom en kupp till borgarklass. H.H Ticktins artikel i *FI* håller sig tyvärr i princip på samma nivå.:

”Inte heller behöver vi som vissa författare antaga att toppmännen är bundna till det existerande systemet och skulle bli utan jobb i ett marknadssystem. Tvärtom har dessa män färdigheter som behövs under alla system och antagligen inte mindre i ett marknadssystem där man inte heller är helt ovetande om organisatörens roll”. (*FI* 1-2/74, sid 23).

Bottenlöst! Den kapitalist som är intelligent nog att han räknar med en socialistisk revolution skulle om han studerade utvecklingen i Sovjet och Kina snabbt se att han mycket väl kan få en hygglig anställning som ”borgerlig expert”, antagligen tom tryggare än den plats han nu har. Men skam över den marxist som tar detta till utgångspunkt när han spekulerar i kapitalisternas beteende under en revolutionär kris.

Medvetandet hos ett socialt skikt bestäms inte bara av de rent yrkesmässiga funktioner dess medlemmar har. I så fall hade det varit de svenska revolutionärernas plikt att försöka vinna de begåvade ekonomiska organisatörerna som t.ex. Wallenberg över till socialismen. Detta är absurdt därför att kapitalisternas medvetande bestäms av det produktionssätt som de verkar i. Precis som byråkratin i Sovjet tror kapitalisten på det system som gjort honom fet. (Ifråga om sovjetbyråkratin skall detta inte fattas på ett mekaniskt sätt – den unga byråkratin hade mycket väl kunnat bli verktyg för ett återupprättande av kapitalismen i allians med t.ex. Kulakerna. Men sedan dess har förhållandena stabiliserats). Det mest vägande argumentet mot Ticktins syn ligger inte på den subjektiva nivån, utan på den objektiva. Att de s.k toppmännen (närmare precisering ges inte) kan få jobb även i marknadssystemet är en banalitet som inte lär oss ett smack om hur byråkratin kommer att bete sig ifall direktörerna börjar bli högljudda av sig. Vilka jobb måste man fråga sig?

Så låt oss då äntligen ta itu med den utlovade analysen av byråkratin och sedan fylla i slutsatserna i början av Mandels resonemang så får vi se vad som händer. Först då får vi en användbar prognos för vad som är möjligt och inte möjligt i Sovjet. Inte blott det som Mandel ger oss, ett tankeexperiment giltigt under styrkeförhållanden vilkas sannolikhet inte prövats. Den som tycker att det här låter väl pretentiöst kan vi lugna med att vi ska gå tillväga på ett mycket snusfornuftigt sätt. Vi utgår helt enkelt ifrån att var och en av byråkratinns olika delar är intresserad av så stora privilegier och makt som möjligt. Kommer den då att öka eller minska om kapitalismen införs? Beträffande de byråkrater som kommer att förlora på en sådan utveckling, kan väl sedan tryggt slutsatsen dras att de kommer att bekämpa varje steg i riktning mot kapitalismen. Slutligen får man försöka avgöra vilken del av byråkratin som är starkast, den som har intresse av kapitalismen och den som vill behålla det nuvarande systemet. Det låter väl som en sund metod?

Likväl ska vi strax få se att resultatet blir något som många av vänsterns teoretiker kommer att uppfatta som fullständigt sinnessjukt.

Talet om byråkratin rätt och slätt kan skapa illusioner om en väl sammanhållen grupp. Men i själva verket är det en heterogen koalition människor med vitt skilda villkor och intressen. För att kunna ge ett vettigt svar på frågan måste vi se till åtminstone fem skilda kategorier av byråkrater och fastställa deras speciella intressen.

1. Partibyråkratin

Denna grupp har aldrig haft och kommer aldrig att få minsta intresse av kapitalismen. Dagens centralplanering ger nämligen största möjliga ekonomiska, sociala och politiska makt åt partiet. Det sker helt enkelt genom att man ger order åt planerarna.

2. Fackföreningsbyråkratin

Dess intressen kan ju rimligen inte ligga i kapitalismen. Vad skulle den vinna? Däremot är det lätt att räkna ut vad den skulle förlora. Fackföreningarna är partiets organiserade uttryck på arbetsplatserna. Det faktum att de kom att uppträda som försvarare av högt tempo och sänkta löner på Stalintiden, betyder inte att man alltid kan se dem som några agenter för företagsledningarna. Det är fackpåvarna bara så länge partiets intressen sammanfaller med den ekonomiska apparaten. Detta är viktigt att poängtera eftersom reformer som stärker företagets självständighet (och därmed försvagar partiet) kommer att bekämpas av fackföreningarna. Enda gången som fackföreningarna spelat någon roll sedan 20-talet var just när Chrusjtjov försökte begränsa den ekonomiska apparatens makt. Fackföreningarna hade också en viss betydelse när partiet tystade direktörernas krav på rätt att fritt avskeda arbetare. Även om fackföreningarna inte är det minsta demokratiska så ger de naturligtvis i sådana här lägen ett uttryck för arbetarnas intressen. Fackets styrka ligger inte i antalet byråkratiska

parasiter som det sysselsätter, utan att det kan användas för att mobilisera arbetarna av den del av byråkratin som motsätter sig kapitalistiska reformer.

3. Militären

Denna har inte ett dugg att vinna på kapitalismen. Dess intressen ligger i en jämn ström av krigsmaterial. Kapitalismens periodiska krig skulle hota detta. En armé är den mest utpräglade kommandohierarkin som finns. Varför skulle den då föredra kapitalismens anarki med självständiga företag och en ryckig och total oberäknelig utveckling, framför dagens system som så starkt påminner om dess egen organisatoriska uppbyggnad? Militären vill ha social stabilitet. Denna kommer att hotas av ett införande av kapitalismen, eftersom den skulle utlösa kamp från arbetarklassen, arbetslöshet och prishöjningar. Som alla militärer är de sovjetiska konservativa av sig. Vi visade redan i förra numret av *FI* hur Malenkovs program 1953 för ändring av ekonomins traditionella prioriteringar bekämpades av armén. Försvarsminister marskalk Bulganin tog till och med ställning innan den starke mannen inom partiet, Chrusjtjov, gjorde det. Det kanske kan ses som ett mått på militärens konservatism.

4. Planeringsbyråkratin

Svaret är givet. Vem vill avskaffa sig själv?

Företagsledarna har vuxit upp i ett system där order går uppifrån och ner och befordran inte beror på initiativförmåga, utan lojalitet. Den sorgliga slutprodukt som efterhand sållats fram i toppen är levande mumier och Kosygin's sort. De som idag leder ekonomin och skolar den unga generationen företagsledare gjorde karriär under Stalin och det kommer naturligtvis att sätta sin prägel på systemet för en lång tid framåt. Med sina nuvarande kunskaper skulle den ryske direktören säkert inte göra större succé som kapitalist än som frisör eller meteorolog. Utan planen vore han som fisk på torra land.

5. Företagsledarna

Här har vi det svarta fåret. Precis som alla andra delar av byråkratin vill den utvidga sin makt. Därav borde det ju följa att den vill äga de fabriker de leder. Men så enkelt är det inte.

Det samhälle som Stalin skapade var inte bara i sig själv en enda stor hierarki. Alla samhällsfunktioner organiserades på samma sätt. Partiet, ekonomin och kulturen var var för sig bara kopior av den stora pyramiden. Företagsledarna har vuxit upp i ett system där order går uppifrån och ner och befordran inte beror på initiativförmågan, utan lojalitet. Den sorgliga slutprodukt som efterhand sållats fram i toppen är levande mumier och Kosygin's sort. De som idag leder ekonomin och skolar den unga generationen företagsledare gjorde karriär under Stalin och det kommer naturligtvis att sätta sin prägel på systemet för lång tid framöver. Med sina nuvarande kunskaper skulle den ryske direktören säkert inte göra större succé som kapitalist än som frisör eller meteorolog. Utan planen vore han som en fisk på torra land. Den som har "initiativförmåga" i Sovjet blir inte direktör, utan fixare på svarta börsen. Det enda fabriksledningen kan visa upp i den vägen är en viss förmåga att fiffla med statistik så att det ser ut som om planen går ihop (det gör den aldrig). Vilka intressen har då denne triste figur? Högre lön, en lätt plan och mindre av direkt inblandning under planens löptid. Den form av centralldirigering i Sovjet som slagit igenom i det allmänna medvetandet är femårsplanen. Verkligheten är trassligare. Även om planen fungerar i stora drag så håller detaljerna aldrig. Somliga företag arbetar inte ens under ettårsdirektiv, de får nya order vecka för vecka. Förutom detta skulle direktören bra gärna vilja ha rätt att anställa och sparka folk efter behag, men det får han inte av skäl som redan har behandlats utförligt.

För att summera den ryske direktörens inställning till kapitalismen: hans ställning i produktionen inbjuder till tendenser åt det hållet, men den byråkratiska traditionen drar ännu så länge åt motsatt håll med ännu större kraft. Det är det bästa svar som kan ges för dagen. Utveck-

lingen får utvisa om vi har fel. Och denna avgörs inte av direktören ensam, han är bara en kugge i den maskin som består av byråkratin i dess helhet, proletariatet och klasskampen i världsmåttstock.

Om då byråkratins olika fraktioner med ett undantag inte har intresse av kapitalism kan man fråga sig om det ändå inte finns något i detta skikts intresse som helhet, som gynnar kapitalism. Svaret måste bli nej. Trots att byråkratin kontrollerar alla maktorgan tassar den ändå runt i filttofflor för att inte väcka arbetarklassen. Industriledarnas krav på rätt att avskeda folk tystnades snabbt. Detta samhälle är fruktansvärt labilt. Som vi sett tillgodoser planekonomin byråkratins behov. Varför skulle den då ta en konfrontation med arbetarklassen för att införa ett system som skulle riskera att den bräckliga jämvikten rubbades? Arbetslöshet, konkurser och periodiska kriser skulle bli följderna. Varför skulle då byråkratin vilja bryta dagens "idealtillstånd" där levnadsstandarden sakta men säkert höjs så att arbetarna får illusioner att det lönar sig bättre att vänta och se än att ta kamp?

Som systemet är uppbyggt idag, utgör den ekonomiska politiken resultatet av ett komplicerat samspel mellan olika byråkratiska fraktioner. Varför skulle majoriteten avstå från denna makt och nöja sig med att försöka påverka fabriksledningarna indirekt (de enda möjliga kapitalisterna) via staten? Ty vad skulle annars bli följderna av kapitalism?

Om direktörerna ändå på något sätt lyckades bryta med resten av byråkratin, finns det då någon möjlig massbas att grunda en kapitalistisk restauration på? På 20- och 30-talen hade stora delar av bondeklassen kunnat bli ett verktyg för kontrarevolutionen. Ännu idag har de en klart småborgerlig prägel. De lägger ofta ner mer arbete på de privata jordlotterna än på den kollektiva jorden (det lönar sig nämligen bättre) – det bör dock framhållas att den privata handeln med jordbruksprodukter har minskat kraftigt sedan Stalintiden. Då var den nästan lika stor som den statliga. 1962 hade den sjunkit till mindre än en tiondel. (Nove: *Det ekonomiska systemet i Sovjetunionen*, sid 45).

Men även om varenda bonde drömmer om privatjordbruk på nätterna så är det svårt att se att de i praktiken skulle vilja avstå från de fördelar de har genom planekonomin. De har garanterade minimilöner, pension och staten betalar ut förskott så att inkomsterna jämnas ut över hela året. Staten håller dem mer eller mindre skadelösa vid skördekatastrofer. Lenin brukade varna för böndernas småborgerliga, demoraliserande inflytande på proletariatet. Men då utgjorde bönderna den överväldigande delen av befolkningen och arbetarna själva var i många fall nyinflyttade från landsbygden. Att bönderna var ett reellt hot mot den proletära diktaturen visar t.ex. kulakernas spannmålsblockad mot städerna som satte hela Stalinregimen i gungning. Men de kvantitativa styrkeförhållandena är helt annorlunda idag. Dessutom saknas jätten i degen, ett skikt av bondekaptalisterna av kulakernas typ, som kan dra med de övriga bönderna i en kontrarevolution.

Svartabörshandlarna har en oerhörd omfattning i Sovjet. Dessa parasiter är uppenbarligen de som intensivast och mest medvetet eftersträvar kapitalismen. De har också de bästa förutsättningarna att bli kapitalister. I viss mån är de det naturligtvis redan. Den äldsta form av kapital i historien var ju inte knuten till produktionen utan dök upp i köpmännens fickor. I ekvationen för den sociala kontrarevolutionen i Sovjet förblir svartabörshajarna en okänd storhet. Ifall Sovjet av någon anledning skulle falla sönder totalt kan man väl dock räkna med att de kommer att vara de första att utnyttja situationen och övergå från handel till att direkt driva egna fabriker.

De intellektuella är en annan svårbedömd grupp. Bland dessa finns många som ohöljt propagerar för kapitalismen, t.ex. Sacharov. De har av naturliga skäl gett ett betydande utrymme i västpessan. Just därför att urvalet av information om de sovjetintellektuella är så

snett bör man akta sig för förhastade slutsatser. Hur många konformister går det på varje Sacharov eller Solzjenitsyn?

Vi kan alltså slå fast att inget i Sovjetsamhällets nuvarande sammansättning tyder på ett återupprättande av kapitalismen. Brezjnev talar visserligen vitt och brett om ökad självständighet åt företagen. Detta tror SKP är beviset för att målsättningen är fullständig självständighet (kapitalism). Men det är det inte, lika lite som sossarnas ”ökad jämlikhet” syftar till fullständig jämlikhet.

Brezjnev talar om självständighet för företagen med direktörerna. Han talar om demokrati med arbetarna, han talar om det fruktansvärda hotet från Kina med militären. Alltsammans är prat för att tillfredsställa de olika skikten i samhället. Slutligen skall vi se vad den främste borgerlige experten på Sovjets ekonomi, Alec Nove, anser om möjligheten till grundläggande förändringar inom ramen för de nuvarande maktförhållandena (att han tror att kapitalismen kommer att införas i det långa loppet är inget att fästa sig vid – i annat fall vore han ju ingen borgare).

”Motståndet mot förändringar är mycket starkt i Sovjets politiska organ och kan övervinnas enligt min mening av en kombination av två omständigheter. För det första en klar insikt om att det nuvarande ekonomiska systemet är ansvarigt för den fortsatta relativa efterblivenheten i förhållande till väst; för närvarande tycks ledarna tro att de uppenbara svagheter kan korrigeras med mindre tekniska och organisatoriska förändringar. För det andra måste det finnas en stark ledare eller grupp av ledare som inte bara vill ha reformer utan också har makten att påtvinga sina åsikter partiet och statsapparaten. Inga sådana ledare finns idag, Brezjnev har i varje fall varken makten eller viljan att göra jobbet. Förändring mot större användning av marknadsmekanismer kommer. Det gamla systemet har överlevt sig själv men i den omedelbara framtiden finns det inga tecken på några större förändringar i vare sig teori eller praktik. Många av oss har underskattat etablissemangets konservatism och tröghetens styrka. Några tror att inga större reformer kan genomföras utan förändringar i den politiska strukturen, framför allt vad det gäller kommunistpartiets makt.” (Nove: *Socialist Economics*, sid 361).

Kruppverkens generaldirektör uttryckte samma sak på sitt eget sätt i ”Der Spiegel” nyligen (nummer 44/74). Han avfärdade möjligheten av att västtyskt kapital släpps in i de sovjetiska företagen som en utopi.

Ändrade betingelser för den politiska revolutionen.

På tjugotalet kunde stora delar av den gamla vänsteroppositionen försvara sin kapitulation med att Stalins industrialiseringsprogram måste stödjas för att de kapitalistiska krafterna inte skulle ta överhand. Idag existerar inget sådant argument för uppslutning bakom byråkratin. De vitgardister och kulaker som en gång lurade i kulisserna, är för länge sedan döda. Imperialisternas två försök att utifrån införa kapitalismen, de fjorton ”demokratiernas” korståg 1918 och Hitlers operation Barbarossa 1941 misslyckades. Något tredje tillfälle lär aldrig komma. Sovjet är idag militärt oslagbart. Den enda möjliga arvtagaren till byråkratin är arbetarklassen. Därmed reduceras socialismens seger på sätt och vis till en tidsfråga.

Betingelserna för den politiska revolutionen har på ett avgörande sätt förbättras sedan Stalin-tiden. När det stalinistiska statsskicket tog form med sin totala avsaknad av demokrati stod det i en tragisk överensstämmelse med det splittrade proletariatet och de analfabetiska bonde-massorna. Byråkratins seger berodde inte bara på terror, den yttersta förutsättningen för systemets stabilitet var massornas degradering till en nivå där all uppmärksamhet sögs upp av kampen för att få mat för dagen. På den här punkten har mycket hänt. Där det tidigare fanns en överensstämmelse finns idag en ökande motsättning beroende på att de politiska institutionerna står oförändrade (naturligtvis mindre terror, men frånvaron av demokrati kvarstår) medan arbetarnas och böndernas materiella och kulturella förhållanden har för-

bättrats radikalt. Den ryska arbetaren bär samhället på sina axlar – och vet det. Men han vet också att hans politiska inflytande är noll. Han lever inte som sin kollega i väst, insnärjd i parlamentariska illusioner. I valen finns bara en kandidat och ett parti. De politiska förhållandena är lätta att genomskåda på ett sätt som bara kan jämföras med fascismen. På den här punkten är naturligtvis förutsättningen för att arbetarna skall uppnå det medvetande som behövs för att ta över osedvanligt god. Men man får inte dra för stora växlar på det. På andra punkter är förutsättningarna för ett maktövertagande åtskilligt sämre än i kapitaliststaterna. Uppsplittningen av individerna, avsaknaden av vana vid organisering av det mest primitiva slag, är oerhört mycket större än vad vi är vana vid. En annan sak är misskrediteringen av marxismen. Förtryckarna kryddar sina predikningar med marxistiska glosor och citat. Lenins porträtt hänger överallt. När någon av byråkratledarna gjort något extra svinigt får han en guldbit med Lenin på. Klassikernas verk vräks ut i billiga massupplagor. Detta måste förstås göra det svårare för arbetarklassen att ta marxismen på allvar som ett medel för befrielse.

De här raderna lär väl inte ha gjort läsaren så mycket klokare vad den politiska revolutionen beträffar. Förhoppningsvis har det åtminstone framgått att villkoren för arbetarnas direkta maktövertagande förbättras i takt med att klyftan vidgas mellan den materiella nivån och de efterblivna politiska styrelseformerna som förblir djupfrysta.

**NER MED BYRÅKRATIN I ARBETARSTATERNA!
FÖRSVARA ARBETARSTATERNA MOT IMPERIALISMEN!**

M.M.

Ur *Marxistiskt Forum* 1 1976:

Bo Gustafsson: Trotskisterna som socialimperialismens försvarare

”Som vi redan konstaterat måste en analys av förändringarna i ett övergångssamhälle stå på två ben. Kombinerat inte den ekonomiska analysen med en sociologisk blir summan av kardemumman blahablaha. Kamrat Mandel har egentligen bara presenterat ett ben. Låt oss se vart det andra tagit vägen..” (”SKP, den ryska profiten och Karl XII:s pekfinger”, *Fjärde Internationalen* nr 1/75, s 37)

Det letande efter ben som det ovan citerade tänkespråket uttrycker förekommer i en stort upplagd artikel författad av signaturen MM i trotskisternas organ, ”Fjärde Internationalen” nr 1/75. Artikeln presenteras av redaktionen som en ”svidande vidräkning med den vulgarisering och kastring av marxismen som maoisterna vältrat sig i under de senaste åren”.

Vad beträffar pompös svulstighet och stilkänsla ger tänkespråket en tämligen god bild av den ”svidande vidräkningen”. Man kan inte heller klaga på längden — det rör sig nästan om en broschyr. Vore det bara för detta, så skulle en kommentar vara överflödig. Inte heller det faktum att artikeln är av trotskistiskt ursprung motiverar i och för sig att vi tar upp den. Det intressanta är emellertid att artikelförfattarens argumentation i allt väsentligt sammanfaller med den som emanerar från revisionistiskt håll, från VPK och dess ungdomsorganisation KU. Eftersom dessa organisationer och deras ideologi utövar ett betydande inflytande inom vänstern och bedömningen av Sovjetunionens karaktär är en huvudfråga, finns det all anledning att analysera artikeln relativt ingående. Den består av tre delar.

1. Ekonomi
2. Utrikespolitik och
3. Sovjet mot kapitalism eller socialism?

Av dessa är den första och tredje delen viktigast för slutsatserna om sovjetsamhällets karaktär och vi ska därför inskränka analysen till dessa.

Den ekonomiska strukturen i Sovjetunionen

I den första delen om Sovjetunionens ekonomi lanserar författaren fyra huvudteser och försöker belägga dessa med en rad olika argument. *Den första huvudtesen lyder: Sovjetekonomin är inte kapitalistisk.*

Författaren stöder denna tes på nio olika argument:

1. Exakt samma profitreform som i Sovjetunionen har genomförts i Rumänien och Rumänien betecknas inte av ”maoisterna” som kapitalistiskt.
2. Belöning efter tillverkad kvantitet och ”efter produktivitet, dvs 'vinst'” förekom även på Stalins tid.
3. Profitreformen företogs därför att det tidigare belöningsystemet var ”orationellt”, dvs inte gav tillräckligt låga kostnader och hög produktivitet; det var vidare en följd av ”ekonomins utveckling”, närmare bestämt av nödvändigheten att ”skjuta tonvikten i det industriella uppbygget från den kvantitativa sidan till den kvalitativa”; slutsatsen därav är att liknande reformer ”också kommer att införas i Kina, när landet når motsvarande nivå”.
4. Profiten i det nuvarande systemet är endast ”ett mått på produktiviteten” och införandet av detta mått var nödvändigt, dels för att få en grund för det nya belöningsystemet och dels för att kunna ”planera investeringarna”.
5. Profiten är i Sovjetunionen ”den viktigaste planindikatorn” men ändå är ”jakten på profit...inte systemets drivkraft”, emedan profitjaktens konsekvenser under kapitalismen

saknas (periodiska kriser, arbetslöshet, miljöförstöring). ”I själva verket är det planen som bestämmer vad som blir lönsamt. Inte ens den tunnaste handbok i sovjetisk ekonomi lär ha undgått att nämna detta för SKP så fullständigt förödande faktum. Först bestämmer man planen, sedan bestämmer man alltså profiten. Konstigare än så är det inte.”

6. Det nya profitsystemet verkar i själva verket ”stärkande på planen”. För det första tvingas direktörerna i högre grad än tidigare att följa planen. För det andra ger det ett ”bättre grepp om storleken av det överskott produktionen ger och som kan användas till investeringar”. För det tredje medför det att investeringarna kan styras till de minst vinstgivande företagen. ”Eftersom staten äger alla fabriker finns det inget intresse av att vissa företag skall gå bra och andra sämre. Statens intresse måste självklart ligga i att utvecklingen är så jämn som möjligt. Alltså investera i dem som går sämre...”

7. 1965 års reform ”skapade ett materiellt intresse hos direktörerna att hålla produktionskostnaderna nere, ett intresse som inte fanns tidigare”.

8. Prishöjningar och avskedande av arbetare i stor skala får inte förekomma; det sistnämnda är dessutom omöjligt, ty det skulle leda till ”en konfrontation med arbetarklassen”.

9. Slutsatsen blir: ”Vi kan ju slå fast att profitreformen inte har ett smack med kapitalism att göra.”

Kapitalism — form och innehåll

De argument som förs fram för att belägga tesen om att sovjetsamhället av idag inte är kapitalistiskt står sig inte för en kritisk granskning. Om vi ska kunna avgöra huruvida det råder kapitalism i Sovjetunionen av idag, måste vi utgå från vad som är kapitalism.

Med kapitalism menar vi ett samhällssystem i vilket produktionsmedlen ägs och disponeras av en bestämd klass i samhället i syfte att producera mervärde för fortgående kapitalackumulation; detta möjliggörs genom att en annan klass, proletariatet, är berövad äganderätten till och därmed dispositionen över produktionsmedlen och för sin existens är hänvisad till att sälja den enda vara den har, sin arbetskraft. Genom kapitalisternas förbrukning av arbetskraften i produktionen uppstår mervärdet, som kapitalisterna tillägnar sig. Besluten om vad och hur mycket som ska produceras fattas av kapitalisterna; de avgör också därmed sysselsättningens omfattning.

Systemets drivande kraft är profiten eller närmare bestämt profitkvoten, dvs avkastningen på investerat kapital, och den avgörs av mervärdekvoten (förhållandet mellan mervärde och lön) och av kapitalets organiska sammansättning (förhållandet mellan å ena sidan fast kapital, råvaror etc och å andra sidan lönerna). För att bibehålla mervärdeproduktionen, dvs utsugningen, har kapitalistklassen upprättat en samhällelig överbyggnad, som dels genom direkt tvång och dels genom ideologisk-kulturell propaganda slår vakt om de kapitalistiska produktionsförhållandena; det är staten och den kapitalistiska ideologin, som kontrolleras och styrs av kapitalistklassen. Genom att dessa förhållanden oupphörligt reproduceras, reproduceras också det kapitalistiska systemet.

Historiskt genomgår kapitalismen tre huvudstadier: frikonkurrenskapitalismen, monopolkapitalismen och den statsmonopolistiska kapitalismen. I dessa stadier bibehålls det kapitalistiska systemets väsensdrag, framför allt utsugningsförhållandet och arbetarklassens underordnade ställning. Men till följd av den oupphörligt skärpta och vidgade motsättningen mellan å ena sidan produktivkrafternas allt mer samhälleliga karaktär och å andra sidan den privata tillägnelsen av produktionsresultatet i form av kapitalistisk profit, vilket på det klassmässiga planet återspeglas i en skärpt och vidgad motsättning mellan proletariatet och bourgeoisin, förändras samtidigt kapitalismens former.

Under den statsmonopolistiska kapitalismen blir den kapitalistiska staten, ”den ideelle total-kapitalisten” (Engels), allt viktigare för att upprätthålla de kapitalistiska produktionsförhållandena. Detta tar sig uttryck i en statlig ekonomisk politik, som griper in på allt fler områden av produktion, konsumtion, avsättning, arbetsmarknad, kreditmarknad, prisbildning, lönebildning, företagsgrundande, fusionering osv. I denna mening blir staten och den övriga överbyggnaden avgörande för att slå vakt om de kapitalistiska produktionsförhållandena och övriga delar av den ekonomiska basen.

När man därför ska bedöma frågan om huruvida Sovjetunionen av i dag är kapitalistiskt eller inte kan man inte, som trotskister och andra revisionister, utgå från så ytliga kriterier som förekomsten av statlig planering, marknadens betydelse, förekomsten av konkurrens etc. Allt sådant är relativt, även under kapitalismen. Man måste i stället fråga sig: statlig planering *för vem? Vems stat? Marknad för vem och för vad? Vad för slags konkurrens och i vilket syfte?* Framför allt duger det inte att utgå från kapitalismens företeelseformer, som är härledda och relativa, utan man måste undersöka *väsensdragen*, systemets inre struktur och drivkrafter. Den avgörande punkten är därvidlag produktionsförhållandet, dvs det direkta förhållandet mellan människorna i produktionen, ty det bestämmer frågan om vilken klass eller vilka klasser som härskar, fattar de avgörande besluten, dominerar över andra klasser.

Detta medför också att man inte får nöja sig med att tala om ”stat” i allmänhet ”planering” i allmänhet och ”byråkrati” allmänhet utan man måste undersöka vilken klass det är som på grundval av de bestående produktionsförhållandena behärskar staten, bestämmer planeringen och dess inriktning och rekryterar byråkratin.

Vidare är det nödvändigt att se förhållandet mellan bas och överbyggnad dialektiskt och inte mekaniskt. Revisionisterna pekar ofta triumferande på det faktum, att det inte finns någon klass av privatkapitalister i Sovjetunionen. Alltså — konkluderar de kan det inte finnas kapitalism i Sovjetunionen. Detta trots att det uppenbarligen finns ett litet exklusivt skikt (i sista hand politbyrå), som *fungerar på samma sätt* i förhållande till det ekonomiska systemet, staten, arbetarklassen och folket som monopolkapitalisterna och de högsta statsbyråkraterna i de länder, där den statsmonopolistiska kapitalismen råder. I stället för att då göra en konkret analys av de konkreta förhållandena och på grundval därav dra slutsatser om *den nya form* kapitalism som uppstått i Sovjetunionen hänvisar de till begrepp och kategorier som marxismen härlett ur det kapitalistiska systemets struktur och utveckling i Västeuropa, där socialismen aldrig existerat och raserats och kapitalismen därför heller aldrig återupprättats. Företrädesvis använd de därvidlag fri-konkurrenskapitalismens begrepp och kategorier och överför dessa mekaniskt till Sovjetunionen av i dag, vilket naturligtvis i stor utsträckning är dömt att misslyckas eller ger absurda resultat.

Detta mekaniska betraktelsesätt visar sig framför allt i revisionisternas oförmåga att analysera förhållandet mellan bas och överbyggnad i Sovjetunionen, vilket ger nyckeln till förståelsen av varför det finns kapitalism i Sovjetunionen *utan* privatkapitalister. Redan under kapitalismens utveckling i dess högre former blir faktiskt privatkapitalisten mer och mer funktionslös. Marx konstaterade, att det nya egendom förhållande som aktiebolaget utgör tenderade att skapa en kapitalism utan privatkapitalister. Detta var i slutet av 1800-talet. Sedan dess har uppkomsten av monopoltruster, finansiella grupperingar och stater alltmer avgörande betydelse påskynda denna utveckling.

Teoretiskt, om än inte praktiskt, kan faktiskt föreställa oss att den statsmonopolistiska kapitalismens utveckling fortskrid så långt, att de privata kapitalisterna av *nödtvång och i eget intresse*, nämligen förhållande till arbetarklassen, tvingas *överföra* större delen av sin egendom och sina maktbefogenheter på den kapitalistiska staten, den ”ideelle totalkapitalisten”. I praktiken kommer naturligtvis inte detta att ske på grund av motsättningarna mellan de privata

kapitalen eller på grund av att arbetarklassen avskaffar kapitalismen. Men *som tendens* är detta något helt verkligt och dessutom en tendens som periodvis uppträder i verkligheten, t ex i det fascistiska Hitlertyskland, där de privata kapitalisterna och de monopolkapitalistiska grupperingarna i stor utsträckning dominerade och fungerade via den fascistiska staten, vars "aktieägare" de kan sägas ha varit.

Om detta är möjligt under kapitalismen, så är det otvivelaktigt och i än högre grad också möjligt i ett kapitalistiskt system, som upprättas på ruinerna av socialismen. Socialismen medför ju, att samhället genom arbetarklassen och dess stat sätter sig i besittning av produktionsmedlen och utnyttjar dessa för hela folkets materiella och kulturella behovstäckning. Medan den statsmonopolistiska kapitalismen innebär att erkännande av församhälleligandets nödvändighet i form — i *form* därför att arbetarklassen ännu inte är politiskt härskande klass och utsugningen därför också består — innebär socialismen ett erkännande av församhälleligandets nödvändighet både i form och i *sak*.

Om nu ett sådant system, som fallet är med Sovjetunionen, raderas och kapitalistiska produktionsförhållanden återupprättas vilket sannerligen inte är första och enda ingen detta hänt ett nyfött samhällssystem i historien), är det självklart att denna kapitalism måste anta nya, hittills osedda former, former som påverkas just av det faktum, att församhälleligandet — främst genom förstataligandet av produktionsmedlen — under det föregående socialistiska systemet nått ett kvalitativt högre stadium jämfört med den statsmonopolistiska kapitalismen. Den proletära statsformen liksom de församhälleligade produktionsmedlen är övertagna, historiska förutsättningar. Varför skulle inte de borgerliga byråkraterna i det revisionistiska partiet, som genom *en politisk akt* gripit statsmakten, utnyttja denna starkt centraliserade stat med dess kontroll över ekonomin och *fylla gynna övertagna form med nytt innehåll, skapa nya produktionsförhållanden?* Vad är det för naturlag som säger, att detta inte möjligt, dvs att överbyggnaden — i detta fallet staten — under vissa konkreta förhållanden kan spela den avgörande rollen i samhällsutvecklingen? Vad är det som säger, att kapitalismens former måste vara oförändrat desamma i historien? I själva verket vet vi, att *varje* systemförändring i historien de avgörande momenten sker genom förändringar i och av överbyggnaden. Vi vet också från historien, att vissa produktionssätt baserats på *utomekonomiskt*, dvs statligt våld, t ex feodalismen. Varför skulle inte det kunna hända mer än en gång? "Allt som felas, mina herrar, är en smula dialektik", skrev Engels en gång om sin tids mekaniska marxister. Det omdömet passar bra in på vår tids mekaniska trotskister och andra revisionister.

Argument som inte håller

Låt oss därefter skärskåda de nio argument som MM framför som belägg för tesen, att sovjetekonomin inte är kapitalistisk.

1. Enligt det första argumentet skulle Sovjetunionen inte vara kapitalistiskt, ty då vore också Rumänien kapitalistiskt — och det är det ju inte. Argumentet baseras på en falsk hypotes, nämligen att Rumänien skulle ha genomfört exakt samma profitreform som Sovjetunionen. I det sovjetiska plansystemet, som framhäver nio olika planmål, utgör den totala profiten och profitkvoten det viktigaste planmålet (indikator nummer fyra). Något sådant planmål finns inte i det rumänska systemet, som omfattar följande sju indikatorer för företagen: såld produktion, produktion för hemmamarknaden, produktion för export, kapitalinvesteringar, kapitalförbättringar, total lönefond och maximala produktionskostnader.

Dessutom skiljer sig planeringssystemet från det sovjetiska också i andra, mycket väsentliga avseenden. För det första har enmansledningen avskaffats och ersatts av kollektiv ledning av företagen (representanter för partiet, företagsledningen, specialister, forskare, arbetare och fackföreningsrepresentanter). För det andra har byråkratin skurits ned drastiskt sedan mars 1973, då 130 000 specialister och andra manschettarbetare överfördes från förvaltningen till

produktiva arbeten i företagen. För det tredje är inte förtjänstmöjligheterna bundna till plan-överskridanden: kvantitativt och kvalitativt ökad produktion görs inte avhängig av det privata materiella intresset. För det fjärde har tendensen gått mot fasta löner. För det femte läggs stor tonvikt vid folkets välfärd genom att jordbruk och konsumtionsvaruindustri uppmuntras; faktiskt avvisades principen om den tunga industrins ensidiga prioritering redan 1967. Argumentet kan alltså tillbakavisas.

2. Det är riktigt, att det förekom belöning efter tillverkad kvantitet och produktivitet under Stalins tid. I viss utsträckning är naturligtvis detta oundgängligt. Det har riktats berättigad kritik mot de former belöningsystemet tog sig i vissa fall under Stalins tid. Men att likställa det med belöningsystemet enligt Kosygin-Brezjnevs reformer är helt felaktigt. MM likställer belöning enligt tillverkad kvantitet och enligt produktivitet med belöning enligt profitkvoten, som numera är fallet. Men dessa belöningsformer skiljer sig som natt och dag. Om folk tjänar mer genom att producera mer och bättre varor, så vet vi säkert att det har producerats mer och bättre. Men om förtjänsterna ökar genom att profitkvoten stiger så *kan* det vara en följd av ökad eller förbättrad produktion. Men det behöver inte vara det. Profitkvoten är en värdekategori, som bestäms av relationen mellan producerat överskott och insatt kapital. Profitkvoten stiger t ex om lönefonden sjunker genom lönedepressningar eller avskedanden, om råvarupriserna sjunker eller om kapitalutrustningen slits ned (kapitalkonsumtion). Då ökar alltså belöningarna. Men produktionen och den fysiska produktiviteten stiger sannerligen inte.

Detta är så mycket viktigare för bedömningen av det sovjetiska profitsystemet som företagsledningens bonus tas endast ur den del av bonusfonden (en av de två fonderna för materiell belöning), som bildas genom avsättning ur företagsvinsten. Det innebär, att företagsledningens belöning är direkt kopplad till profitkvoten. Eftersom profitkvoten står i omvänt proportionellt förhållande till lönekvoten, premierar systemet nedskärningar av lönesatser och anställda. Även detta argument kan alltså tillbakavisas.

3. Påståendet att profitreformen var nödvändig därför att den sovjetiska ekonomin nått en så hög utveckling, att det inte längre gav effekt att belöna producerad kvantitet och kvalitet, emanerar från den tjeckoslovakiske revisionistiske ekonomen Ota Sik. Om detta påstående har någon innebörd så måste det vara denna: För att få företagsledningarna och de anställda att producera bättre varor, så måste de mutas till att göra det. Och det är precis det systemet går ut på. Men det ställer ju enbart nya problem. Hur kommer det sig, att folk måste mutas för att producera bra produkter för övriga socialistiska samhällsmedborgare? Visar inte det, att den dominerande ideologin är, borgerlig? Borde det inte vara mer eller mindre en självklarhet i ett socialistiskt samhälle, att producenterna vill prestera sitt bästa för samhället — utan att mutas? Det är precis det problemet inom ekonomin som den kinesiska kulturrevolutionen började lösa.

I Kina behöver inte folk mutas för att producera bra varor. Man producerar bra varor därför att folks borgerliga ideologi bekämpas och ersätts med socialistisk ideologi. MM:s slutsats att även Kina kommer att genomföra en profitreform, när det landet nått längre ekonomiskt, är därför gripnen ur luften. Kulturrevolutionen gjorde upp med försöken att införa ett profitsystem och Kina av idag producerar kvalitetsvaror i en omfattning som aldrig förekommit i Sovjetunionen vare sig före eller efter 1965 — utan hjälp av profitsystem. Argumentet kan alltså läggas till handlingarna.

4. Det fjärde argumentet är därmed delvis besvarat. Profiten är visserligen ett slags mått på produktiviteten men som visats är det ett mycket ofullständigt mått. Att profiten som ledstjärna infördes för att få en grund för det nya belöningsystemet är riktigt. Men profiten behöver inte göras till grund för belöningsystemet. Det är i själva verket kopplingen mellan profitkvot och belöningsystem som är så avslöjande för förhållandena i Sovjetunionen och

den politiska ledningens karaktär och inriktning. Det innebär nämligen att hela den ekonomiska motivbildningen, särskilt för det ledande skiktet av företagsdirektörer, och därmed den sociala motivbildningen överhuvud taget, knyts samman precis som under kapitalismen med profiten. Men det är inte alls nödvändigt. Det är fullt möjligt, som t ex i det socialistiska Kina, att noggrant kalkylera den bokförda vinsten och därigenom hushålla med alla resurser utan att knyta ihop det med förtjänstmöjligheterna. Detta är i grund och botten ett politiskt problem, en fråga om två linjer och två vägar — fram mot kommunism eller tillbaka till kapitalism.

Slutligen kan naturligtvis inte profitkvoten i ett socialistiskt samhälle användas som norm för vilka investeringar som ska göras och i vilken omfattning de ska företas. En del investeringar är utomordentligt profitabla, men de tillfredsställer inte massornas behov eller maximerar inte produktionstillväxten. Exempel är investeringar i produktion av varor eller tjänster som efterfrågas av höginkomsttagare eller produktion av lyxvaror och liknande. Andra investeringar är utomordentligt olönsamma, om profitkvoten används som norm, men de tillfredsställer massornas behov eller leder till snabb produktionsökning. Exempel är investeringar i arbetarskydd eller i stålproduktion. Framför allt medför profitkvoten som norm, att det tekniska framåtskridandet bromsas. Detta har Rosa Luxemburg uttryckt på följande sätt:

”För närvarande (dvs under kapitalismen — BG anm) konkurrerar maskinen inte med det levande arbetet utan endast med den del av det som är betald (dvs lönen — BG anm). Kostnaden för den arbetskraft som maskinen ersätter representerar den lägsta gränsen för införandet av maskinen. Vilket betyder, att kapitalisten blir intresserad av maskinen endast när kostnaderna för dess produktion är lägre än lönerna för de arbetare som den ersätter — samma effektivitet förutsatt. Ur den samhälleliga arbetsprocessens synpunkt, som är den enda relevanta i ett socialistiskt samhälle, konkurrerar maskinen inte med det arbete som är nödvändigt för att underhålla arbetaren utan med det arbete han faktiskt utför. Med andra ord: i ett samhälle som inte styrs av profitmotivet utan syftar till att spara mänskligt arbete, är användande av maskiner ekonomiskt motiverat, så snart det kan spara mer mänskligt arbete än som krävs för att framställa maskinerna.” (*The accumulation of capital*, London 1951, s 322) (10)

5. Argumentet om att jakten på profit, trots användandet av profiten och profitkvoten som den viktigaste planindikatorn, inte skulle vara en grundlag också för det nuvarande ekonomiska systemet i Sovjetunionen är för det första självmotsägande. För det andra hänvisar författaren till att vi inte skulle kunna iaktta de symptom, som i så fall borde uppträda: periodiska kriser, arbetslöshet, miljöförstöring.

Även om symptomen inte skulle kunna iakttas, så bevisar det ingenting. Det skulle kunna tolkas som en följd av att symptomen ännu *inte hunnit* uppträda — systemet är ju relativt ungt. Men nu kan man faktiskt konstatera markerade tendenser till en del av dessa symptom, framför allt tendensen till arbetslöshet. Ett omtalat exempel är det s k Sjtjekino-experimentet.

I april 1967 beslöts, att lönefonden i det kemiska kombinatet Sjtjekino skulle vara oförändrad 1967-1970. De lönesummor som skulle kunna sparas genom höjd produktivitet och avskedanden skulle användas till att öka belöningarna för de återstående arbetarna (upp till 30 procent av grundlönen i bonus). Resultatet av detta blev, att ca 1 000 arbetare avskedades 1967, 1968 och 1969. Av dessa fick 3/4 söka sig arbete på annan ort. Den genomsnittliga lönen för de kvarvarande anställda steg från 108 rubel 1967 till 141 rubel 1970. Detta betraktades som en stor framgång, varför systemet utsträcktes till också andra företag. I början av 1970 omfattade det ca 60 företag med nära en halv miljon anställda. Enligt sovjettidningen *Trud* hade i början av 1975 292 företag i Ryska Federativa Republiken, som börjat tillämpa systemet, skurit ned arbetsstyrkan med 70 000 man den 1 juli 1973.

Är det bara en ”avvikelse”, som kan ignoreras? Är det inte snarare en följdriktig konsekvens av profitsystemet? Och visar det inte hur detta system precis som under kapitalismen drabbar arbetarklassen, skapar motsättningar mellan enskilda företag och samhället och ersätter sam-

hällelig rationalitet med privat rationalitet? Är det inte dessutom klart, att ett planeringssystem som bygger på sådana principer förr eller senare helt måste bli beroende av dessa principer och deras verkningar. Sedan må M.M. hur mycket som helst upprepa sitt ”först bestämmer man planen, sedan bestämmer man alltså profiten”. M.M. tror väl inte att planen bara ramlar ned från himlen?

6. Därmed är det sjätte argumentet i huvudsak besvarat. En sak bör emellertid kommenteras, eftersom det så tydligt visar trotskismens liberalt-borgerliga statsuppfattning: ”Eftersom staten äger alla fabriker finns det inget intresse av att vissa företag skall gå bra och andra sämre...” Den stat som det här är tal om påminner om den liberala ”nattväktarstaten”, staten som representant för ”allmänintresset”. Det är en helt klasslös stat, enbart en teknisk apparatur som håller samman samhällets fogar.

Slutsatsen måste bli, att det inte finns några klasser med motsatta intressen i dagens Sovjetunionen. Men det är också en av trotskismens grundteser. Sovjetunionen är en ”arbetarstat”, där arbetarna inte härskar ”direkt” utan ”indirekt” genom Brezjnev, Kosygin och andra, tyvärr något byråkratiserade ”arbetar”-representanter.

Vidare: om det inte finns något intresse av att vissa företag ska gå bra och andra sämre, varför har man då överhuvud taget infört en profitreform? Svar: för att kunna veta vilka företag som går riktigt dåligt och därför kunna investera i dessa. Detta hävdar faktiskt M.M. Men vad har då de profitabla företagen för intresse av att vara profitabla? Deras profiter tas ju ifrån dem? I själva verket pratar M.M. här liksom så ofta eljest bara i vädret.

7. Detta — det sjunde argumentet — är det enda som är riktigt. Men det är också *ett* av de argument — om än inte det viktigaste — som framförts av SKP som bevis för att Sovjetekonomin av i dag är kapitalistisk.

8. Vad beträffar prishöjningar som medel för att höja räntabiliteten, så är det riktigt att det *inte får* förekomma enligt lagen. Men av det följer ju inte att de *faktiskt* inte förekommer, även om inte Sovjetunionens statistiska centralbyrå får registrera dem. Vi vet från andra länder i revisionist-blocket, som infört profitsystemet, att det förekommer markerade prishöjningar, t ex i Ungern och Polen. Det är en logisk följd av systemet, eftersom profiten och profitkvoten stiger, om priserna kan höjas.

En form av prishöjningar som inte registreras är de som förekommer på de svarta marknaderna. Vi vet t ex, att de statligt fastställda priserna på jordbruksprodukter i Sovjetunionen i vissa fall höjts, därför alltför stora delar av jordbruksproduktionen sålts privat. Det privata jordbruk svarar i Sovjetunionen för 19 procent av ullproduktionen, 35 procent av köttproduktionen, 40 procent av grönsaksproduktionen, 46 procent av mjölkproduktionen, 54 procent av äggproduktionen och 65 procent av potatisproduktionen — allt enligt 1971 års statistiska årsbok, s 106.

En annan form av prishöjningar som inte heller registreras, så länge den budget som indexberäkningarna vilar på inte förändras, är de faktiska prishöjningar som inträder för konsumenterna, när företagen till följd av profitreformen ändrar produktionssortimentet genom att minska eller inställa produktionen av lågprisvaror och ökar eller tar upp nyproduktion av högprisvaror. Det är emellertid svårt att fastställa omfattningen av sådana tendenser utan att studera systemet inifrån.

Helt befängt är det att resonera om arbetslösheten så som M.M. gör. Han påstår, att omfattande arbetslöshet inte kan uppkomma, *därför att* omfattande arbetslöshet skulle uppkomma, så skulle systemet drabbas av en genomgripande kris. Det kan det härskande skiktet inte tillåta. *Alltså* existerar ingen arbetslöshet och det kommer inte heller att uppstå någon sådan. Frågan är ju för det första, om det *faktiskt* uppstått tendenser till arbetslöshet

som följd av profitsystemet. Det är enligt vad sett ett faktum. För det andra: hur omfattande är den arbetslösheten? Där om vet ännu inte något systematiskt. För det tredje: hur mycket arbetslöshet "tål" systemet? Det kan vi inte heller uttala oss om. Kvar står, att införandet av profitsystem medfört tendenser till arbetslöshet — precis som under kapitalismen.

Sammanfattning

Inget av de argument som M.M. för fram håller stånd för en kritisk prövning. Grundtesen, att Sovjetunionens ekonomi av i dag inte är kapitalistisk står helt obevisad. Tvärtom talar det som hittills anförts för att den omvända tesen är riktig, dvs att Sovjetunionens ekonomi är kapitalistisk.

I en kommande artikel skall de övriga trotskistiska teserna tas upp till kritisk prövning, nämligen påståendena om att kapitalinvesteringarna i dagens Sovjetunionen inte styrs av profiten utan av "lagen om minsta möjliga friktion", att "Brezjnev är 'bättre' för arbetarklassen än Stalin" och som kronan på verket, tesen om att Sovjetunionen inte ens utvecklas i riktning mot kapitalism.

Ur *Marxistiskt Forum* 2 1976:

Bo Gustafsson: Trotskisterna som socialimperialismens försvarare Del II

Detta är den andra och avslutande delen av Bo Gustafssons analys av den "svidande vidräkning" med KKP:s syn på dagens Sovjetunionen som trotskisterna publicerat i "Fjärde Internationalen", nr 1/75 under titeln, "SKP, den ryska profiten och Karl XII:s pekfinger". I den första delen påvisades, att de olika argument som trotskisterna för fram för tesen, att "sovjetekonomin inte är kapitalistisk", inte håller stånd för en kritisk prövning.

I sitt fortsatta försvar för dagens socialimperialistiska Sovjetunionen framlägger signaturen M.M. ytterligare tre teser som ska belägga, att Sovjetunionens ekonomi inte är kapitalistisk.

Enligt den andra tesen styrs inte investeringarna i dagens Sovjetunionen av profiten,

"därför att sovjetekonomin inte regeras av en massa enskilda profitmaximerande kapitalister utan av staten. Staten äger alla fabriker och ansvarar för ekonomin i dess helhet. Detta är mycket viktigt. Det är nyckeln till varje förståelse av Sovjet.."

Som belägg för den tesen anför M.M. tre argument: a) "Värde förutsätter byte, vilket sin tur förutsätter en marknad. Men eftersom 5/6 av industriproduktionen inte säljs på marknaden utan fördelas genom planen, är det omöjligt att påstå att värdelagen råder"; b) "Man kan med siffror för utvecklingen av tung och lätt industri visa att den första sektorn ökat sin andel i ekonomin trots att den bevisligen har lägre lönsamhet än den senare"; c) "Att många fabriker faktiskt planeras att gå med förlust är något som den maoistiska kritiken av de ryska profithajarna helt har lyckats förbise".

Stat — Kapitalism — Socialism

När det först gäller själva tesen, så påstår författaren, att sovjetekonomin av i dag inte regleras av profiten på grund av att det inte existerar "en massa enskilda profitmaximerande kapitalister utan staten" och att "staten äger alla fabriker och ansvarar för ekonomin i dess helhet". Detta skulle vara "nyckeln till varje förståelse av Sovjet". Detta innebär, att existensen av "en massa enskilda profitmaximerande kapitalister utan staten" och att "staten äger alla fabriker och ansvarar för ekonomin i dess helhet". Detta skulle vara "nyckeln till varje förståelse av Sovjet". Detta innebär, att existensen av "en massa enskilda profitmaximerande kapitalister" skulle vara en nödvändig betingelse för att profiten regerar ekonomin och att profiten inte

skulle kunna regera ekonomin, om staten äger produktionsmedlen. Men är detta riktigt? Ingalunda. På grund av produktionens och kapitalets koncentration och centralisering avskaffar redan kapitalismen under sitt monopolkapitalistiska och statsmonopol-kapitalistiska stadium stegvis den ”massa enskilda profitmaximerande kapitalister”, som M.M. talar om. ”En kapitalist slår ihjäl flera”, som Marx uttryckte den kapitalistiska ackumulationens allmänna lag vad beträffar utvecklingen inom kapitalistklassen. Monopolet ersätter mer och mer konkurrensen, även om det inte sker helt och konkurrensen mellan monopolen i vissa avseenden och periodvis blir mycket skarp. Detta hindrar inte på något vis, att profiten fortsätter att regera den kapitalistiska ekonomin.

I Sverige har de 17 finansfamiljerna med Wallenbergs i spetsen ”socialiserat” de avgörande delarna av ekonomin och de styr produktionens, kapitalets och arbetskraftens fördelning och utveckling från ett litet antal finansiella centraler, storbankerna och investeringsbolagen. Men styrningen sker hela tiden med utgångspunkt från lönsamheten eller profitkvoten. Statens övertagande av produktionsmedel, som i vissa kapitalistiska länder gått mycket långt i en del branscher — gruv-, järn-, kol-, olje- och stålindustri samt bankväsen — vidareutvecklar denna tendens, som uttrycker produktionens och kapitalets fortskridande församhälleligande under kapitalismen.

Men det statliga ägandet av produktionsmedlen medför inte att profiten upphör att regera ekonomin. Varför? Därför att det i grund och botten inte är ägandets form utan produktionsförhållandena, dvs förhållandet mellan människorna i produktionen, som avgör vilka lagar som styr ekonomins utveckling. Man kan inte som M.M. i likhet med liberalerna och socialdemokraterna tala om staten i allmänhet. Staten är ytterst ett organ för en viss klass, som härskar i samhället på grundval av de dominerande produktionsförhållandena. Om dessa produktionsförhållanden är kapitalistiska, dvs utmärks av att arbetarklassen inte äger och kontrollerar produktionsmedlen, inte bestämmer över produktionen i företagen och inte heller behärskar själva staten, dvs inte är den politiskt härskande klassen, då kommer också staten att fungera kapitalistiskt.

”Den ideelle totalkapitalisten”

Staten förblir en kapitalistisk stat, ”den ideella totalkapitalisten” (Engels) oavsett hur stora delar av produktionsmedlen den äger, så länge inte arbetarklassen genom en politisk revolution ”erövrar demokratin” (Marx), dvs störtat och avskaffat den kapitalistiska staten och ersatt den med proletariats demokratiska diktatur. Naturligtvis är statens övertagande av produktionsmedlen en motsägelsefull process under kapitalismen. Kapitalisterna inser, att detta församhälleligande innebär ett formellt erkännande av att kapitalismen överlevt sig själv och att det förebådar en ny samhällsordning, socialismen. Därför är de emot förstatligande i princip.

Men de är samtidigt för förstatligande, framför allt när de kan utnyttja det till egen fördel, t ex avyttra förlustindustrier (varv), utnyttja statliga medel (Investeringsbanken, AP-fonden, ASEA-Atom) osv. De möter också förstatligandena genom att i samförstånd med regeringen sätta in sina representanter i de statliga företagen och organen och upprätta samarbetsorgan. Men med eller mot deras vilja fortskrider detta församhälleligande i kapitalistisk form oupphörligt.

Nu kan man invända, att statens övertagande av produktionsmedlen under kapitalismen i varje fall till dags dato endast är partiellt, att det ingalunda upphävt den privata äganderätten till produktionsmedlen och att det är därför som de förstatligade företagen fungerar kapitalistiskt. I Sovjetunionen däremot existerar inte privat äganderätt till produktionsmedlen. Därför skulle man inte kunna likställa systemet i Sovjetunionen med den statsmonopolistiska kapitalismen.

Naturligtvis finns det skillnader mellan socialimperialismen och den statsmonopolistiska kapitalismen. En av dessa skillnader är, att den privata äganderätten till de avgörande produktionsmedlen precis som under socialismen är helt (eller nästan helt) upphävd i det socialimperialistiska systemet. Men bortsett från frågan om huruvida profiten faktiskt reglerar socialimperialismens ekonomiska system eller inte bör vi fråga oss, om den statsmonopolistiska kapitalismen *skulle kunna* utvecklas så långt, att den privata äganderätten till de avgörande produktionsmedlen, som monopolkapitalet i förening med och understött av staten koncentrerat i sina händer, övergår från monopolkapitalet till staten.

Även om en sådan övergång förmodligen inte kommer att ske i praktiken, därför att arbetarklassen dessförinnan genomfört en socialistisk revolution, så kan jag inte se några avgörande hinder för dess möjlighet. Hela problemet avgörs ju av frågan om vilken klass som kontrollerar staten, främst dess våldsorgan men också administrationen och de statliga företagen. Monopolkapitalisterna härskar redan nu ytterst genom den kapitalistiska staten, som är en hierarkiskt uppbyggd apparat, där ordergivningen går uppifrån och ned och där personförbindelser och monopolkapitalisternas ekonomiska makt och inflytande garanterar en fast allians mellan monopolkapital och stat.

Monopolkapital och stat växer samman

Samtidigt växer monopolkapitalets organisationer och statsapparaten samman mer och mer (Industriförbundet, Exportföreningen, SAF m fl). Inom den ekonomiska basen sammanflätas stat och monopolkapital i hela produktions- och reproduktionsprocessen från finansiering via investeringarna i produktionsmedel (mark, industrilokaler, maskiner, lager), reglering av arbetsmarknad och lönebildning (Arbetsdomstol, AMS, statlig lönereglering) och planering (långtids- och riksplanering) till avsättning (exportkrediter etc.). Det existerar ingen kinesisk mur mellan de 17 finansfamiljernas och statens samhälleliga kontroll över ekonomin.

Inte ens LO:s förslag om löntagarfonder, som går ut på att förlägga kontrollen av kapitalet till särskilda organisationer utanför de nuvarande finansgrupperna, har väckt någon särskilt stark reaktion från monopolkapitalet. Naturligtvis skulle de helst vilja slippa denna nya form för ägande. Men om den är nödvändig för att upprätthålla de kapitalistiska produktionsförhållandena så kan de svälja även denna nya form. Varför? Därför att de vet, att så länge inte arbetarklassen rest sig och genomfört en politisk revolution, så kommer de kapitalistiska produktions- och maktförhållandena att bestå. De fortsätter att härska via de nya ägandeformerna och genom samarbetet med den reformistiska arbetarrörelsens ledning, som tror på, försvarar och upprätthåller den nuvarande produktionsordningen.

Någon sådan process behöver det social-imperialistiska systemet inte genomgå. På grund av att det upprättades på ruinerna av en socialistisk samhällsordning, i vilken den privata äganderätten till de avgörande produktionsmedlen redan avskaffats, kunde socialimperialismen vad beträffar ägandeformerna ta sin *utgångspunkt* i den statsmonopolistiska kapitalismens logiska *slutpunkt*. Om M.M. hade gjort en konkret analys av frågeställningen skulle han kanske ha kommit fram till ett riktigt resultat. Men i stället har han ägnat sig åt att jonglera med abstrakta begrepp. Framför allt har han hamnat fel, därför att han närmat sig problemet utifrån en liberal-socialdemokratisk statsteori, i vilken frågan om ägandets former i stället för innehåll blivit avgörande och frågan om statens klasskaraktär helt försvunnit. Det är ingen tillfällighet. Denna avgörande ”brist” är konstitutiv för trotskismen och ett av de drag, som avslöjar denna riktning som en variant av den borgerliga arbetarrörelsen — hur ”revolutionär” den än må framställa sig själv.

Regerar profiten sovjetekonomin?

Låt oss därför gå in på M.M:s tre konkreta argument för att investeringarna inte styrs av profiten i dagens Sovjetunionen. Enligt det första argumentet existerar ingen marknad för 5/6 av industriproduktionen och därför råder inte värdelagen. Detta är naturligtvis inget argument. För det första existerar en marknad för konsumtionsvaruproduktionen och den utgör mycket mer än 1/6 av industriproduktionen. Värdelagen råder också för betydande delar av kapitalvaruproduktionen, dels direkt via de produktionsmedel som företagen enligt det nya systemet själva kan sälja, dels och framför allt indirekt via konsumtionsvarumarknadens verkan på val och fördelning av investeringar i den kapitalutrustning som producerar konsumtionsvarorna. För det andra är det inte värdelagen utan mervärdelagen och på grundval av den lagen om genomsnittsprofit respektive monopolprofit, som är föremål för diskussion, när det gäller frågan om vad som styr investeringarna.

Värdelagen är en lag som styr varornas och arbetskraftens produktion, reproduktion och fördelning under alla varuproducerande produktionssätt. Den har verkat ända sedan antiken, nått sin fula utveckling under kapitalismen, när samtliga egendomsformer (alltså även inom jordbruket) blivit helt samhällsliga och produktion, reproduktion och fördelning sker efter direkt observerade behov genom fördelning utan hjälp av byte och marknad. Värdelagen verkar sålunda även under socialismen, ehuru stegvis alltmer underordnad den av arbetarklassens och folkets behov politiskt bestämda socialistiska planeringen. Därför verkar värdelagen t ex i dagens socialistiska Kina. Men det innebär ingalunda att investeringarna styrs av profiten. M.M:s första argument kan alltså läggas åt sidan. Det har ingenting med problemställningen att göra.

Profitkvot och tillväxttakt

M.M:s andra argument är, att den tunga industrin i Sovjetunionen växer snabbare än den lätta industrin, trots att lönsamheten — dvs profitkvoten — skulle vara högre i den lätta än i den tunga industrin. Om profitkvoten är högre i den lätta än i den tunga industrin — så resonerar M.M. — borde tvärtom den lätta industrin växa snabbare än den tunga. Jag tror inte det argumentet håller. Vad för det första gäller tillväxttakten i tung respektive lätt industri så har den tydligen utjämnats sedan profitreformen genomfördes, om man får tro den officiella sovjetiska statistiken. Femårsperioden 1961-65 växte den tunga industrin med 9,6 procent per år, den lätta med 6,3 procent per år. Femårsperioden 1966-70 var tillväxttakten i de två avdelningarna ungefär lika (8,6 respektive 3,3 procent). Femårsperioden 1971/75 planerade en tillväxt på 7,9 procent av den tunga industrin och 8,2 procent av den lätta. Men förmodligen på grund av det dåliga skördeutfallet under perioden blev siffrorna 1971-74 i stället 7,7 procent respektive 6,6 procent. (*Economic survey of Europe*, 1971, 1973 och 1974, ss. 68, 108 resp 100). Dvs att sedan profitreformen genomfördes har konsumtionsvaruindustrin tenderat att växa snabbare än tidigare.

Om M.M:s hypotes, enligt vilken det skulle finnas ett väsentligt samband mellan profitkvot och tillväxttakt, vore riktig, så visar alltså fakta motsatsen till det M.M. påstår. Jag tror emellertid inte det finns något sådant väsentligt samband. År 1971 uppgavs profitkvoten i sovjetisk industri vara i genomsnitt 19,8 procent. Åtskilliga tungindustrier hade en profitkvot under genomsnittet, t ex elkraft- och kolindustri, lättindustri och livsmedelsindustri hade en profitkvot över genomsnittet. Men det fanns också strategiska tungindustrier, som låg nära genomsnittet som t ex maskinindustri (19,2 procent) och järnmetallindustri (16,6 procent). Likaså fanns det tungindustrier med profitkvoter över genomsnitt, t ex oljeindustri (24,8 procent) och petrokemisk industri (30,0 procent) (*Current Digest of the Soviet Press* 43, 1974). Men viktigare än sådana strödda och ganska osäkra uppgifter är, att lagen om den tunga industrins snabbare tillväxt i erhållande till den lätta industrin sannolikt förklaras av

tekniska förhållanden. Den verkar ju i alla industrialiserade samhällen avsett ekonomiskt system. I kapitalismens barndom låg tonvikten i industrialiseringen till en början på den lätta industrin, där investeringskraven inte var så stora, kapitalets omslagstid snabb och profitkvoten därför sannolikt högre än i den föga utvecklade tungindustri som fanns. Om den högre profitkvoten i den lätta industrin skulle ha varit utslagsgivande för den fortsatta tillväxttakten i lätt respektive tung industri, skulle de kapitalistiska länderna fortfarande i dag sakna en utbyggd tung industri. Det gör de som bekant inte. Skillnaden i profitkvot hindrade inte den tunga industrin från att växa snabbare än den lätta industrin volymmässigt.

Profiten är utslagsgivande

När det till slut gäller argumentet att profiten inte styr produktionens utveckling i Sovjetunionen av i dag, därför att vissa företag ”planeras att gå med förlust”, så kan vi fatta oss kort. Även under kapitalismen planeras en del företag att gå med förlust, dels på grund av att det kan vara nödvändigt en kortare eller längre tid, dels på grund av att förlust i ett företag krävs för att erhålla vinst i ett annat, dels på grund av att viss produktion är nödvändig för den kapitalistiska reproduktionen utan att vara vinstgivande. Exempel: NJA, SJ, vägbyggen och annan infrastruktur. Det finns också exempel från den privata sektorn (Eriksbergsvärdet är ett aktuellt exempel). Men precis som i andra kapitalistiska länder krävs också i Sovjetunionen, att företagen normalt ska gå med profit. När prisreformen 1967 planerades sattes en genomsnittlig profitkvot på 15 procent som riktmärke med påföljd att priserna höjdes med i genomsnitt 11-12 procent. Höjningarna blev särskilt stora i vissa delar av den tunga industrin: kolpriserna höjdes med 75 procent, vissa råoljepriser med 100 procent och en del metaller med 35-40 procent. I början av 1970-talet påstods varje normalt fungerande företag kunna uppnå den genomsnittliga profitkvoten. (V. Pereslegin, *Finance and credit in the USSR*. Moskva 1971, s 1180 Följden blev också att profitens roll i den sovjetiska ekonomin fick utslagsgivande betydelse.

”Lagen om minsta möjliga friktion”

Den *tredje* av de trotskistiska teserna om sovjetekonomin lyder sålunda:

”Produktionen i Sovjetunionen styrs ... av ... lagen om minsta möjliga friktion i utvecklingen av det nuvarande systemet.

Denna ”lag” skulle bestå i att:

”Allt roterar kring byråkratins tre defensiva behov: att behålla privilegierna, att försvara sig mot imperialism, att successivt och i jämn takt höja arbetarklassens levnadsstandard, det bästa sättet att hålla den i schack och att eliminera källan till ekonomisk kamp.”

Denna ”lag” förklarar naturligtvis ingenting. Den utsäger bara, att den härskande klassen strävar att bevara sin ställning som härskande klass. Om vi tar bort de skönmålande epiteterna ”defensiva behov”, ”försvara sig mot imperialism” och ”höja arbetarklassens levnadsstandard”, så kan precis samma beskrivning appliceras på kapitalistklassen i vilket annat land som helst: Den strävar att behålla sina privilegier, den försvarar sig mot och bekämpar imperialister i andra länder och den måste hålla arbetarklassen i schack. Men den lyckas ju därmed inte ”eliminera källan till ekonomisk kamp” eller någon annan klasskamp i utsugarsamhällen till ”lagen om minsta möjliga friktion”. För att förklara klasskampen måste man utforska ett klassamhälles utvecklingslagar, först och främst dess ekonomiska utvecklingslagar.

Vi är ännu inte i stånd att formulera dessa lagar på ett tillfredsställande sätt, därför att det sovjetiska social-imperialistiska systemet ännu är relativt ungt och befinner sig i snabb utveckling. Våra kunskaper är också ännu begränsade. Men så mycket vet vi, att den sovjetiska ekonomin inte styrs av någon ”lag om minsta möjliga friktion” utan just av profiten. Sedan den ekonomiska reformen genomfördes 1965 har profitkvoten i industrin

successivt stigit från 13 procent 1965 till 22 procent 1970 (L. Abalkin, *The economic mechanism of socialism*. Moskva 1973, s 700. Profitens andel av den totala finansiella ackumuleringen har stigit från 5 procent 1950, 25 procent 1960, 44 procent 1966, 73 procent 1969 till 87 procent 1970. Företagens andel av profiten i det nya ekonomiska systemet har stigit från 26 procent 1966 till 40 procent 1969 (N. Drogichinsky, i boken *Soviet economic reform*, Moskva 1972, s 207). Samtidigt har företagens profiler också blivit statens viktigaste inkomstkälla. Fortfarande beslutas större delen av investeringarna centralt. Men det är endast en mindre del som finansieras centralt. Det uttryckligen uppsatta målet är, att företagen och de truster, som de är sammanslutna i, ska bli självfinansierade. Det har förekommit uppgifter i sovjetiska källor, att självfinansiering nu är uppnådd.

Produktionsutvecklingsfondens roll

Större delen av de investeringar som företagen och deras sammanslutningar beslutar om finansieras ur den ena av de tre inrättade fonderna för materiell stimulans, produktionsutvecklingsfonden. (De två övriga är bonusfonden och sociala och kulturella fonden.) Den är det dynamiska elementet i den socialimperialistiska ekonomin. Den ökade med inte mindre än totalt 600 procent mellan 1966 och 1970 (*Soviet economic reform*, s 207). Det finns heller ingen anledning att anta, att det skulle råda någon klassantagonism mellan de beslut som företagen och deras sammanslutningar fattar och de beslut som byråkratins toppskikt fattar. Toppskiktet ansvarar för helheten och samordningen av ekonomins olika delar, så att systemet ska fungera och kunna utvecklas. Det är också toppskiktet som fastställt principerna för de decentraliserade investeringsbesluten.

Kärnfrågan när det gäller vad som bestämmer investeringsbesluten i företagen blir därför: vad bestämmer produktionsutvecklingsfondens omfattning?

Källorna är tre: för det första 30-50 procent av avskrivningarna, för det andra intäkterna av försäljningen av de produktionsmedel företaget inte anser sig behöva och för det tredje en del av profiten. Denna del beräknas enligt en fastställd formel, som i förenklad form lyder:

$$V=(r+p)K;$$

(Förenklingen innebär att vi uteslutit de konstanter som är knutna till r respektive p och som är betydelselösa för problemställningen.) I denna formel betyder r profitkvoten, p ökningen i såld produktion och K det produktiva kapitalet. V är den summa som avsätts till produktionsutvecklingsfonden, när r och p är bestämda. Om t ex ett företag har ett investerat kapital på 1 miljon rubel, profitkvoten är 15 procent och försäljningsökningen är 5 procent, kan företaget avsätta (15 % + 5 %) dvs 20 procent, multiplicerat med 1 miljon rubel, dvs 200 000 rubel till produktionsutvecklingsfonden. Av detta framgår, att produktionsutvecklingsfondens hjärtpunkt är profitkvoten. Ju högre profitkvoten blir, desto större blir de medel som företagsledningen kan investera. Därför är det uppenbart, att företagens investeringar och kapitalackumulering bestäms av profitkvoten.

Men har företagsledningen någon anledning att sträva efter maximal profit? Det bestäms av bonusfondens konstruktion. Ju högre profitkvoten blir, desto större blir bonusutdelningen. Formeln här är:

$$U=(r+p)S;$$

Här har r och p samma betydelse som i den tidigare formeln. S betyder lönefonden. Av formeln framgår, att bonusutbetalningen (U) varierar i direkt proportion till profitkvoten (r) och ökningen i försäljningen (p). Eftersom profitkvoten är mångdubbelt högre än försäljningsökningen är profitkvoten utslagsgivande för bonusbeloppet. Nu framgår det emellertid av formeln, att bonusbeloppet och varierar i direkt proportion till lönesumman. Det innebär,

att bonus inom vissa ramar också bestäms av lön per anställd (ökning av lön plus bonus rar inte överstiga ökning av arbetsproduktiviteten). Därmed får också arbetarna ett materiellt intresse av maximal profitkvot. Men i denna fördelningsnorm är samtidigt en klasskonflikt inbyggd. Det är omöjligt att vid givet förädlingsvärde maximera både profitkvot och lönefond. Förädlingsvärdet eller nettoprodukten består av lön plus profit. I förenklad form kan vi uttrycka förädlingsvärdet (F) på följande sätt med hjälp av begreppen lönefond (S) och profitkvot:

$$F = S + rS \text{ eller } S(1 + r)$$

$$\text{dvs } S = F / (1 + r)$$

Av det senare uttrycket ser vi, att vid givet förädlingsvärde (F) varierar lönefonden i omvänd proportion till profitkvoten (r). Ju högre profitkvoten blir, desto lägre värde antar bråket och desto lägre blir lönefonden. Följaktligen blir det en kamp mellan arbetare och företagsledning om fördelningen av bonus. Utfallet därav beror på styrkeförhållandet mellan parterna. Hittills visar fördelningen, att det är arbetarna som drar det kortaste strået. Av exempel från slutet av 60-talet framgår detta entydigt. År 1967 utgjorde bonus ur bonusfonden 20 procent av den genomsnittliga lönen för företagsledare och tekniker och bara 3 procent för arbetare (*Soviet Studies*, 1/74, s 41ff). Detta erkänns öppet av regimens företrädare: "Samtidigt har bonus och andra betalningar från den materiella stimulansfonden höjt genomsnittsförtjänsten, särskilt för ingenjörer och teknisk personal, som spelar en ledande roll i organiseringen av ett företags optimala skötsel" (A. Yifemov m fl, *Soviet planning principles and techniques*, Moskva 1972, s 174).

För att sammanfatta: Företagsledningen går in för största möjliga bonusutbetalningar. Bonusutbetalningarna blir större ju högre profitkvoten är. Ju högre profitkvoten är desto större blir produktionsutvecklingsfonden. Ju större produktionsutvecklingsfonden blir, desto större blir investeringarna. Ju större investeringarna blir, desto större blir den kapitalstock på vilken profitkvoten beräknas.

Vi kan därför med all rätt dra slutsatsen, att investeringarna i sovjetekonomins nya ekonomiska system bestäms av profitkvoten.

Är "Breznev 'bättre' för arbetarklassen än Stalin?"

Detta är M.M:s fjärde tes och den "beläggs" med påståenden som att "införandet av profitindikatorn inte har förändrat planens klassinnehåll. Planekonomin tjänar — fast givetvis på ett deformerat sätt — proletariats intressen, då som nu". Den föregående analysen av de faktiska förhållandena torde visa absurditeten i dessa påståenden.

Till slut ställer sig M.M. frågan: "Sovjet mot kapitalism eller socialism?" Han anser — naturligtvis — att Sovjetunionen inte utvecklas mot kapitalism, än mindre att Sovjetunionen redan skulle vara kapitalistiskt. Hans avgörande argument är, att systemet i dagens Sovjetunionen saknar vad han kallar det kapitalistiska produktionssättets "centrala dynamik" och "motor". Denna skulle vara "konkurrensen mellan individuella kapital".

Konkurrens i Sovjet

Medan vi erkänner, att det — i varje fall ännu — inte tycks förekomma en *öppen* kamp mellan individuella kapital i Sovjetunionen (ehuru den förekommer under ytan i en våldsam kamp mellan företagsledningarna om resurserna), så kan den mycket väl uppstå — där lika väl som i Jugoslavien. Men bortsett därifrån är argumentet felaktigt. Det är inte alls så att konkurrensen mellan individuella kapital är kapitalismens centrala dynamik. Den centrala dynamiken i det kapitalistiska produktionssättet är mervärdelagen, kapitalets utsugning av arbetarklassen. Under förutsättning av privat äganderätt till produktionsmedlen får denna

grundlag *till följd* konkurrens mellan individuella kapital. Men om, som fallet är i Sovjetunionen, den nya byråkratiska monopolbourgeoisin *kollektivt* äger produktionsmedlen uppkommer naturligtvis inte heller öppen konkurrens mellan individuella kapital som en konsekvens. Konkurrensen finns där som möjlighet och tendens, ty konkurrensen är ju ett uttryck för motsättningarna inom den härskande klassen. Den tar sig uttryck i försök till prishöjningar, lönedepressningar, ökad utsvettning, avskedanden, kamp om marknader, förmånliga kontrakt och finansiella medel, mutsystem och korruption.

Den i Sovjetunionen vitt utbredda korruptionen och mutsystemet, vilket är allmänt erkänt och omvittnat, är kanske det viktigaste uttrycket för konkurrenskampen. Konkurrensen får den formen under kapitalismen, när denna saknar fungerande marknader och när konkurrensen undertrycks. Ty den undertrycks samtidigt av det byråkratiska toppskiktet som i sista hand äger och kontrollerar produktionsmedlen och som måste undertrycka konkurrensen för att inte förlora den äganderätt, som det monopoliserar. Det är i kraft av den äganderätten och kontrollen som den härskande byråkratiska monopolbourgeoisin med SUKPs politbyrå i spetsen kan bevara systemet, som drivs av den grundlag som är gemensam för alla kapitalistiska system: lagen om mervärdeproduktion. Men precis som under kapitalismen leder denna grundlag till att den härskande klassen råkar i skarp klasskonflikt framför allt med Sovjetunionens arbetarklass. Men den leder också till motsättningar inom den härskande klassen. Eftersom systemet vilar på utsugning och förtryck kommer det också att gå under genom dessa motsättningar.

Terroristiskt förtryck

Då och då blossar klasskriget upp. Kända exempel är strejkerna våren 1956, striderna i norra Kasakstan i oktober 1959, kampen mot prishöjningarna i flera sovjetiska städer sommaren 1962, då milis och militär satte in. De blodigaste drabbningarna ägde rum Novotjerkask norr om Rostov. Den lokala milisen klarade inte av situationen och de först ditskickade militära enheterna vägrade att öppna eld mot massorna. Då skickade regeringen dit motoriserade enheter ur KGB, vilket resulterade i mer än 200 ihjälskjutna. Vidare strejken i traktorfabriken i Charkov i november 1967, demonstrationerna av arbetarna vid vattenkraftverket i Kiev i maj 1969, strejkerna och "livsmedelsoroligheterna" i slutet av 1970 (och början av 1971, som ledde till förändringar i riktning mot ökad konsumtionsvaruproduktion i den aktuella 5-års planen, demonstrationerna och strejkerna Dnjepropetrovsk i september 1972 osv osv. Detta är bara toppen av isberget.

Det förtryck som förekommer i de socialimperialistiska Sovjetunionen tar sig så extrema och terroristiska former, att det rationellt kan förklaras endast om de förekommer skarpa klassmotsättningar. Det nya ekonomiska systemet kommer att skärpa dessa motsättningar på sikt. Sovjetunionen går därför havande med en ny revolution. Den kommer att inträffa, när ledningen splittrats och dess auktoritet och prestige undergrävs och, framför allt, när arbetarklassen och folket lyckats organisera sig till framgångsrikt motstånd. Det kommer att ta tid, om inga plötsliga kriser inträffar. Men tiden är på det sovjetiska folkets sida. Sovjetunionen kommer på nytt att utvecklas — från kapitalism till socialism.

Klas Eklund: Professorn och metafysiken

Ett svar till Bo Gustafsson om Sovjet

Sovjet har idag en framskjuten plats i debatten mellan och inom arbetarrörelsens olika partier och organisationer. Det sovjetiska samhället har beskrivits med begrepp som socialistiskt samhälle, arbetarstat, övergångssamhälle, etatistisk stat, statskapitalistisk och kapitalistisk stat, begrepp som än varit resultatet av seriösa marxistiska analysförsök, än sprungit fram ur ideologiska och idealistiska definitionsförsök. Bo Gustafsson, tidigare SKP-ideolog, representerar de senare. Detta visar Klas Eklund i sin artikel, som utgör ett svar på den omfattande kritik som Bo Gustafsson gjort av den sovjetsyn som kom till uttryck i Fjärde Internationalen nr 1/75. Men artikeln är något mer än polemik mot maoistiska ideologer. Den är också en välstrukturerad marxistisk genomgång av de rörelselagar som bestämmer plan och marknad i Sovjet. Klas Eklund, som tillsammans med Per Reichard snart kommer ut med en bok om Sovjet¹, drar därigenom på ett pedagogiskt sätt undan grunden för den ytliga och positivistiska analysmetod som används för att rättfärdiga den maoistiska supermaktsteorin.

I mitten av 60-talet upptäckte Mao Tsetung plötsligt att Sovjetunionen var en ”borgarklassens diktatur, en storbourgeoisins diktatur, en diktatur av den tyska fascistiska sorten, en diktatur av Hitlertyp”, och att den hade varit det i 10 år – dock utan att någon upptäckt det tidigare, inte ens den arbetarklass som sades härska i Sovjet före det magiska årtalet 1956 och som då utan kamp (!) släppt ifrån sig statsmakten till kontrarevolutionären Chrusjtjov.

Det tog några år innan den svenska maoismen helt uppfattat konsekvenserna av denna omvälvande analys. Först för ett par år sedan började SKP slå på stora trumman för teorin om ”socialimperialismen” som ”världens folks största fiende”. Kurt Lundgren från partistyrelsen släpptes lös med broschyren *Sovjet idag* (Oktoberförlaget 1974) där han slog fast att en kapitalistisk marknadsekonomi återupprättats i Sovjet efter de ekonomiska reformerna på 60-talet. En statsmonopolkapitalistisk kapitalism var nu etablerad, kapitalistisk konkurrens och profitjakt var systemets drivkraft och Stalins proletära diktatur hade efterträts av bourgeoisins diktatur. Snart fylldes SKPs, MLKs och – till en början – KFml(r)s press med artiklar, som följde isbrytaren i spåren. Nils Holmberg gav ut två böcker, som försökte förklara hur kapitalismen kunde återupprättas i arbetarstaten Sovjet utan att arbetarna satte sig till motvärn och utan att någon märkte kontrarevolutionen förrän ett decennium senare. Det senaste året har vi fullkomligt översköljts av varianter på samma sagor.

I hägnet av supermaktsteorin har så den kinesiska utrikespolitiken och maoisternas världsbild blivit alltmer halsbrytande. 1971 hann man på ett och samma år med att ge vapen- och propagandastöd till den pakistanska juntans folk mord i Bengalen, strypa hjälpen till gerillan i Eritrea för att istället ge massiva lån till Haile Selassies feodalvälde, ge ett saftigt ekonomiskt bidrag till Bandaranaikes slakt på rebellerna i Sri Lanka, understödja Numeiris jakt på de sudanesiska kommunisterna och ta upp en propagandaoffensiv för ett starkare (både ekonomiskt och militärt) EEC. På den vägen har det fortsatt. Kina har lyckats utmärka sig genom sitt handfasta stöd åt blodsdiktaturen i shahens Iran, peronismens Argentina och militärjuntorna i Brasilien och Chile. Man har knutit kontakter med Strauss, Hartling, Kohl, Heath, Thatcher, Nixon och andra framstående antisovjetiska reaktionärer. I Afrika har det kinesiska ledarskapet lyckats förverka det mesta av 60-talets good-will genom att sluta upp bakom imperialistdrängarna i Angola. Och i Portugal stöder maoisterna öppet högerkrafternas

¹ Se [Är Sovjetunionen kapitalistiskt?](#) Av Klas Eklund och Per Reichard

repression mot revolutionärerna efter den 25 november, under förevändning att ”socialfascisterna” i PCP är huvudfienden. Ja, knappast i någon fråga har Kina undgått att sälla sig till reaktionens läger.

När våra inhemska maoister försökt hänga med i de vådliga svängningarna har de fått problem. Vacklan och osäkerhet sprider sig i leden. MLK sprack redan för flera år sedan på frågan om Kinas utrikespolitik. KFml(r) har mer eller mindre pulveriserats utanför Göteborg – bl a just på frågan om inställningen till Sovjet – och där man finns kvar närmar man sig mer och mer det ständigt vacklande FK. Ja, tom i själva SKP har frågan bidragit till att intensifiera de djupaste motsättningarna sedan 1971, och det är fortfarande, trots kongressens utgång, en öppen fråga om organisationen ska kunna hålla ihop. Vad gäller maoismens periferi, så har denna fått lida allvarliga avbräck – främst efter vad som hänt i Chile- och Angolafrågorna. Maoismens attraktionskraft har minskat kraftigt.

En orsak till det är maoisternas fullständiga oförmåga att *teoretiskt* (för att inte tala om praktiskt-politiskt) motivera sin linje. De har – trots våldsamma kraftansträngningar – fortfarande inte lyckats ge en trovärdig förklaring till påståendet att Sovjetunionen skulle blivit kapitalistiskt. Sovjetanalysen har inte förts en millimeter framåt av maoisterna. Fortfarande befinner den sig på det ytliga iakttagandets nivå – och dessutom ett subjektivt sådant: fortfarande förklarar maoisterna Sovjets kapitalism med att hänvisa till ett antal (väl utvalda) missförhållanden såsom avsaknad av arbetarinflytande, stora löneskillnader, en reaktionär utrikespolitik, etc. Ännu har man inte lyckats presentera en marxistisk analys av den ekonomiska basen i Sovjetunionen. Ännu har man inte lyckats klarlägga den ”social-imperialistiska” ekonomins specifika produktionsförhållanden och drivkrafter.

Maoisterna har varit slagna till slant i en seriös diskussion om Sovjetunionens karaktär. Olika anti-maoister – och främst då trotskister – har övertygande visat på det absurda i kinesernas ”analys”. Mandel, Ticktin, m fl har i en rad broschyrer och artiklar visat att Sovjet saknar kapitalistiska produktionsförhållanden. Ekon av debatten har nått till Sverige. ”Fjärde Internationalen” har publicerat flera artiklar i ämnet. Så massakrerade t ex signaturen MM SKPs sagor om Stalin och Sovjet i en stor artikel i nummer 1/75.²

När nu sent omsider SKP ser sig tvingade att svara på den artikeln genom den numera i onåd fallne (inte tillräckligt servil mot KKP) Bo Gustafsson blir svaret en bekräftelse på den djupa kris maoisterna hamnat i när det gäller den teoretiska sovjetdebatten. För den teori som BG lägger fram i sina två artiklar om ”Trotskisterna som socialimperialismens försvarare” i *Marxistiskt Forum* 1 och 2/76 är en praktfull omtolkning av det mesta som SKP tidigare sagt om Sovjet. Hans teser står i skarp motsättning till den gamla unkna soppan som anrättades av Kurt Lundgren – men också till vad kineserna själva säger. Och detta är en direkt följd av att det blivit allt svårare för maoisterna att försvara Kinas kontrarevolutionära utrikespolitik med de gamla vanliga valserna om Sovjet. Nya, mer subtila förklaringar måste till. I det läget skickar man fram ekonomiprofessorn BG. Men tyvärr – för SKP – har han inte lyckats med sin uppgift. Tvärtom ökar hans inlägg ytterligare förvirringen inom de maoistiska leden. Metafysiken och begreppsförvirringen når här oanade höjder.

I den här artikeln ska vi helt kort ta upp några av BGs underligaste grepp. Att gå igenom hela hans alster skulle kräva en hel bok, så vi inskränker oss kraftigt. Skälet att vi tar upp dyrbart utrymme i vår tidning med att återigen ta upp SKPs alla turer i sovjetfrågan är inte att det roar oss – vi skulle oändligt mycket hellre vilja ta upp en konstruktiv diskussion utan att vi menar att vi har ett ansvar inför den svenska vänstern när det gäller att avslöja maoisternas alla olika manövrer och försök att slingra sig i den här frågan. Vi vill rycka ifrån dem möjligheten att

² Se artikeln ”SKP, den ryska profiten och Karl XII:s pekfinger” ovan. – Red

smita ifrån det för dem så pinsamma ämnet Sovjet på det lättvindiga sätt som BG försöker göra. Vi vill visa att deras nya sätt att tackla problemet bara är ett bevis för att de egentligen inte har någon analys att komma med, utan bara apologetik och undanflykter. Men nu till saken.

1. Är Sovjet kapitalistiskt?

När SKP m fl maoister ska besvara den frågan hävdar de att man inte får börja med ”när-gångna ekonomiska analyser” (Katarina Engberg i *Klasskampen* 6/73). Istället är det statens klasskaraktär som är det avgörande. Man brukar resonera enligt följande: Sovjetledarna är revisionister; och ”att revisionister kommer till makten betyder att borgarklassen kommer till makten” för det har Mao sagt; och om borgarna sitter vid makten är Sovjet kapitalistiskt. Vilket skulle bevisas. Eller, en annan variant på samma tema: Sovjet för en reaktionär utrikespolitik (vilket ”bevisas” genom ett – milt sagt – selektivt urval av olika delar i den sovjetiska politiken); alltså är det imperialistiskt; alltså är Sovjet också kapitalistiskt.

Men en sådan ”analys” har inget med marxism att göra. Det är bakvänd marxism, dvs ingen marxism alls. Man kan inte härleda en stats grundläggande karaktär utifrån olika isolerade exempel på den förda politiken. Kapitalismen är ett produktionssätt, och för att avgöra om detta produktionssätt existerar i Sovjet måste vi givetvis utgå från en analys av den ekonomiska basen, för att undersöka huruvida denna är kapitalistisk. Att vända på resonemanget är att ersätta den vetenskapliga materialistiska marxismen med idealism; det är att kasta den marxistiska begreppsapparaten överbord och ersätta den med en slapp och psykologiserande terminologi: det är för djävligt, alltså är det kapitalism.

När det gäller den ekonomiska basens karaktär i Sovjetunionen har vi ett otal gånger visat varför den omöjligt är kapitalistisk. Vi ska därför inte här gå in alltför djupt på den frågan. Låt mig bara sammanfatta argumentationen.

Kapitalismen

Det kapitalistiska produktionssättet kan spaltas upp i sex delkomponenter enligt följande:

- *Varuproduktionen måste vara allmän.* Att en produkt är en vara betyder att den tillverkas av ”sins emellan oberoende, privata producenten” (Marx), som säljer dem på en marknad. Under kapitalismen genomsyras produktionens alla sfärer av att allt blir varor och går att köpa och sälja för pengar. Även arbetskraften blir en vara; arbetarna som är egendomslösa måste sälja sin arbetskraft till kapitalisterna.

- *Konkurrensen är produktionens drivkraft.* Kapitalet kan, enligt Marx, endast existera i form av ”många” kapital. Det är konkurrensen mellan de olika kapitalen som driver systemet framåt. Bara konkurrensen förklarar kapitalisternas jakt på profit: de måste göra det för att överleva.

- *Värdelagen är produktionens regulator.* Detta innebär att det finns ett samband mellan varornas värde och deras pris. Prissvängningarna avspeglar både läget på marknaden (förhållandet tillgång-efterfrågan) och kapitalisternas respektive effektivitet (hur mycket arbetstid som går åt för produktionen). På det viset får värdelagen funktionen av fördelare av kapital och arbetskraft mellan olika branscher; den styr arbetskraft- och kapitalströmmarna mot högprofitabla branscher och slår ut de mindre lönsamma.

- *Produktionens mål är profit.* För att överleva i konkurrensen och på en marknad reglerad av värdelagen måste kapitalisterna ständigt sträva efter en så hög profitkvot som möjligt – annars slås de ut.

- *Utvecklingen följer kapitalismens rörelselagar.* De här punkterna leder till att produktionen kommer att styras av vissa, för kapitalismen specifika rörelselagar. Konkurrensen driver fram

centralisation och koncentration av kapital; monopolkapitalism uppstår och monopolen tvingas söka sig utanför nationsgränserna. Imperialismen växer fram. Konkurrenten driver också fram rationaliseringar och satsning på maskiner. Men detta leder till en press nedåt på profitkvoten, eftersom det bara är arbetarna som kan skapa mervärde. I sin strävan att motverka detta genom att sänka lönerna och öka produktionen kommer kapitalisterna att åstadkomma ständiga överproduktionskriser.

- *Kapitalistklassen har makten*. Kapitalismen måste ha sina sociala bärare – kapitalisterna, som med Marx ord är ”personifierat kapital”.

Som framgått redan går de olika punkterna in i varandra. Och uppdelningen ovan är också gjord enbart av pedagogiska skäl. I själva verket förutsätter de olika delarna varandra och kan bara verka genom varandra. Så förutsätter t ex värdelagens reglerande funktion både allmän varuproduktion (dvs att produkterna verkligen har ett ”värde”) och konkurrens; och den är ouplösligt förenad med profitjakten.

Det är alltså omöjligt att plocka ut någon eller några enskilda delar ur detta och hävda att just det är kapitalism. Marx analys av det kapitalistiska produktionssättet är ingen chokladask från vilken man kan plocka de läckraste pralinerna och rata andra. Den är en organisatorisk helhet som inte kan brytas upp.

Och det är inte heller så att det här är något som gäller bara för kapitalismen på Marx tid. Ty även om mycket har hänt med kapitalismen under de senaste hundra åren, så är det som hänt en följd just av att kapitalismens rörelselagar fått verka. Och alla de olika delkomponenterna ovan kännetecknar fortfarande de högst utvecklade statsmonopolkapitalistiska länderna – som t ex Sverige.

Sovjetekonomin

Nu hävdar emellertid Fjärde Internationals bestämt att *inte ett enda* av dessa kriterier uppfylls av den sovjetiska ekonomin. Det är lättast att visa om vi – mycket kortfattat – går igenom vad planens respektive marknadens befogenheter egentligen är i Sovjet idag. På detta område är okunnigheten monumental inom den maoistiska delen av vänstern. Låt oss därför göra en snabb utflykt i sovjetekonomin.

1. Det är planmyndigheterna som bestämmer hur företagen ska se ut. Varje företags stadga (”bolagsordning”) och utgiftsstat (omfattar bl a antal anställda och lönegrad) måste fastställas av det branschministerium (dvs den del av regeringen som har hand om den bransch som företaget i fråga tillhör) under vilket företaget lyder.
2. Det är planmyndigheterna som bestämmer vem som ska leda företagen. Ministerrådet tillsätter ministrarna, och ministrarna tillsätter och avsätter direktörer och högre tjänstemän.
3. Det är statsbanken som kontrollerar företagets alla finansiella transaktioner. Den har befogenhet att ingripa – t ex genom att spärra utbetalningar från företagets konto – då den anser att företaget inte följer planens instruktioner.
4. Och det är inte lite som bestäms i planen. Centralt fastställs för företaget följande ”planindikatorer”; dvs på följande områden sätter de centrala myndigheterna upp mål som företaget måste försöka nå:

1. Försäljningsvolymen
2. De viktigaste produkterna som företaget ska tillverka
3. Lönefonden
4. Vinstsumman och räntabiliteten
5. Inbetalningar till statsbudgeten och anslag ur den
6. Vilka kapitalinvesteringar företaget ska tilldelas

7. Vilken kapacitetsutnyttjandegrad företaget ska köra med
8. Vilken ny teknologi som ska tas i bruk under planperioden
9. Kostnadsindex för produktionsmedel, råvaror, etc
10. Tjänstemännens antal och kostnader
11. Arbetsproduktiviteten
12. Bruttoproduktionens volym
13. Vilka konsumtionsvaror som ska produceras i den tunga industrin
14. Produkternas kvalitet
15. Kostnadssänkande åtgärder gällande materiel och bränsle
16. Bonusfondernas storlek

Och observera att alla dessa olika målsiffror, som sätts upp i planen, antas som lag. Det är alltså ett lagbrott om företaget inte når dem, och de ansvariga kan straffas. Planmålen är bindande för varje företag på årsbasis. Påpekas ska kanske att under de senaste åren har systemet *centraliserats* och fler planindikatorer spikas nu uppifrån (de 7 sista i uppräkningslistan har kommit till efter ”profitreformen” 1965). Planeringen har blivit noggrannare och straffen för brott mot planen hårdare.

5. De viktigaste investeringarna bestäms centralt. Alla nyinvesteringar bestäms på lägst ministeriernivå, och alla större projekt måste gå genom ministerrådet (det högsta regeringsorganet). Mindre än 10% av de totala investeringarna bestäms och genomförs på företagsnivå – och det är en siffra som sjunkit (1971 var den över 12%). Observera dessutom att återinvesteringar – som företagen alltså bara får sköta en del av – ju alltid bara är en följd av centralt beslutade nyinvesteringar, samt av centrala beslut om att driften ska fortsätta. Inga företag får själva besluta om utvidgande eller inskränkningar av driften.

6. Så gott som alla priser sätts centralt – och här innebär reformerna en centralisering. Pris-kommittéerna bestämmer partipriser (de priser som används i planeringen och som man använder då företagen handlar sinsemellan) motsvarande över 95% av tillverkningsvärdet i den tunga industrin och över 90% i den lätta. Företagen får bara sätta pris själva på helt nya produkter och specialorder. Detaljhandelspriserna kontrolleras också av planmyndigheterna – det är staten som bestämmer omsättningskatten, som utgör skillnaden mellan parti- och detaljhandelspriser.

7. Bonusfonderna styrs centralt. Ministerrådet bestämmer hur många fonder som ska finnas, hur stora de får vara, varifrån pengarna ska tas, hur mycket som får delas ut och enligt vilka principer. Även här har detaljkontrollen skärpts de senaste åren.

8. Fördelningen och distributionen av råvaror styrs centralt genom en speciell myndighet (”Gossnab”). 1970 var 70% av industrins produktion ”fysiskt allokerad”, dvs köpare och distributionskanaler var i detalj reglerat genom planen. Men inte heller för de övriga 30% råder fria kontakter. När kontrakt skrivs måste de – vid vite – överensstämja med vad alla överordnade planer bestämt rörande kvantitet, kvalitet, priser, tillverkningsteknik, råvaror, destination, etc, etc. Det enda företagen själva kan förhandla om är sådana tämligen oviktiga saker som leveransdatum, förpackningar, kreditarrangemang o dyl. Ock överordnande planmyndigheter kan ändå rätt när som helst gå in och ändra och upphäva kontrakt mellan företag.

9. Planen bestämmer – både på unions- och republiknivå – konsumtionsutrymme (konsumtion per capita, nationalinkomst per capita, etc) och löner.

10. Slutligen ägs allt kapital och alla produktionsmedel även formellt av staten. Företagen får alltså inte förfara hur som helst ens med det som inte är bokstavligen reglerat i planen.

Ingen kapitalism

Bara den här korta lilla genomgången räcker för att tillbakavisa maoisternas fantasier om sovjetekonomin: ”Den faktiska kontrollen och nyttjanderätten till företagen hamnade /i och med reformerna/ hos företagsledarna” påstår t ex Kurt Lundgren (sid 34) helt grundlöst. Vad skulle t ex Nicolin och Gyllenhammar tycka om den ”faktiska kontroll och nyttjanderätt” som de sovjetiska direktörerna har? Men det vi nu sagt räcker också för att visa att sovjetekonomin inte uppfyller våra kriterier på kapitalism.

1. Det är uppenbart att varuproduktionen inte är generell. Produktionsmedlen är varken produkter av sinsemellan oberoende, privata producenter eller säljs på en marknad. Det är riktigt att det finns ”överskottsdepåer” som nu säljer produktionsmedel på marknaden – men: det rör sig för det förglöm oväsentligheter såsom arbetskläder och mindre verktyg, och för det andra är storleken på den handeln helt obetydlig (1% av produktionen). Konsumtionsvarorna är egentligen inte heller några riktiga varor: visserligen säljs de på en marknad, men samtidigt är även de produkter av planerat arbete. De är alltså ett slags ”halvvaror”. Att konsumtionsvarorna säljs på marknaden är f ö inte något tecken på kapitalism, för så måste det vara ända tills överflöd upphäver varuproduktionen helt under kommunismen. F ö var situationen densamma under Stalin. Arbetskraften befinner sig i ett delvis annorlunda läge än de arbetare som bor i kapitalistiska länder – bl a är det som bekant – trots SKP:s lögn om motsatsen – fortfarande förbjudet att avskeda arbetare.

2. Konkurrensen kan inte ens sägas existera. För det första behöver företagen inte konkurrera på liv och död – de slås ju inte ut i en kapitalistisk huggsexa om de går dåligt. Men för det andra kan de ju inte heller konkurrera – de har inget att konkurrera med. Planen bestämmer ju löner, priser, kvalitet, kvantiteter, teknologi, etc.

3. Värdelagen kan omöjligt vara produktionens regulator om vi inte har konkurrens eller allmän varuproduktion. Dessutom finns det ju inga fungerande marknader, där den skulle kunna spela en reglerande roll. Priserna sätts centralt och inte utifrån marknaden eller det samhälleligt nödvändiga arbetet. Vi saknar f ö alla värdelagens resultat (kriser, arbetslöshet etc). Dessutom: om värdelagen verkligen styrde i Sovjet bli hela prisdebatten obegriplig – där debatterar man ju hur och om man ska upprätta en fast relation pris-värde. Varför gör man det om värdelagen redan styr?

4. Profiten är inte produktionens mål. Det är riktigt att vinsten blivit viktigare i planeringen (men inte så viktig som maoisterna tror, långt därifrån; den är en av 6 viktiga huvudindikatorer, bland vilka också ingår produktivitet, bruttoproduktion och försåld volym.) Men innan man börjar vråla om kapitalism för det, måste man vara på det klara med att den sovjetiska vinsten inte har någonting gemensamt med den kapitalistiska profiten. Så kan företagen inte nå högre vinst på samma sätt som under kapitalismen, t ex genom att avskeda arbetare och höja priserna. Det finns helt enkelt inga fungerande marknader. Tillika är ”profitkvoten” i Sovjet planerad! Priserna sätts nämligen medvetet så att en viss genomsnittsräntabilitet ska uppnås i varje bransch. Men vem har någonsin hört talas om en planerad profitkvot? Under sådana omständigheter försvinner alla spontana tendenser till utjämning och sänkning av profitkvoten – varför vi inte heller får de motverkande tendenser som ger upphov till överproduktionskriser. Vinsterna kontrolleras inte heller av privatpersoner som kan använda dem för personlig ackumulation.

Vinsten blir därför inte något annat än en planindikator, som visar hur väl företaget har skött de resurser det tilldelats i planen. Den är inte produktionens mål. Det existerar – pga avsaknaden av konkurrens – inte någon ekonomisk tvingande nödvändighet för de sovjetiska direktörerna att jaga efter ökat mervärde. Räntabiliteten avgör inte heller kapitalströmmarnas och investeringarnas inriktning – självklart inte, eftersom den är planerad från början. Vinsten i

Sovjet driver inte heller fram rationaliseringar eller ny teknologi som den kapitalistiska profiten. Tvärtom kommer ny teknologi utöver planen att äventyra direktörernas bonus – eftersom de alltså inte, som kapitalisterna, kan kompensera sig för en i initialskedet dyr ny teknik genom prishöjningar och lönesänkningar. Inte heller finns det några som helst tecken på att räntabiliteten skulle styra kapacitetsutnyttjandet som under kapitalismen; det finns inget som skulle tyda på att räntabiliteten skulle samvariera med några slags konjunkturcykler.

Uppräkningen skulle kunna fortsätta. Men det står klart att vinsten bara är en planindikator och inte produktionens mål. Och det är säkert en indikator som är betydligt bättre än den gamla bruttoproduktionsindikatorn som dominerade under Stalintiden. Denna uppmuntrade som bekant alla sorters slöseri och vanskötsel, eftersom den inte tillräckligt tog hänsyn till produktionskostnaderna. Direktörerna fick direkt intresse av att förvanska företagets kapacitet: ju lägre kapacitet de uppgav desto lättare planmål fick de sig tilldelade, och desto lättare kunde de överträffa dem och få högre bonus. De tillverkade bara sådana produkter, som gjorde att de fick lättare att överträffa planmålet, även om det var produkter som samhällsekonomin inte behövde. Företag som fick sina planmål uttryckta i ton producerade så tunga produkter som möjligt, de som fick dem i antal tillverkade så små produkter de kunde osv. På 30-talet kunde sådant kanske accepteras, då det gällde att snabbt dra upp en bondeekonomi genom att öka den producerade kvantiteten i ett par, tre nyckelbranscher. Men då man efter andra världskriget gick in i den tredje teknologiska revolutionen (automatisering, kärnkraft, elektronik) blev det gamla stalinistiska planeringssystemet obsolet. I en modern ekonomi där det gäller att knyta ihop en lång rad tekniskt avancerade branscher blir kvalitet mycket viktigare än kvantitet. Och om planekonomin och staten styrs av byråkrater – för så var det faktiskt före 1956 också – blir det omöjligt att ge sig på problemet med annat än administrativa medel. Vad blir då naturligare än att låta produktionens kostnader också påverka bedömningen av företagets resultat – och, därmed, direktörernas bonus. Att utgå från *försåld* volym istället för *producerad* (köparen har rätt att vägra ta emot produkter som inte håller specificerad kvalitet) och nettoproduktionen i stället för brutto (intäkter minus kostnader, dvs den förhatliga vinsten), är inte det något som varje planerad ekonomi måste göra, på ett eller annat sätt? Inte är det i alla fall ett tecken på kapitalism! – men BG hävdar faktiskt att det är ett ”bevis” för kapitalism (!) att direktörerna försöker sänka produktionskostnaderna (! !) (MF 1/76, sid 9, argument 7).

5. Kapitalismens rörelselagar styr inte ekonomin. Det finns inga bevis för att vi skulle ha några periodiska kriser, någon kontra-cykliskt fluktuerande reservarmé av arbetslösa, någon spontan koncentration eller centralisation, fallande profitkvot, etc.

6. Sovjet styrs inte av någon kapitalistisk klass. Byråkratin kan inte sägas vara ägare – varken i ekonomisk eller juridisk (det senare är inte helt oväsentligt, ty hittills i historien har ingen klass kunnat härska utan privategendom) mening – av produktionsmedlen. De kan inte kontrollera mervärdet hur de vill: de kan inte ackumulera kapital. Byråkraterna kan inte sägas vara ”personifierat kapital” – de representerar inte kapitalets rörelse, dess oavslutliga ackumulation. Tvärtom är deras första mål att dra undan medel från ackumulationen, till deras egen personliga konsumtion. Det är just därför de hela tiden fifflar och bryter mot planen: för att maximera sin egen personliga välfärd. Men detta är ju raka motsatsen till vad Marx lade i begreppet kapitalist och uttrycket ”personifierat kapital”, nämligen en person vars främsta samhällsliga funktion är att ackumulera. Och orsaken till att den ryske byråkraten inte är någon – med Marx ord – ”ackumulationsfanatiker” är klar: han drivs inte till det eftersom konkurrensen och profitjakten inte är det hjul kring vilket den sovjetiska ekonomin snurrar.

Ett byråkratiserat övergångssamhälle

Därmed har vi tillbakavisat alla de kriterier på kapitalism, som vi utgick ifrån. Slutsatsen kan bara bli en. En ekonomi som inte kännetecknas av allmän varuproduktion, som inte drivs av konkurrensen eller regleras av värdelagen, som inte har profiten som produktionens mål, som inte styrs av kapitalistiska rörelselagar och som inte har några samhällliga bärare i form av kapitalister – det är en ekonomi som saknar alla de drag som är specifika för kapitalismen. Därför är inte heller Sovjetunionen av idag ett kapitalistiskt land.

Den ekonomiska analysen visar istället att Sovjet – liksom även de östeuropeiska staterna och Kina – är ett övergångssamhälle, dvs ett samhälle som varken är kapitalistiskt eller socialistiskt utan i sig förenar drag från båda. Det specifika för det sovjetiska övergångssamhället är att det ända sedan slutet av 20-talet har behärskats av en kontrarevolutionär byråkrati som monopoliserar statsmakten.

Detta är gamla och välkända trotskistiska teser, och jag ska inte uppehålla mig längre vid resonemangen bakom dem – den intresserade hänvisas till den oerhört rikhaltiga litteratur i ämnet som Fjärde Internationalen publicerat. Påpekas ska bara, att endast denna analys ger en möjlighet att förklara Sovjetunionens sammansatta och slingrande utrikespolitik. Vpk, som hävdar att Sovjet är socialistiskt, kan inte ge några vettiga förklaringar till Tjeckoslovakien och liknande händelser. Maoisterna, å andra sidan, med sin teori om ”socialimperialismen” kan lika lite förklara hur Sovjet kan vara världens i särklass största bidragsgivare till olika befrielseströrelser och progressiva stater. Den trotskistiska analysen däremot kan förklara hur det hela hänger ihop. Å ena sidan är nämligen byråkratin anti-imperialistisk då den tvingas försvara de icke-kapitalistiska produktionsförhållandena i Sovjet mot imperialismen. Men å den andra sidan är den samtidigt motståndare till sociala revolutioner, som de inte kan kontrollera, eftersom sådana i sin förlängning utgör ett hot mot byråkratins makt. Det är utifrån denna sin position mellan två stolar som byråkratin slingrar och utifrån de politiska konjunkturen försöker stabilisera sin makt.

2. Bo Gustafssons svar

BG svarar på flera – delvis motstridiga – plan samtidigt. Å ena sidan försöker han bemöta en del av våra påståenden om hur det faktiskt ser ut och förhåller sig med den sovjetiska ekonomin.

Men samtidigt framgår det också – och det är det som är det nya och mer förrädiska i maoisternas argumentation – att det egentligen inte spelar någon roll ifall dessa våra kriterier på kapitalism inte är uppfyllda – för här är det fråga om en helt ny typ av kapitalism, som egentligen inte, verkar det som, behöver ha någonting gemensamt med den ”gamla” kapitalismen. Vi ska återkomma till denna egenartade teorikonstruktion senare i artikeln. Men låt oss först granska en del av hans invändningar mot vår konkreta redogörelse för sovjetekonomin funktionssätt.

Fiffel och båg

Först och främst gör BG ett stort nummer av att direktörernas bonus är knuten till vinsten. Att direktörernas löner beror på vinsterna ser BG som ett bevis för att profiten styr och att byråkratin är en kapitalistklass. Mot MM:s påpekande att direktörerna redan på 30-talet fick bonus utifrån hur väl företagen uppfyllde sina planindikatorer (då främst bruttoproduktionsvolymen), hävdar BG:

”Det är riktigt att det förekom belöning efter tillverkad kvantitet och produktivitet under Stalins tid... Men att likställa det med belöningsystemet under Kosygin-Bresjnevs reformer är helt felaktigt. MM likställer belöning enligt tillverkad kvantitet och enligt produktivitet med belöning enligt profitkvoten, som numera är fallet. Men dessa belöningsformer skiljer sig som natt och dag.

Om folk tjänar mer genom att producera mer och bättre varor, så vet vi säkert att det har producerats mer och bättre. Men om förtjänsterna ökar genom att profitkvoten stiger så kan det vara en följd av ökad eller förbättrad produktion. Men det behöver inte vara det. Profitkvoten är en värdekategori som bestäms av relationen mellan producerat överskott och insatt kapital. Profitkvoten stiger t ex om lönefonden sjunker genom lönedepressningar eller avskedanden, om råvarupriserna sjunker eller om kapitalutrustningen slits ned. Då ökar alltså belöningarna. Men produktionen eller den fysiska produktionen stiger sannerligen inte... Eftersom profitkvoten står i omvänt proportionellt förhållande till lönekvoten, premierar systemet nedskärningar av lönesatser och anställda.” (MF 1/76, sid 8)

Men här begår BG ett par grova demagogiska övertramp – för det kan väl ändå inte vara frågan om att ekonomiprofessorn inte behärskar sitt ämne?

För det första förutsätter han vad han skulle bevisa, nämligen att profiten styr. Det gör han genom att påstå att profitkvoten är en värdekategori. Detta är riktigt endast i ett samhälle som baseras på varuproduktion, dvs där produkterna verkligen är varor och alltså har ett (bytes)-värde – dvs i en kapitalistisk ekonomi som producerar för profit. Men i sovjetekonomin är inte produktionsmedlen, fabriker, råvarorna (i alla fall inte de som är inhemskt producerade) varor. De har inget bytesvärde, och ackumuleringen är därför en ackumulering av bruksvärden, inte av kapital. ”Profitkvoten” i Sovjet är därför inte heller en kapitalistisk profitkvot; den är ingen värdekategori, dvs det är överhuvudtaget inte fråga om en profitkvot. Därmed faller hans resonemang. Men det är även i sak fel. Vi har ju nu sett att den sovjetiske direktören inte kan höja sin räntabilitet genom att ändra priserna, avskeda arbetare osv. Hela vitsen med användandet av räntabiliteten som indikator i Sovjet är just att direktören ska använda de i planen givna resurserna och priserna så effektivt som möjligt, att han alltså inte ska kunna höja sin vinst på samma sätt som en kapitalist.

För det andra ”vet vi säkert” – och BG har i alla fall tidigare visat att även han vet – att höga bonusutbetalningar under det gamla systemet inte alls behövde betyda att det hade ”producerats mer och bättre”. Jag har redan antytt hur direktörerna kunde skaffa sig högre bonus genom att slösa med råmaterial – eftersom kostnaderna inte hade någon betydelse vid bedömningen av planuppfyllelsen – och genom att underskatta företagets produktionskapacitet. Men de kunde också skaffa sig högre bonus genom att – faktiskt – producera mindre och sämre! Om produktionsmålen var uppsatta i ton, så lönade det sig t ex att producera få men tunga produkter – och detta oavsett om det var vad samhället behövde. Det finns en rad klassiska exempel på hur systemet missbrukades av direktörerna: en direktör för en sängfabrik, avslöjades det, t ex, hade skaffat sig skyhögt bonus genom att producera hiskligt tunga gjutjärnssängar, som ingen kunde använda – men som var så tunga att företaget lätt överträffade det antal ton sängar man enligt planen skulle tillverka. Exempelen kan mångfaldigas. Om transportföretagens mål var uttryckta i tonkilometer, fraktades varorna i omvägar. Om skofabrikernas mål uttrycktes i antal skor, tillverkades bara barnskor. Om restaurangernas planmål sattes upp i pengar, serverades bara dyra rätter, etc etc. Och det var ju just de här missförhållandena i det gamla systemet som motiverade att man övergav den tidigare helt förhärskande brutto-produktionsnormen, och nu i stället betonar effektiviteten.

Bonusens roll

Men BG svarar:

”Påståendet att profitreformen var nödvändig därför att den sovjetiska ekonomin nått en så hög utveckling att det inte längre gav effekt att belöna producerad kvantitet och kvalitet (men det var ju just det faktum att man inte belönade kvaliteten, som var problematiskt! , KE), emanerar från den tjeckoslovakiske revisionistiske ekonomen Ota Sik. Om detta påstående har någon innebörd så måste det vara denna: För att få företagsledarna och de anställda att producera bättre varor, så måste de mutas till att göra det. Och det är ju precis det systemet går ut på. Men det ställer ju enbart

nya problem. Hur kommer det sig att folk måste mutas för att producera bra produkter för övriga socialistiska samhällsmedborgare? Visar inte det att den dominerande ideologin är borgerlig? Borde det inte vara mer eller mindre en självklarhet i ett socialistiskt samhälle, att producenterna vill producera sitt bästa för samhället – utan att mutas?... Profiten är visserligen ett slags mått på produktiviteten men som visats är det ett mycket ofullständigt mått (vad BG ”visade” var alltså att den kapitalistiska profiten var ett ofullständigt mått. Däremot sade han ingenting om den sovjetiska vinsten. KE). Att profiten som ledstjärna infördes för att få en grund för det nya belöningsystemet är riktigt. Men profiten behöver inte göras till grund för belöningsystemet. *Det är i själva verket kopplingen mellan profityvot och belöningsystem som är så avslöjande för förhållandena i Sovjetunionen och den politiska ledningens karaktär och inriktning* (min kursivering, KE). Det innebär nämligen att hela den ekonomiska motivbildningen, särskilt för det ledande skiktet av företagsdirektörer, och därmed den sociala motivbildningen överhuvudtaget, knyts samman precis som under kapitalismen (min kursivering, KE) med profiten.” (MF 1/76, sid 8).

Det är alldeles riktigt att bonussystemets utformning och karaktär av muta är avslöjande för de sociala relationerna i Sovjetunionen. Men långt ifrån att – som BG tror – avslöja att Sovjet är kapitalistiskt visar det istället klart att Sovjet inte är kapitalistiskt och att byråkratin inte är en härskande klass.

Den som därmed blir mest avslöjad är BG och hans apologetiska eftertionaliseringar. Ty bonussystemets karaktär av muta visar faktiskt att byråkratin inte är en klass, och minst av allt en härskande kapitalistisk klass!

I varje klassamhälle finns det en överensstämmelse mellan den härskande klassens privatintressen och det givna produktionssättets inre logik; slavägarnas kamp för sina intressen konsoliderade slavsamhället, och feodaladeln konsoliderade feodalismen genom att försvara sina egna intressen. Under kapitalismen konsoliderar kapitalistklassen det rådande produktionssättet genom sin strävan efter maximal profit. Detta strävan utgör den länk som knyter ihop de enskilda kapitalisternas strävanden att tillfredsställa sina intressen med reproduktionen av det kapitalistiska produktionssättet. Genom att ständigt jaga efter ökat mervärde tjänar kapitalisten sina egna personliga intressen – ty om han inte strävar efter allt högre profiter kommer han ofelbart att slås ut av konkurrensen. Men i jakten på ökat mervärde kommer kapitalisten också att utvidga och rationalisera den kapitalistiska produktionen, reproducera kapitalförhållandet, driva kapitalismen framåt och intensifiera dess inre motsättningar. Det är i denna bemärkelse vi talar om att kapitalisternas privata intressen sammanfaller med produktionssättets logik. Och det är just i denna bemärkelse kapitalisten är kapitalismens sociala bärare och ”personifierat kapital”.

Men i Sovjetunionen existerar ingen sådan i det ekonomiska systemet inbyggd länk, som knyter samman byråkratins materiella intressen – konsumtionen – med samhällsekonomin logik och behov. Tvärtom står byråkratins intressen *i motsättning till* det sätt på vilket sovjetekonomin i grunden är uppbyggt. Vi har ovan sett några exempel på hur direktörerna i sin strävan att maximera sin egen bonus ständigt förvanskar och förvrider planen – och att de gjorde det i stor skala redan på Stalins tid. Av det faktum att byråkratins intressen inte överensstämmer med det rådande ekonomiska systemets intressen måste vi dra slutsatsen att vi här inte har att göra med en härskande klass utan med ett socialt *skikt*. Ett annat sätt att uttrycka saken är att säga att byråkratin inte spelar någon nödvändig eller oundgänglig roll i produktionsprocessen: den sovjetiska planekonomin skulle fungera mycket bättre om man plockade bort byråkraternas styrning och i stället införde demokratisk arbetarkontroll. Men säg den kapitalistiska ekonomi som fortfarande skulle fungera efter det man plockat bort kapitalisterna! ?

Det är här bonussystemet kommer in. För vad är egentligen bonussystemet om inte ett försök att via administrativa metoder försöka lösa motsättningen mellan byråkratin och planekonomin?

I sina försök att överbrygga denna motsättning, som orsakar så stora problem i sovjetekonomin, har de centrala stats- och partiorganen, som representanter för byråkratins kollektiva intressen, försökt knyta ihop direktörernas intressen med planens genom i huvudsak två metoder: för det första ren terror – på Stalins tid i stor skala – för att *tvinga* direktörerna att i ren självbevarelsedrift följa planens direktiv; för det andra genom att *muta* dem genom olika typer av bonussystem. När planekonomin mål uttrycktes i kvantitativa termer lät man direktörernas löner bero på uppfyllelse av planen för bruttoproduktionen, när de som nu uttrycks främst i kvalitativa termer baseras direktörernas löner på hur väl planerna för räntabilitet, försäljning, produktivitet, etc, uppfylls. På så vis kan man, är tanken, knyta ihop företagsledarnas personliga intressen av hög konsumtion med planekonomin prioriteringar.

Uppenbarligen kan inte ett sådant bonussystem ses som ett tecken på att kapitalister sitter vid makten. *Tvärtom!* Att ett bonussystem av den här typen överhuvudtaget behöver införas visar just att det inte finns några i det ekonomiska systemet inbyggda mekanismer – som jakten på ökat mervärde under kapitalismen – vilka förmår sammanlänka byråkratins egenintressen med sovjetekonomin utveckling. Och att det inte finns några sådana, att byråkratins privatintressen kolliderar med ekonomin dynamik istället för att överensstämja med den, och att man därför måste söka överbrygga motsättningen dem emellan med administrativa medel, visar tydligt att byråkratin inte är en härskande kapitalistklass. För kapitalisterna behöver man sannerligen inte *muta* med något administrativt bonussystem för att få dem att jaga profit – det sköter kapitalismen själv om, automatiskt; det är ju det som är det nav, kring vilket kapitalismen snurrar. ”Kapitalister” som måste *mutas* för att vara kapitalister – det är verkligen inga riktiga kapitalister!

Därför har MM alldeles rätt, när han visar på att det ej skett några avgörande förändringar i bonussystemet sedan Stalins död. Om en företagsledare belönas, inte efter hur stor vinst eller försäljning han lyckas åstadkomma – med i stort sett vilka medel som helst – utan efter i vilken utsträckning han uppfyllt planen för vinst respektive försäljning – med utnyttjande av de resurser, priser mm som planen ställer till förfogande – så innebär detta naturligtvis ingen kvalitativ förändring i förhållande till ett system där företagsledarens bonus beräknas efter i vilken utsträckning han uppfyllt planen för bruttoproduktionen.

Därför vänds BG:s argumentation om de ”mutade” direktörerna effektivt mot honom själv. Det visar alltså för det första att byråkratin inte är en kapitalistisk klass. Men det visar också att samma missförhållanden rådde under den ”socialistiska” stalinperioden som idag. Även då var ideologin ”borgerlig”, för att använda BG:s ord; även då mutade man direktörerna istället för att satsa på demokratisk kontroll underifrån; dvs redan då behärskades ekonomin av en byråkrati, som strävade efter att tillfredsställa sina personliga intressen på bekostnad av samhällets behov i stort.

En sista anmärkning rörande bonussystemet och ”profitens” roll. BG erkänner att direktörerna är förbjudna att försöka nå högre vinster genom att höja priserna. Men, påpekar han, de försöker ändå, och ibland lyckas de (*MF* 1/76, sid 9). Likaså, hävdar han, sker de facto avskedanden, vilket är en följd av strävan efter profit.

Vad gäller avskedandena, så ska här bara påpekas, att även i det omtalade Sjtjechino-experimentet, där vissa avskedanden får ske och de insparade lönemedlen användas för att höja de återstående löner, så måste företagsledningen skaffa de avskedade nytt arbete, och betala deras löner under den tid de går arbetslösa. Dessutom är systemet genomfört i en mycket liten del av industrin. Vidare visar statistiken mycket övertygande, att arbetslösheten i

Sovjet är av typ friktionsarbetslöshet och inte något som framkallas av kapitalistisk konkurrens; det existerar ingen kontra-cykliskt varierande reservarmé av arbetslösa.

När det gäller direktörernas fiffel med priserna, går det till så att de försöker överdriva sina kostnader för att på så vis få rätt att ta ut högre priser (Men fortfarande är det priskommittéerna som sätter priserna). Detta har vi aldrig förnekat. MM tog just upp detta i sin artikel – och visade fö också på hur planmyndigheterna bekämpar den ovanan, eftersom det skapar kaos på planeringen. Men det är inte ett tecken på att ”profitjakten” nu styr sovjetekonomin. Vad det visar är bara att motsättningen mellan byråkratins personliga intressen och planens behov inte har överbryggats heller av det nya bonussystemet – trots att detta måste sägas vara de nya reformernas yttersta syfte. Nu har direktörerna helt enkelt ersatt den gamla typen av fiffel, med bruttoproduktionsindikatorn, med fiffel med de nya indikatorerna. De försöker mygla igenom högre priser för sina produkter för att höja räntabiliteten. För att inte äventyra kortsiktiga vinster fördröjer de införandet av innovationer och ny teknik. De försöker sparka arbetskraft – i strid mot gällande lag – för att skära ner lönekostnaderna. De försöker mygla ifrån sig produktionen av oräntabla produkter, osv.

Det är alla de här olika missförhållandena som maoisterna drar fram då de vill peka på Sovjets kapitalistiska karaktär. Men vi vet nu att en sådan slutsats bara är frukten av en mycket ytlig betraktelse av empiriskt konstaterbara missförhållanden. Vår analys – som går under ytan och söker efter de dolda, dominerande rörelselagarna – visar faktiskt på raka motsatsen. De här exemplen på byråkratiskt vanstyre visar bara att motsättningen mellan byråkraterna och planekonomin består – och det visar alltså på nytt att byråkratin är ett skikt och inte en klass, för att inte tala om en härskande kapitalistklass.

Terrorn

Men BG drar upp ytterligare argument för att byråkratin skulle vara en klass. ”Det förtryck som förekommer i det socialimperialistiska Sovjetunionen tar sig så extrema och terroristiska former, att de rationellt kan förklaras endast om det förekom skarpa klassmotsättningar” (MF 2/76, sid 15), skriver han bl a.

För det första måste man starkt betvivla ärligheten i SKP:s bekymmer för de förtryckta i Sovjet. Personligen uppfattar jag maoisternas omsorg om lägerfångarna, de inspärrade på sinnessjukhusen och alla de andra som rena opportunistiska krokodiltårar. Varför? Jo, givetvis därför att de inte med ett ord fördömer det förtryck som rådde under Stalin, och som både vad gäller omfattning och ”terroristiska former” vida överträffade vad som idag pågår. Detta har belagts om och om igen och jag tänker inte ta upp det mer här. Låt mig bara påpeka, att stalinisternas och maoisternas bedyranden att den stalinistiska terrorn riktade sig mot klassfienden blir en orimlighet t o m i den stalinistiska versionen. Redan 1936 var ju borgarklassen likviderad enligt Stalin, och – sade han 1939 – Sovjetunionen fritt från klassmotsättningar (*Leninismens problem*, sid 890-91). Men vid det laget hade ju terrorn bara börjat. *Minst* 10 miljoner människor skulle komma att arresteras eller avrättas under de 15 följande åren. Lika så är det snuskigt att höra SKP fördöma arbetarnas brist på inflytande idag, utan att andas om hur det var på Stalintiden – hur var det t ex med arbetslagstiftningen, som bl a omfattade fleråriga fängelsestraff för den som kom 20 minuter för sent till arbetet. Var det verkligen arbetarna som införde sådana lagar? (Det var fö ”kontrarevolutionären Chrusjtjov som avskaffade dem 1956.)

För det andra vill jag hävda raka motsatsen: jag påstår att den våldsamma terrorn i Sovjetunionen (inklusive den på Stalintiden) visar just att Sovjet inte är kapitalistiskt och byråkratin *inte* är en klass.

Just det faktum att byråkratin är ett skikt ger nämligen dess styre vissa säregenheter på det politiska planet, vilka avgjort skiljer det byråkratiserade övergångssamhället från kapitalismen. Under kapitalismen döljs utsugningen bakom en fasad av ”jämlighet” och ”frihet”, en fasad som har sin grund i det faktum att det kapitalistiska produktionssättet i sig – genom varufetischismen och arbetskraftens förvandling till vara – döljer sin egen karaktär. Lönearbetet gör det svårt för arbetaren att se utsugningen och möjliggör att borgarklassens diktatur upprätthålls genom parlamentarism och allmänna val – i alla fall under normala förhållanden.

Men i Sovjet är utplundringen av de arbetande massorna inte dold som under kapitalismen: den är ”planerad” och därmed omedelbart möjlig att iakttä. Utan varuproduktion – ingen varufetischism! Det finns knappast någon arbetare i Sovjet som tror att lönen motsvarar hans arbetsinsats. Byråkratin försöker för övrigt inte ens ge sken av det. Maktförhållandena är helt glasklara: alla kan se vem som har makt och vem som inte har det. I detta avseende liknar det byråkratiserade övergångssamhället de förkapitalistiska samhällena – där var utsugningen fullständigt öppen, och härsarklasserna upprätthöll sina roller som härskare genom terror och ”utomekonomiskt tvång” (för att använda den klassiskt marxistiska formuleringen). Det är detta marxister avser när de talar om ”produktionsförhållandenas genomskinlighet” i Sovjet. Och det är detta som utgör den grundläggande orsaken till att vi inte får se någon parlamentarism i de byråkratiserade övergångssamhällena – de skulle inte klara av en sådan politisk form. Parlamentarismen är en omöjlighet på grund av maktrelationernas genomskinlighet. Byråkratin kan inte, eftersom den inte har några rötter i produktionen, lita till en självreproducerande ideologi som försvarar dess intressen – till skillnad från kapitalistklassen. Därför måste den förlita sig på våld. Därför kan den säkrast behålla sina positioner genom terror och repression. Och detta är också orsaken till den kompakta, permanenta terrorn i Sovjet – vilken blir omöjlig att förklara om man som maoisterna menar att kapitalismen inte bara råder utan även är på stabil frammarsch i Sovjetunionen.

Med tanke på detta är det fullkomligt osammanhängande när BG dels hävdar att det råder kapitalism, dels slänger ut en försöksballong om det utomekonomiska tvånget: ”Vi vet också från historien, att vissa produktionssätt baserats på utomekonomiskt, dvs våld, t ex feodalismen. Varför skulle inte det kunna hända mer än en gång?” (MF 1/76, sid 8). Av det ovanstående torde framgå att en kapitalism baserad på utomekonomiskt tvång är en orimlighet. Och därför – bl a – är det också orimligt att Sovjet skulle vara kapitalistiskt.

Fallet Rumänien

MM använde sig i sin artikel av Rumänien som exempel på maoisternas ohederliga debattstil. Samma typ av reform som den sovjetiska ”profitreformen” har nämligen genomförts även i Rumänien, men ändå kallar KKP Rumänien – socialistiskt! BG tillbakavisar indignerat påståendet att den rumänska reformen skulle likna den sovjetiska. Men hans argument är – minst sagt – ihåliga:

För det första, hävdar BG, finns det överhuvudtaget ingen vinstindikator i det rumänska planeringssystemet (detta och följande argument är hämtade från MF 1/76, sid 8). Men det är en sanning med modifikation. Låt mig citera vad en nyutkommen bok om Östeuropas ekonomier säger i frågan: ”Någon vinstindikator ingår inte – officiellt – bland typindikatorerna – i motsats till vad som varit fallet i de flesta övriga reformländer. Det betyder inte att denna storhet helt lämnats utanför den rumänska reformverksamheten, men det var inte förrän omkring 1970 – i samband med prisreformen – som vinstbegreppet aktualiserades på allvar. Man tänkte sig att arbeta med ett nettovinstbegrepp, som motsvarade förädlingsvärdet (dvs försäljningsintäkter – inköpskostnader, avskrivningar m m) minskat med den utbetalda lönesumman.

Därutöver infördes ett nytt lönsamhetsbegrepp, som innebar att man satte nettovinsten i förhållande till det i företaget arbetande kapitalet, istället för som tidigare produktionskostnaderna.

Vinst- och lönsamhetsbegrepp av liknande slag kan sägas vara typiska för 1960-talets ekonomiska reformer i Östeuropa. Om det är svårt att precisera deras betydelse för beslutsfattandet i företagen i de flesta länder, så är det omöjligt i Rumänien, där de inte ens ingick i den ursprungliga uppsättningen indikatorer. Här tillkom de först en tid efter reformstarten, när det visade sig att det var någonting man glömt! Det är ytterligare ett exempel på att reformerna var dåligt förarbetade i Rumänien...

Den tredje indikatorn – maximal resursåtgång – talar om vad produktionen får kosta; det traditionella sättet att meddela detta var via ett antal sk materialförbrukningsnormer; med den nya ”syntetiska” indikatorn har reformmakarna velat ge företagsledningen ett enklare – eller åtminstone friare – val när det gäller att kombinera produktionsfaktorer för en så billig produktion som möjligt; eftersom priserna på företagets produkter är centralt fixerade, liksom försäljningsvolymen, kan denna tredje indikator tolkas som en vinstindikator – ju lägre resursåtgång desto större skillnader mellan intäkter och kostnader och desto större bonus.” (Rolf Eidem: *Planekonomi eller ramhushållning – ekonomiska reformer i Östeuropa*, SNS 1976, sid 235-236).

För det andra, säger BG, ”har enmans-ledningen avskaffats och ersatts av kollektiv ledning av företagen”. Men detta kan ju omöjligt ligga till grund för en bedömning av huruvida ett land är kapitalistiskt eller ej. Eller skulle Sverige bli socialistiskt om löntagarfondssystemet infördes? Var Sovjet kapitalistiskt under Stalin – då hade man ju enmansledning?

För det tredje ”har byråkratin skurits ned drastiskt”. Men vad har byråkratins storlek med saken att göra? Man skulle precis lika gärna – och lika felaktigt – kunna hävda motsatsen: en minskad byråkrati är ett tecken på minskande statlig kontroll och ökad decentralisering – dvs direktörerna har fått mer makt.

För det fjärde ”är inte förtjänstmöjligheterna bundna till planöverskridande: kvantitativt och kvalitativt ökad produktion görs inte avhängig av det privata materiella intresset”. En minst sagt luddig formulering. Dessutom helt felaktig! För visst har man bonussystem som bygger på planuppfyllelsen! Och flera författare hävdar dessutom att bonusen beror bl a på den av BG så hatade ”profiten”. Se t ex Eidems slutmening i citatet ovan, eller Wilczynskis undersökning av reformerna, där han hävdar att den materiella stimulansfondens storlek (dvs bonusen) i Rumänien beror på ”en komplicerad formel i vilken man gör en distinktion mellan planerade vinster och sådana som överträffar planmålen, samt mellan sådana vinster som uppstår genom att man överträffar produktionsmålen och sådana som uppstår genom att man sänker kostnaderna” (Wilczynski: *The Economics of Socialism*, London 1972, sid 53. Samma principer gäller f ö i de ”kapitalistiska” DDR och Polen.”.

För det femte ”har tendensen gått mot fasta löner”. Och vad har det med frågan om kapitalism eller inte att göra? Dessutom: om det någonstans har varit en tendens mot fasta löner, så har det väl varit i Sovjet. Under Stalintiden hade man där världens mest utvecklade och omfattande ackordssystem, med mycket stor lönesplittring bland arbetarna som följd. Det var under Chrusjtjov som den fanatiska inriktningen på ackord började luckras upp, och den utvecklingen har fortsatt idag – tillsammans med en kraftig minskning av löneklyftorna, tvärt emot maoisternas lögner.

För det sjätte, slutligen, ”läggs stor tonvikt vid folkets välfärd genom att jordbruk och konsumtionsvaruindustri uppmuntras: faktiskt avvisades principen om den tunga industrins ensidiga prioritering redan 1967”. Jaha, än sen då? Vad har det med kapitalism eller inte att

göra? Och dessutom, vilket BG vet mycket väl, så uppmuntrar man just nu konsumtionsvaruindustrin och jordbruket i Sovjet också. I förbifarten ska vi med glädje notera, att BG tar avstånd från Stalins gamla princip om den tunga industrins primat, som ju Stalin hävdade var en av ”grundlagarna” i den socialistiska ekonomin.

Nej, inte var det mycket som var rätt där, inte. Vi nödgas än en gång konstatera maoisternas oförmåga att förklara hur Rumänien kan vara socialistiskt samtidigt som alla de andra staterna i östblocket är kapitalistiska. MM:s omdöme om hur den maoistiska ”analysen” går till står kvar orubbat: ”En stats inställning till Kina bestämmer vilken etikett Pekingbyråkraterna klistrar på den” (FI 1/75, sid 24).

BG:s nya argument

Vid många andra tillfällen är BG i sitt alster ute på hal is när det gäller analysen och beskrivningen av hur sovjetekonomin konkret fungerar. Men vi har tagit upp hans viktigaste argument, och för att inte göra den här artikeln oläsligt lång avslutar vi här behandlingen av BG:s mer konkreta resonemang. Den slutsats vi – återigen – måste dra är att maoisterna inte kan tillbakavisa vår redogörelse för den sovjetiska ekonomins faktiska funktionssätt.

Och av BG:s artikel framgår att de mer avancerade maoisterna nu själva börjar förstå detta. För BG – som vi väl ändå måste räkna till den kategorin – nöjer sig nämligen inte med sina tafatta försök att bemöta vår konkreta beskrivning av sovjetekonomin. Nej, parallellt med detta för han ett resonemang, som lite tillspetsat kan sammanfattas så här: Egentligen spelar det ingen roll om revisionisterna och trotskisterna har rätt i sina påståenden om planering, avsaknad av konkurrens, osv. För om de nu skulle ha rätt i att det inte existerar några marknader, privatkapitalister eller konkurrens så visar det ändå bara att Sovjet inte är en kapitalism av *vanlig typ*. Men det visar ju inte att Sovjet inte kan vara en *helt ny typ* av kapitalism, en typ som inte har dessa fenomen gemensamt med den ”gamla” kapitalismen.

Så här skriver BG:

”Under den statsmonopolistiska kapitalismen blir den kapitalistiska staten, 'den ideelle total-kapitalisten' (Engels), allt viktigare för att upprätthålla de kapitalistiska produktionsförhållandena. Detta tar sig uttryck i en statlig ekonomisk politik, som griper in på allt fler områden av produktion, konsumtion, avsättning, arbetsmarknad, kreditmarknad, prisbildning, lönebildning, företagsgrundande, fusionering, osv. I denna mening blir staten och den övriga överbyggnaden avgörande för att slå vakt om de kapitalistiska produktionsförhållandena. *När man därför ska bedöma frågan om huruvida Sovjetunionen av idag är kapitalistisk eller inte kan man inte, som trotskismen och andra revisionister, utgå från så ytliga kriterier som förekomsten av statlig planering, marknadens betydelse, förekomsten av konkurrens, etc. /min kursiv, KE/. Allt sådant är relativt, även under kapitalismen. Man måste istället fråga sig: statlig planering för vem? Vems stat? Marknad för vem och för vad? Vad slags konkurrens och i vilket syfte? Framför allt duger det inte att utgå från kapitalismen företeelseformer, som är härledda och relativa, utan man måste undersöka väsensdragen, systemets inre struktur och drivkrafter. Den avgörande punkten är därvidlag produktionsförhållandet, dvs det direkta förhållandet mellan människorna i produktionen, ty det bestämmer frågan om vilken klass som härskar, fattar de avgörande besluten, dominerar över andra klasser. Detta medför också att man inte får nöja sig med att tala om 'stat' i allmänhet, 'planering' i allmänhet och 'byråkrati' i allmänhet, utan man måste undersöka vilken klass det är som på grundval av de bestående produktionsförhållandena behärskar staten, bestämmer planeringen och dess inriktning och rekryterar byråkratin. Vidare är det nödvändigt att se förhållandet mellan bas och överbyggnad dialektiskt och inte mekaniskt. Revisionisterna pekar ofta triumferande på det faktum, att det inte finns någon klass av privatkapitalister i Sovjetunionen. Alltså – konkluderar de – kan det inte finnas någon kapitalism i Sovjetunionen. Detta trots att det uppenbarligen finns ett litet exklusivt skikt (i sista hand politbyrå), som *fungerar på samma sätt* i förhållande till det ekonomiska systemet, staten, arbetarklassen och folket som de högsta statsbyråkraterna i de länder där den statsmonopolistiska kapitalismen råder. Istället för att då göra en konkret analys av de konkreta förhållandena*

och på grundval därav dra slutsatser om den *nya form* av kapitalism som uppstått i Sovjetunionen, hänvisar de till begrepp och kategorier som marxismen härlett ur det kapitalistiska systemets struktur och utveckling i Västeuropa, där socialismen aldrig existerat och raserats och kapitalismen därför heller aldrig återupprättats. Företrädesvis använder de därvidlag fri-konkurrenskapitalismens begrepp och kategorier och överför dessa mekaniskt till Sovjetunionen av idag, vilket naturligtvis i stor utsträckning är dömt att misslyckas eller ge absurda resultat.” (MF 1/76, sid 7)

Och:

”Om nu ett (socialistiskt) system, som fallet är med Sovjetunionen, raderas och kapitalistiska produktionsförhållanden återupprättas.... är det självklart att denna kapitalism måste anta nya, hittills osedda former.” (MF 1/76, sid 8) ”... vi erkänner att det – i varje fall ännu – inte tycks förekomma en *öppen* kamp mellan individuella kapital i Sovjetunionen... Men om, som fallet är i Sovjetunionen, den nya byråkratiska monopolbourgeoisin *kollektivt* äger produktionsmedlen uppkommer naturligtvis inte heller öppen konkurrens mellan individuella kapital som en konsekvens” (MF 2/76, sid 15).

Att den sovjetiska ekonomin saknar en kapitalistiskt fungerande reservarmé av arbetslösa, att där inte förekommer cykliska överproduktionskriser, att vi inte hittar någon tendens till sjunkande profitkvot – kort sagt, att kapitalismens rörelselagar inte går att upptäcka – stör inte heller vår vän ekonomiprofessorn: ”Även om symptomen inte skulle kunna iakttas, så bevisar det ingenting. Det skulle kunna tolkas som en följd av att symptomen ännu *inte hunnit* uppträda – systemet är ju ännu relativt ungt.” (MF 1/76, sid 9)

Många fler citat av samma innebörd skulle kunna anföras, men andemeningen torde ha framgått väl, så det kan räcka med de här. Kärnpunkten är alltså, att en ny typ av kapitalism har uppstått, en typ som saknar de ”former” man vanligen förknippar med begreppet: privatkapitalister, kriser, konkurrens etc, men som ändå har ett kapitalistiskt ”innehåll”, är kapitalistiskt till sitt ”väsen”. Den som bekymrar sig om planeringens omfattning och liknande små petitesser sysslar alltså – enligt BG – bara med ytfenomen.

Ett brott med KKP

Det är den här typen av resonemang, som jag kallar metafysiskt, och som har fått ge namn åt den här artikeln. Varför kommer snart att framgå. Men först bör vi kanske notera, att den här typen av argumentation svårligen går att förena med KKP:s.

För visserligen talar också KKP ibland om en kapitalism ”av ny typ”. Men de har *aldrig någonsin* förklarat i vad det nya består, de har faktiskt aldrig givit en enda teoretisk analys av vad den sovjetiska ”kapitalismen” egentligen är för typ av ”ny” kapitalism. KKP själva går t ex inte alls på BG:s mer sofistikerade linje om den centrala monopolbourgeoisin; nej i KKP:s tappning blir den sovjetiska bourgeoisin lika med ”den ledande parti- och statskadern, företagsdirektörerna och föreståndarna för kollektivjordbruken, den högre intelligentian” (citerat i *Klasskampen* 6/73, sid 60), och den behandlas aldrig som något annat än en klass av ”vanliga” kapitalister. Inte heller talar de om avsaknad av konkurrens och kriser – som bekant är den kinesiska pressen fylld med berättelser om hur sådana saker dominerar ekonomin i Sovjet. Varvat med talet om en ”ny typ” av kapitalism hittar vi till yttermera visso den store rorsmannens egen karaktäristik av Sovjet som ”en diktatur av den tyska fascistiska sorten, en diktatur av Hitlertyp”. Hur kan Sovjet *dels* vara en kapitalism av ”ny typ” – ospecificerat – och *dels* ”en diktatur av den tyska fascistiska sorten” – som ju knappast kan sägas vara ”ny” eller okänd. Det hela är – i alla fall för mig – en gåta.

Ytterligare en indikator på att talet om den ”nya” kapitalismen bara är ett sätt att backa tillbaka från tidigare, ohållbara positioner, får vi om vi undersöker hur BG själv tidigare definierade den ”socialkapitalistiska” sovjetekonomin: ”ett system som är socialistiskt i ord men *kapitalistiskt i sak*” (i BG:s antologi *Socialkapitalismen* – från 1971 – sid 7). Vi undrar givet-

vis hur ett system som är *kapitalistiskt i sak* kan vara något annat än kapitalistiskt. Vi förstår inte hur ett system som är *kapitalistiskt i sak* kan bli en ”ny typ av kapitalism”. Eller är det kanske så att tillräckligt många socialistiska proklamationer från regeringen skulle kunna göra Sverige till ”socialkapitalistiskt” eller till en kapitalism ”av ny typ”. Själv tror jag faktiskt att KKP – och *tidigare* alltså tydligen även BG – med sitt ”socialkapitalism” och ”kapitalism av ny typ” inte menar något annat än ”gammal hederlig kapitalism draperad i socialistiska fraser”. När BG nu konstruerar en ny teori för en typ av kapitalism som *verkligen* är ny – så ny att den saknar *alla* de kännetecken som den ”gamla” kapitalismen har – bryter han alltså med KKP. Den som hävdar motsatsen, den som tror att KKP verkligen har en teori – och inte bara en fras – för denna ”nya typ” av kapitalism, måste kunna belägga det genom att visa fram denna teori!

Givetvis skiljer sig BG:s nya teori också från vad SKP tidigare sagt. I Kurt Lundgrens broschyr *Sovjet idag* är det inget snack om saken: där har ”det socialistiska samarbetet ersatts med kapitalistisk konkurrens” (sid 51), där sker prissättningen numera främst via marknaden (sid 50), där utvecklas ”den statsmonopolistiska bourgeoisin” ”precis som finanskapitalet i de västliga länderna” (sid 49), där utövar ”företagsledarna den faktiska kontrollen och nyttjanderätten till fabriker” (sid 34) och ”har samma funktion som en kapitalist” (sid 36), där är profiten ”huvudmålsättningen” och ”ledstjärnan” (sid 32) och ”toppskiktets profitbegär” är ”samhällets ekonomiska drivkraft” (sid 62), etc, etc. Slutsatsen är klar: ”samtliga produktionsförhållanden är *kapitalistiska*. Därför kan systemet närmast karakteriseras som *statsmonopolistisk kapitalism*... På grund av systemets socialistiska form och socialistiska maskering med kapitalistiskt innehåll har vi valt att benämna det *socialkapitalistiskt*” (sid 45).

Och själv sade BG för några år sedan: ”*Enda skillnaden* mellan de två systemen är, att den härskande klassens politiska makt under kapitalismen är en funktion av den ekonomiska makten medan omvänt under socialkapitalismen den ekonomiska makten är en funktion av den politiska” (*Socialkapitalismen*, sid 16, min kursiv).

Begreppsförvirring

Nog citerat. Det här räcker för att visa, att BG:s nya argument skarpt skiljer sig från de han själv och SKP körde fram för några år sedan, och som KKP än idag hamrar fast; att Sovjets ekonomi – med något enstaka undantag – ser likadan ut som de västliga staternas. Men, som vanligt när det gäller maoister i sovjetdebatten, redovisas inte den här glidningen öppet. BG låtsas inte ens om att han helt byter ut innebörden i begreppen.

Men det gör vi. Ty även om vi skulle bortse från brottet med KKP och SKP:s egna tidigare ståndpunkter, så skulle vi inte acceptera att begreppet ”kapitalism av ny typ” användes för att beteckna ett system av Sovjets karaktär, inte ens om maoisterna – som BG – går med på att det är fråga om en planerad ekonomi utan privatkapitalister, kapitalistiska rörelselagar, konkurrens etc.

Ty den ”nya” kapitalismen är under dessa förutsättningar en ”kapitalism” som *inte uppvisar ett enda* av de kännetecken vi – med Marx – anser vara specifika för det kapitalistiska produktionssättet. Vi kan därför inte inse att det finns *någon som helst anledning* att kalla denna, helt nya sorts ekonomi, för just kapitalistisk. Beteckningen kapitalism är ett vetenskapligt begrepp, som betecknar ett specifikt produktionssätt lydande under vissa specifika rörelselagar. Att börja tala om andra samhällen, som inte alls lyder under dessa rörelselagar, som kapitalistiska, är att *totalt omdefiniera* begreppet, det är att *helt överge den marxistiska begreppsapparaten* och därmed avhända sig ett skarpt vapen i klasskampen. Det är att skapa förvirring om vad begreppet kapitalism egentligen står för. Att lägga på brasklappen ”av ny typ” eller prefixen ”social-” eller ”stats-” mystifierar bara sammanhanget. Ty fortfarande är det ju fråga om kapitalism, låt vara av någon ny typ – annars skulle man ju inte kalla det för ny typ av *kapitalism*,

eller hur? Men varför i all fridens dar ska man kalla detta helt nya ekonomiska system – som på alla punkter skiljer sig från kapitalismen – för ”kapitalistiskt” *överhuvudtaget*, ”ny typ” eller inte? En fisk blir en bil om man monterar på fyra hjul, ersätter fjällen med en kaross av plåt, etc – men vari ligger finessen? Och vad har det för något gemensamt med marxismens vetenskapliga begreppsapparat?

Metafysik

Det är nu BG svävar ut i metafysiken. Ställd inför frågan om varför den ”nya typen” av kapitalism överhuvudtaget ska kallas ”kapitalism” – trots att den inte verkar ha någonting gemensamt med den ”vanliga” kapitalismen – svarar han, som vi sett, att sovjetekonomin är kapitalistisk till sitt ”väsen” och ”innehåll”, även om den till ”formen” är en planekonomi.

Men vad är ”väsen”? Något mystiskt eller diffust som inte kan upptäckas och analyseras (”das Ding an sich”) eller något ytterst konkret, nämligen de konkreta, inre drivkrafter samhället äger? Marxismen avvisar all idealism. Den menar att vi inte kan tala om ”väsen” annat än som något ytterligt konkret, och bara i samband med att vi påvisar vilket detta konkreta väsen är. Våra statskapitalismteoretiker och de som svamlar om en kapitalism ”av ny typ” har aldrig lyckats upptäcka vilka konkreta drivkrafter den sovjetiska ekonomin har, än mindre bevisa att de är kapitalistiska. Vi, däremot, menar att vi genom en konkret analys av de konkreta förhållandena i sovjetekonomin, klart och tydligt visat att den inte följer kapitalismens rörelselagar och inte har några kapitalistiska drivkrafter, dvs att dess *'väsen; omöjligt kan vara kapitalistiskt*.

Lika förvirrat är BG:s resonemang om ekonomins ”form” kontra dess ”innehåll”. Det förutsätter att ”formen” skulle vara någon slags behållare, som man kan fylla med varierande ”innehåll”. Men marxismen förkastar en sådan behandling av begreppen. Och det är något som BG mycket väl vet. I *Marxistisk uppslagsbok* (Gidlunds), som redigerats av BG, kan vi under uppslagsordet ”form och innehåll” läsa att den dialektiska materialismen – till skillnad från olika metafysiska och idealistiska tankesystem – behandlar form och innehåll som en enhet. Med *innehåll* betecknas företeelsens grundläggande egenskaper och kännetecken – om man så vill, dess ”väsen”, i *konkret* mening. *Formen* sägs vara företeelsens i fråga inre organisation, det som sammankopplar tingens element till en helhet och förutan vilken ett innehåll skulle vara omöjligt. Och man betonar: ett formlöst innehåll upphör att vara innehåll; *endast tillsammans med en bestämd form finns det ett konkret innehåll*. Jag kunde inte sagt det bättre själv! Och detta, bör det kanske påpekas, gäller även då det är så att formen *beslöjar* innehållet – som t ex då varufetischismen, som är en produkt av varuproduktionen, döljer den kapitalistiska utsugningen, samtidigt som kapitalismen är omöjlig utan allmän varuproduktion.

Det är alltså fruktlös formallogik och inte dialektik att försöka skilja mellan form och innehåll enligt schemat: ”planekonomi till formen men kapitalism till innehållet”, Det är att förutsätta ett kapitalistiskt ”innehåll” som kan existera *skilt* från kapitalistiska ”former” – och då är vi tillbaka till det metafysiska resonemanget om det kapitalistiska ”väsendet” som ett ”ting i sig”, vilket vi redan tillbakavisat.

I själva verket är alltså de kapitalistiska ”formerna” helt nödvändiga för att vi ska kunna tala om kapitalism. Man kan inte med ett kapitalistiskt ”väsen” mena att förtryck råder, att en minoritet lägger beslag på producenternas merprodukt, etc – för isåfall skulle *alla* tidigare klassamhällen vara kapitalistiska. Nej, typiskt för kapitalismen är just sättet på vilket den härskande klassen lägger beslag på det samhälleliga överskottet; nämligen genom att arbetskraften är en vara som producerar mervärde i en omgivning av generell varuproduktion – dvs just *formen* för tillägnandet av överskottet. Eller med Marx ord: ”Det enda som skiljer de ekonomiska samhällssystemen från varandra, t ex slaveriets samhälle från lönearbetets, är de former under vilka detta merarbete avpressas den omedelbare producenten, arbetaren.”

(*Kapitalet* I, sid 186). Det är just denna kapitalismens ”form” – generell varuproduktion och allt vad det för med sig – som avgör kapitalismens ”innehåll” – nämligen dess konkreta rörelse. Vi kan helt enkelt inte ha kapitalism, eller tala om ett ”kapitalistiskt väsen” utan att ha generell varuproduktion, konkurrens, värdelag, profitjakt, etc!

Därmed kommer vi in på planeringens roll. BG hävdar ju att kapitalismen är förenlig med planering. Vi har nu på ett teoretiskt plan tillbakavisat detta. Men hela vår konkreta genomgång av sovjetekonomin har ju visat precis samma sak på ett mycket praktiskt plan; nämligen att kapitalismens rörelselagar och dess reella uppenbarelseformer – kapitalismens *verkliga* ”väsen” – *sätts ur spel av planekonomin!* Den sovjetiska planen sätter värdelagen ur spel, kväver konkurrensen, förändrar profitens roll, förhindrar generell varuproduktion, etc. Det är alltså just det faktum att Sovjet är en planekonomi, som gör att det omöjligt kan vara kapitalistiskt! Planen upphäver kapitalismens grundläggande motsättning: den mellan den alltmör församhälleligade produktionen och det privata tillägnandet!

Reformism

Detta illustrerar den välkända tesen att kapitalism är oförenlig med planering. BG försöker hävda motsatsen genom att visa på den ”planering” som idag bedrivs i de imperialistiska länderna (se det långa citatet ovan). Men jag hävdar att det är grovt felaktigt att jämföra de imperialistiska regeringarnas tafatta ”blandekonomiska” Keynesianska ekonomiska politik med sovjetregeringens mycket handfasta ingrepp. Vi har konkret bevisat att den sovjetiska planeringen får till resultat att ekonomin inte längre lyder under kapitalismens rörelselagar. Är det, verkligen någon som på fullt allvar hävdar att t ex den svenska regeringens ekonomiska politik – och Sverige är ett av världens högst utvecklade statsmonopolkapitalistiska länder leder till att dens svenska ekonomin inte längre följer kapitalismens rörelselagar?

Vi hävdar givetvis att så inte är fallet. Vi påstås bestämt att den socialdemokratiska regeringens ekonomiska politik *utgår från* de kapitalistiska rörelselagarna för att *underlätta* och *understödja* det kapitalistiska produktionssättet i dess helhet. I Sverige reglerar inte staten kapitalströmmarna som i Sovjet, utan on ser till att dessa kan försiggå i enlighet med värdelagens krav och i enlighet med kapitalisternas behov och önskningar vilket är samma sak). Därför är BG:s liknelse falsk, Men ytterligare en sak kan sägas om hans sätt att behandla frågan om planeringen. När han hävdar att kapitalism är förenlig med planering, när han säger att den planerade sovjetekonomin – som inte följer de kapitalistiska rörelselagarna och inte drabbas av överproduktionskriser – är kapitalistisk, då hävdar han i realiteten att kapitalismen kan planeras, den behöver inte vara anarkisk, den kan avskaffa sina egna kriser. Kapitalismen alltså existera som stabil samhällsform. De inre drivkrafter som skulle kunna få den att sprängas sönder kan planeras bort. Vad är det om inte socialdemokrati, och felaktig både teoretiskt och praktiskt. Jag hävdar att teorin om den ”nya” kapitalismen i själva verket är en socialdemokratisk teori om möjligheten att planera kapitalismen. Och jag hävdar att *den strategiska slutsats som BG borde dra av sin teori är att reformismen är korrekt*, att uppgiften inte blir att störta en kapitalism vars inre motsättningar är olösliga, utan att försöka reformera och planera bort skavankerna i systemet.

Jag ska avsluta kritiken av BG:s metafysiska avsnitt med att kort kommentera hans påstående att den sovjetiska kapitalismen ännu så länge kanske är för ung för att symptomen på kapitalistiska rörelselagar – cykliska överproduktionskriser etc – ska ha *hunnit* manifesteras sig. Detta är fullkomligt horribelt. Enligt maoisterna har nu Sovjet varit kapitalistiskt i 20 år. Under den perioden har det hunnit bli världens farligaste och mest aggressiva imperialist, världens folks största exploitör (vilket är ett makalöst påhitt: Sovjet står idag för 4% av världsexporten och 1% av världskapitalexporten – och detta är siffror som *sjunkit* under 60-talet, dvs just den period under vilken Sovjet skulle gått från socialism till imperialism i full

skala!) och många andra liknande epitet. Hur har man då hunnit *det*? Och *hur* har denna ”socialimperialism” drivits fram? Borde den inte drivits fram just av kapitalistiska rörelselagar: fallande profitkvot med nödvändighet att investera utomlands som följd. överackumulering och överproduktion, samt koncentration och centralisation av kapital. En ”imperialism” som inte drivs fram av dessa orsaker är ingen imperialism. Och när BG inte kan hitta dessa fenomen i sovjetekonomin visar han bara att Sovjet inte är socialimperialistiskt.

3. Maoisterna som sovjetrevisionisternas försvarare

Det finns mycket, mycket mer man skulle kunna ta upp i BG:s inlägg – så kan man t ex konstatera att han inte med ett ord vågar beröra MM:s beskrivning av den stalinistiska utrikespolitiken. Men den här artikeln har blivit lång ändå, så vi ska avsluta den med en kort betraktelse över den titel som BG gett sitt alster: ”Trotskistorna som socialimperialismens försvarare”. Här reagerar i alla fall jag mycket kraftigt”

För det första hycklar maoisterna. De vet att, det finns andra som *verkligen* försvarar ”socialimperialismen”, men som de ändå inte angriper. Se t ex på ledarna för det vietnamesiska kommunistpartiet. Inte nog med att de tar avstånd från den kinesiska supermaktsteorin, de hyllar också Sovjetunionen som ett ”socialistiskt broderland” – något som den Fjärde Internationalen aldrig gjort. Varför kritiseras inte ledningen för PRR och DRV som ”socialimperialismens försvarare”? Varför orerar SKP om ”finlandiseringen” i Finland men är knäpptysta om motsvarande process i Vietnam? Frågorna är retoriska och skulle kunna varieras i det oändliga. Svaret vet vi: maoisterna är hycklande opportunister.

För det andra avslöjar det en besynnerlig syn på vad ”försvar” respektive ”kamp” är för något. Det är nämligen inte med nödvändighet så att det är den som tar till de på ytan hårdaste orden som för den basta kampen mot en fiende. Det är den som har den mest korrekta analysen och som grundar sin taktik på verkligheten som har förmågan att göra det. Och där ligger maoisterna hopplöst i lä, förblindade som de är av sina dogmer från Peking. Jag vill hävda att den kinesiska supermaktsteorin idag inte alls förmål föra en lika effektiv kamp mot den sovjetiska byråkratin som den trotskistiska rörelsen. Och inte nog med det: ofta spelar supermaktsteorin ”socialimperialismen” rakt i händerna. Genom sin vansinniga förblindade anti-sovjetism har maoisterna lierat sig med reaktionära krafter över hela världen, vilket gjort att de dragit på sig progressivas och revolutionärers avsky i allt högre utsträckning och i stället öppnat portarna för ökat sovjetiskt inflytande.

Genom sitt agerande i Angola har Kina förlorat mycket av sin starka ställning i södra Afrika. Så har t ex förbindelserna mellan Mocambique och Kina, som tidigare var mycket goda, försämrats kraftigt. På den indiska subkontinenten har maoismen gått bakåt ända sedan Kinas katastrofala insatser i Bengalen och på Sri Lanka 1971. I Latinamerika har maoismens inflytande nu reducerats ytterligare bland de progressiva krafterna efter Kinas uppbackning av Pinochet (Kina har bl a utmärkt sig dar genom att hävda att Kuba idag är den mest reaktionära staten i Latinamerika!). Och i Europa tappar maoisterna alltmer mark på grund av sitt stöd åt EG, NATO och upprustningen av de små imperialiststaterna. I Sverige har inte processen gått så långt ännu, men även här börjar vi kunna se hur den maoistiska rörelsen luckras upp, trots sin relativa styrka. MLK har spruckit. KFml(r) har spruckit och SKP har varit nära att spricka – bl a just på frågan om Sovjetunionen och Kinas utrikespolitik. Och den periferi som SKP omger sig med har drabbats speciellt hårt av SKP:s opportunist, t ex vad gäller agerandet runt bojkotten av Chile-juntan.

Där maoismen försvagats har främst ”revisionister och trotskister” – dvs just de som BG benämner ”socialimperialismens försvarare” kunnat öka sitt inflytande. På grund av kommunistpartiernas mycket större tyngd har givetvis dessa oftast profiterat mer på maoismens bankrutt än vad trotskismen kunnat göra. Därför har också följden av den kine-

siska politiken varit att ”socialimperialismen” kunnat stärka sin ställning. Men i kölvattnet och numer i allt mer ökande omfattning har också Fjärde Internationalen och andra anti-stalinistiska grupperingar kunnat stärkas. Och det är väl egentligen det enda positiva med supermaktsteorin: den kommer att påskynda maoismens död. Den är den slutgiltiga bekräftelsen på att maoismen nu spelat ut sin progressiva roll. Låt oss utnyttja den för att sopa undan maoismen dit den hör hemma – på historiens skräphög!

(Bilaga) Bo Gustafsson: Socialimperialismen i aktion: Stålverket i Bokaro

I Indien har Sovjetunionen slagit ut USA som största imperialistiska exploatör.

Bo Gustafsson — författare till skriften ”Från kolonialism till socialism” — har läst en bok som skildrar ett typfall av kapitalexport i förening med kolonial utplundring, den här gången i Kreml-ledarnas regi.

Relationerna mellan de imperialistiska staterna och den tredje världens länder präglas av de förras utplundring av de senare. Utplundringen innebär, att värden överförs från den tredje världen till de imperialistiska staterna. Detta sker i olika former. För det första genom kapitalexport — privat och statlig — till den tredje världen, där det exporterade kapitalet avkastar profiter, som sedan överförs till de imperialistiska staterna. Detta kan betecknas som *finansiell utplundring*. För det andra genom ojämnt varuutbyte. Tredje världens länder måste betala mer i arbetstid än de imperialistiska staterna vid utbyte till världsmarknadspriserna. Detta ojämma utbyte orsakas främst av att utsagningsgraden är högre i den tredje världens länder än i de imperialistiska staterna. När värden omvandlas till produktionspriser och mervärden till genomsnittspriser kommer den tredje världens länder att sälja till produktionspriser som ligger under värdena medan de imperialistiska staterna köper till produktionspriser som ligger över värdena. Detta kan betecknas som *kommersiell utplundring*. I den mån kapitalets organiska sammansättning (förhållandet mellan å ena sidan fast kapital etc. och å andra sidan lönekapital) är lägre i den tredje världens länder, förstärks denna utplundring. Den förstärks ytterligare genom monopolistisk prisbildning från de imperialistiska staternas sida. Detta visar sig i att bytesvillkoren för den tredje världens råvaror långsiktigt försämrats i förhållande till de imperialistiska staternas industrivaror (terms of trade) ända sedan slutet av 1800-talet, dvs från och med den tid då den moderna imperialismen, monopolkapitalismen, uppstod i Västeuropa och Amerika.

Resultatet av denna utplundring har blivit, att den tredje världens länder blockerats i sin ekonomiska utveckling.

I dag deltar också det en gång socialistiska Sovjetunionen i utplundringen. Ett exempel på detta är Sovjetunionens förhållande till Indien. Där har Sovjetunionen sedan början av 1960-talet lyckats manövrera ut USA. Men därmed har Indien inte blivit oberoende. Imperialistiskt beroende har i stället ersatts av socialimperialistiskt. Indiens finansiella

och kommersiella beroende av Sovjetunionen har ökat synnerligen snabbt de senaste åren. Sovjetunionen utnyttjar detta förhållande till sin fördel. Priserna på de varor som Sovjetunionen säljer till Indien ligger inte sällan 20-30 procent över världsmarknadspriserna, medan omvänt priserna på de varor som Sovjetunionen köper från Indien inte sällan ligger 20-30 procent under världsmarknadspriserna. År 1969 sålde Sovjetunionen till Indien nickel för 30 000 rupier per ton. Det året var världsmarknadspriset 15 000 rupier per ton. År 1972 sålde Sovjetunionen 20 000 ton bomull till Indien för att bearbeta den där, eftersom lönekostnaderna är lägre i Indien än i Sovjetunionen. För denna bomull fick Indien betala 2 600 rupier per bal, medan priset på den indiska marknaden var 1 900 rupier per bal. Sovjetunionen utnyttjar också sin ställning som långivare till att kräva betalning i råvaror till låga priser. Sovjetunionen bearbetar därefter råvarorna i hemlandet och reexporterar dem till andra länder.

Sovjetunionen har medvetet skaffat sig en allt starkare ställning i Indiens näringsliv med hjälp av sin biståndspolitik, framför allt inom den tunga industrin. De med sovjetiskt ”bistånd” anlagda företagen i Indien utgör en betydande del av respektive näringsgren: stålindustrin 30 procent, råoljaframställning 35 procent, oljeraffinaderier 60 procent, kraftverksförsörjning 20

procent, tung maskinindustri 85 procent och tung elektrisk verkstadsindustri 60 procent. Dessa företag är beroende av Sovjetunionen med avseende på lån, tekniska rådgivare, reservdelar etc.

Stålverket i Bokara

Ett exempel på sovjetisk "biståndspolitik" är stålverket i Bokara, som diskuterats offentligt i Indien under många år. Det ligger i nordöstra Indien och är det fjärde statliga stålverket och det efter Bhilai andra stålverk som uppförts med sovjetisk hjälp. När det blir fullt utbyggt kommer det att ha en kapacitet på 5,5 miljoner ton och vara ett av de största i världen.

När planerna för detta stålverk tog form i början av 1960-talet ställdes som mål, att stålverket skulle bli billigt i uppförande, ha en avancerad teknik, utnyttja inhemska resurser (för att minska importberoendet), finansiera importbehoven genom utländskt bistånd och slutligen utformas, tillverkas och drivas av indier.

Därför skulle ett indiskt företag, Dastur & Co, stå som entreprenör. Enligt uttalanden från såväl sovjetiskt som amerikanskt håll var detta företag fullt kompetent för uppgiften. Men företaget manövrerades ut av Sovjetunionen. Hur detta gick till och vilka konsekvenser det fick har kartlagts av en indisk vetenskapsman, Padma Desai, i boken *The Bokaro Steel Plant. A study of Soviet economic assistance* (Amsterdam 1972). Författaren hävdar, att hans undersökning är "tillräckligt antiamerikansk, antisovjetisk, anti-Dastur och anti-indisk-byråkrati för att vara helt objektiv." Så mycket är dock klart, att boken ger tillräckligt med fakta för att grunddragen i förloppet ska kunna uppfattas.

USA-hjälp avvisas

Den indiska regeringen ville ursprungligen utnyttja USA som biståndsgivare och såväl president Kennedy som ambassadör Galbraith i New Dehli gjorde sitt yttersta för att få kontroll över projektet. Men den amerikanska stålindustrin ställde för utmanande villkor: den krävde att stålverket skulle uppföras med utrustning och personal från USA och med amerikaner i ledningen för det nya företaget. Enligt den offert som US Steel Corporation utarbetade för AID (USAs Agency for International Development) skulle dessutom stålverket bli dyrare, få lägre kapacitet och ta längre tid att uppföra än enligt den offert som det indiska företaget Dastur presenterade. I slutet av 1963 drog den indiska regeringen därför tillbaka sin begäran om bistånd från USA för Bokaro.

Sovjetunionen tar USAs plats

Detta gjorde det möjligt för Sovjetunionen att ersätta USA som "hjälpare". Sovjetunionen ställde sina tjänster till förfogande i mars 1964. När den sovjetiska delegationen anlände till Dehli i augusti krävde den, att Dastur skulle hållas utanför överläggningarna, trots att företaget hade ett sexårskontrakt med indiska stålministeriet. I januari 1965 undertecknades kontrakt med Sovjetunionen, som ställde 200 miljoner rubel till förfogande för att täcka kostnaderna för den nödvändiga importerade utrustningen. Krediten skulle användas till inköp av sovjetisk utrustning och sovjetiska tjänster. Dasturs projekt för stålverket ersattes med ett projekt utarbetat av den sovjetiska exportagenturen Tiazpromexport.

Detta projekt var mycket omfattande: det upptog inte mindre än 28 volymer i skrift. Regeringens tekniska kommitté ägnade volymerna fem veckor och därefter krävde det indiska stålministeriet att Dastur inom sju veckor skulle framlägga ett förslag om kostnadsreduceringar. Detta innebar i praktiken; att en ordentlig kontroll av det sovjetiska förslaget var omöjlig. Det hade Sovjetunionen fixat genom att i avtalet rycka in en klausul om att "De sovjetiska rådgivarna skulle beakta konkreta tekniska förslag om kostnadsreduceringar, som kan framställas av den indiska sidan inom tre månader". Ännu medan Dastur arbetade med ett

förslag till kostnadsreduceringar drev Sovjetunionen fram avtal om leveranser av material och specialister från Sovjetunionen. ”Att de sovjetiska förhandlingarna använde energi, för att inte säga påtryckningar, förefaller uppenbart”, skriver Desai.

Ett dyrt och omodernt stålverk

Den 29 maj godkände Indiens regering den sovjetiska projektrapporten om Bokaro. Samma dag gav den Dastur sju veckor för att föreslå kostnadsreduceringar.

Vad först beträffar stålverkets teknik godkände Dastur masugnarna, sinterverket och koksanläggningen. Däremot föreslog firman betydande tekniska förändringar vad beträffar smältverkstäderna och valsverken. Den sovjetiska sidan ville införa fem 100 tons konvertrar i första stadiet och två 250 tons konvertrar i andra stadiet. Som motiv för att inte införa 250 tons konvertrar redan i första stadiet angavs att handhavandet av så stora enheter ännu inte var fullt utprovat i Sovjetunionen.

Dastur framhävde, att den sovjetiska tekniken skulle ge både högre investeringskostnader och högre driftskostnader. Handhavandet av de större enheterna sades inte vara annorlunda än för mindre enheter. Dastur påvisade också, att de större enheterna redan började bli standard i både USA, Australien, Belgien, Tyskland och Italien, att de skulle slagit igenom helt, när Bokaro var färdigt, och att den österrikiska firman Voest redan levererat stora konvertrar till flera länder, bl a till Sovjetunionen. Om inte den nya tekniken utnyttjades skulle projektet fördyras med 187 miljoner rupier bara i anläggningskostnad.

Desai visar dessutom, att även Sovjetunionen vid samma tid införde 250 tons konvertrar vid stålverken Azovstal och Novo Lipetsk. Praktiskt taget alla de tekniska förbättringar som Dastur föreslog hade varit fullt möjliga att realisera. Sovjetunionen vägrade emellertid. Förklaringen är, att den sovjetiska sidan i första hand ville reservera den moderna tekniken för egen del. Indien tvingades avstå, eftersom Sovjetunionen stod för finansieringen.

Vad beträffar konsult- och specialisttjänster skulle Sovjetunionen betalas bl a för 450 - 500 sovjetiska tekniker. Dessa och deras familjer skulle kosta 123 miljoner rupier under det första stadiet och därav skulle Indien betala 15 miljoner rupier i sovjetisk valuta. Dastur påvisade, att större delen av dessa tjänster kunde bestridas av indier till lägre kostnad och föreslog att antalet sovjetiska specialister skulle reduceras med åtminstone en tredjedel.

Den sovjetiska sidan tillämpade emellertid samma politik som US Steel Corporation på sin tid försökte. Följande citat och kommentar i boken är avslöjande:

”För de sovjetiska specialisterna skulle Bokaro Steel vara tvungen att betala löner i rubel från 116 till 380 per månad, plus tillägg på 44-83 rubel per dag, resettillägg för specialister på 400-750 rubel, första klass flyg för specialisterna och deras familjer med upp till 240 kg bagage per familj, första klass semesterflyg vartannat år, hotell och resekostnad mellan Delhi och Bokaro på väg till och från Moskva, försäkringar, samtliga affärsresor inom Indien, telefon och telegrafi i Indien, bilar, luftkonditionerade och möblerade kontor, luftkonditionerade och helmöblerade lägenheter, utgifter för sjuk- och hälsovård, full betalning vid sjukdom och tillgång till skolor, klubbar och utflyktsmöjligheter etc, allt skattefritt.’

Det är intressant, att personalen från ett socialistiskt land insisterar på första klass resor och luftkonditionerade lägenheter och klubbar, varigenom hjälpen till ett underutvecklat land fördyras ungefär i den stil som kapitalistiska givarländer praktiserar. Det är lika ironiskt, att den genomsnittlige sovjetiske expertens levnadsstandard i Indien överstiger hans levnadsstandard i Sovjetunionen; socialismen går inte särskilt långt i praktiken. Den mest olyckliga aspekten av denna företeelse i fallet Bokaro är emellertid, att en betydande del av sådana utgifter skulle ha kunnat undvikas om inhemska experter anlätas.”

Dastur framlade också en rad andra förslag om kostnadsreduceringar och tekniska förbättringar. Totalt uppgick de möjliga besparingarna till mer än en miljard rupier. Den sovjetiska sidan accepterade mindre än en tiondel därav.

Precis som kapitalister gick de sovjetiska statsorganen in för att sälja så mycket som möjligt av lägsta möjliga kvalitet till högsta pris.

Vad Indien får betala Kostnadsjämförelser mellan olika länder för samma produktion är vanskliga. Förmodligen är vissa kostnader betydligt högre i Indien än i andra, mer industrialiserade länder. Men detta kan inte helt förklara varför Bokaro blev 2-3 gånger dyrare än motsvarande stålverk i andra länder. Under de aktuella åren 1962-1966 uppfördes jämförbara stålverk i Japan, USA och Italien. Dessa producerade stålplåt, för vilken anläggningskostnaden per ton plåt per år uppgick till mellan 861 och 1 170 rupier. Motsvarande siffra för Bokaro är 2 860 rupier. Översatt i total anläggningskostnad skulle de förstnämnda stålverken ha kostat mellan 1 500 och 2 000 miljoner rupier. Bokaro kostade nästan 4 900 miljoner rupier. Detta var engångskostnaden. Till det kommer driftskostnaderna under de kommande decennierna. Deras nivå framgår av en jämförelse mellan Bokaro och ett annat jämförbart stålverk i Indien, Rourkela:

Produktionskostnader i rupier per ton vid Rourkela och Bokaro stålverk i Indien.

Tackjärn	347	379
Stålämnen	411	629
Varmvalsad tråd	647	860
Kallvalsad plåt	1 111	1 100

Beräkningarna i tabellen ovan för Bokaro är gjorda av indiska stålministeriet. De sovjetiska beräkningarna ligger betydligt lägre. Det bör också sägas, att kalkyleringen gjorts på Bokaros nuvarande kapacitet, 1,7 miljoner ton, vilken är jämförbar med Rourkelas. Vid fullt utbyggd kapacitet kommer produktionskostnaderna att ligga lägre än vid Rourkela för alla produkter i tabellen utom för stålämnen. Detta är emellertid självklart, eftersom Bokaro vid fullt utbyggd kapacitet kan tillgodogöra sig vissa stordriftsfördelar. Enligt Dasturs förslag skulle produktionskostnaderna under det första stadiet ha nedbringats genom att vissa investeringar uppskötts till dess de behövdes. Men den sovjetiska sidan var intresserad av att få avsättning för sin utrustning så snabbt som möjligt, oavsett om kapaciteten kunde tas i bruk på en gång eller inte. Därigenom blir vissa investeringar endast partiellt utnyttjade fram till 1980 och produktionskostnaderna och risken för tekniskt åldrande högre.

En lärdom

Det är det indiska folket som i sista hand får betala räkningen för denna social-imperialistiska ”hjälp”. Lärdomen av detta fall för Indiens del kan — med Desais egna ord — formuleras på följande sätt:

”Man får hoppas, att de lärdomar som med vissa kostnader erhållits av fallet Bokaro kommer att användas när framtida stålproduktion planeras: totalt beroende av hjälp för att finansiera behovet av utländsk valuta för nya stålverk eller för vilket större projekt som helst kommer nödvändigtvis att resultera i att nationella målsättningar som teknologisk självständighet går förlorade.”